

UNIVERZITA PALACKÉHO V OLMOUCI
FILOZOFICKÁ FAKULTA
Katedra historie

Mgr. Eliška Krahulíková

Anglicky psané cestopisy do českých zemí ve druhé polovině 19. století
Magisterská diplomová práce

vedoucí práce: doc. Mgr. Radmila Švaříčková Slabáková, Ph.D.

Olomouc 2019

Prohlašuji, že jsem magisterskou diplomovou práci s názvem Anglicky psané cestopisy do českých zemí ve druhé polovině 19. století vypracovala samostatně a použila jen uvedenou literaturu a zdroje.

V Olomouci dne

Podpis

Poděkování:

Děkuji Katedře historie a všem jejím pracovníkům za obohacující šestileté studium. Dále děkuji svojí rodině a blízkým přátelům za podporu a pomoc při psaní práce.

Obsah

1. Úvod	1
2. Teoretická část	4
2.1. Dosavadní stav bádání	4
2.2. Prameny k výzkumu cestování	11
2.3. Cestování v 19. století v českých zemích a Anglii	16
2.4. Každodennost v cestování 19. století	21
3. Praktická část	28
3.1. Cestovatelé do českých zemí	28
3.2. Pohled na české země a jejich charakteristika	45
3.3. Pohled na české obyvatele a národní obrození	64
3.4. Prožívání cesty, každodennost a její reflexe	86
4. Závěr	101
5. Seznam pramenů a literatury	106
6. Anotace	112

1. Úvod

Cestovatele můžeme najít ve všech historických epochách. Ať už cestovali z povinnosti nebo touhy po dobrodružství, vždy skrze svou jedinečnost poznávali odlišnost jiných míst a kultur. Tato práce má za cíl zmapovat anglické cestovatele v českých zemích ve druhé polovině 19. století. Jak viděli návštěvníci z britských ostrovů prostor dnešní České republiky? Zapůsobil na ně tak, že se chtěli vrátit, nebo je naopak odradila jeho drsnost?

Odpověď na tuto otázku bychom mohli hledat v cestopisné literatuře 19. století. Z tohoto období se nám dochovalo mnoho knih, deníků, dopisů a zpráv. Je to století objevů jak na poli geografickém tak technickém. Díky rozvoji společnosti po stránce ekonomické, technické i kulturní se stále více lidí vydávalo za hranice svého rodného kraje.

Cílem práce je porovnat vybrané prameny a shrnout jejich názory na české země. Důležité bude zjistit změnu, kterou názory na český prostor prošly v důsledku národního obrození. Abychom nějak časově ohraničili výběr cestopisných zpráv, vybrali jsme druhou polovinu 19. století, tedy záznamy od roku 1850–1900. Z cestopisných zpráv byly vybrány ty od občanů Velké Británie, vydané na jejím území. Velká Británie se v polovině 19. století stává světovým impériem, její občané jezdili v té době do celého světa, i Indie nebo do Afriky, kde objevovali prameny řek. Přes tuto touhu objevovat cizokrajné země se mnozí z nich vydali i do českých zemích, přesněji řečeno do Rakouska - Uherska. Někteří se podívali pouze do Vídně, jiní zavítali i na Moravu, do Čech či Slezska.

Ptáme se, kdo cestoval na naše území, jakého byl věku, pohlaví, společenské třídy a jaký měl motiv vydat se do střední Evropy. Dále co zde viděl, proč se rozhodl psát cestopis a jak zde popsal krajinu, obyvatele a kulturu českého prostoru? Uvědomoval si cestovatel rozdíl mezi rakouským a českým? Nebo pro něj celé území splývalo v pojem německy mluvícího prostoru střední Evropy?

Práce se bude skládat ze dvou částí. V teoretické části bude nadnesen problém dějin cestování a cestovatelství. Budeme se zajímat o bližší popis pramenů, které pro dějiny cestování existují a jak se s nimi dá pracovat. V neposlední řadě bude sledován vývoj výzkumu každodennosti cestování, který se stále stává populárnějším tématem.

V praktické části bude přiblíženo deset cestovních zpráv obyvatelů z Anglie, kteří vydali svá díla tištěnou formou. Pozornost bude určena především na tři hlavní díla cestopisného charakteru a to *A July holiday in Saxony, Bohemia, and Silesia* z padesátých let, *Try Cracow and the Carpathians* z let sedmdesátých a poslední cestopis *The Gypsy road; a journey from Krakow to Coblenz* napsaný na přelomu století. Důraz bude kladen na jejich pohled na české země celkově, na charakteristiku českého obyvatelstva, a v neposlední řadě na jejich celkový prožitek cesty na pozadí historické každodennosti.

Samotné kapitoly se budou věnovat dosavadnímu výzkum dějin cestování a vymezení pojmu cestopis. V teoretické části se budou kapitoly postupně zabývat autory děl a v krátkosti jejich životními osudy. Dále se budou zabývat důvody, které vedly cestovatele k návštěvě českého prostoru a zda toto rozhodnutí potřebovalo nějakou specifickou přípravu. V kapitole pohled na české země bude postupně rozebrán přístup a náhled jednotlivých cestopisů na český prostor a obyvatele. Pohled na samostatný český národ byl zařazen do samostatné kapitoly. Na konci práce bude zařazena kapitola týkající se každodennosti a obyčejných zážitků, které autoři cestopisů zažili.

Přímé citace budou v textu přeloženy do českého jazyka a odkaz na originální znění bude vždy uveden v poznámce pod čarou. Jména cestopisů jsou v celé práci nepřekládána, stejně jako ke jménům autorů nejsou hledané české ekvivalenty.

2. Teoretická část

2.1. Dosavadní stav bádání

Dějiny cestování se těší mezi historiky popularitě. Příklon k cestopisným pramenům můžeme hledat už od sedmdesátých let. Celkově se cestováním a pohledem cestovatelů na jiné kultury začali historikové zabývat již na počátku 20. století v souvislosti se školou Annales. A později v souvislosti s obratem v šedesátých letech ke kulturním dějinám. Dějiny cestování jsou velice cenný zdroj k výzkumu kultury, nebo spíše k výzkumu konstrukce kulturní identity.

Do historie cestování stále zasahují nové odvětví vědy a nová spojení navázána s dalšími vědními obory. Nově například vznikají Border Studies,¹ které spojují politologii, historii, sociologii, psychologii, antropologii a další obory. Zabývají se hranicemi a pohraničním územím, tím jak se na hranicích ovlivňují různé kultury, obyvatelé i představy a idey. Nezabývají se pouze hranicemi geografickými, ale i etnickými nebo kulturními.

Kromě těchto studií se prameny pro dějiny cestovatelství zabývá literatura.² Ta zkoumá povětšinou cestopisy, ale i periodika z literárního hlediska a dívá se na jejich uměleckou hodnotu. Zajímá se však i o přijetí cestopisu publikem nebo o otázky na pomezí historie a mediálních studií.

¹ WILSON, Thomas M.–DONNAN, Hastings: *A Companion to Border Studies*. Chichester 2016. In: https://books.google.cz/books?id=yu4kFC_vNokC&pg=PA1&hl=cs&source=gbs_toc_r&cad=4#v=onepage&q&f=false [cit. 25. 11. 2019].

² HRABAL, Jiří: *Fenomén cestopisu v literatuře a umění střední Evropy*. Olomouc 2015. In: http://www.old.kb.upol.cz/fileadmin/kbh/eknihovna/publikace/Hrabal_cestopis_stredni_evropa.pdf [cit. 9. 12. 2019]. Dále FAKTOROVÁ, Veronika: *Mezi poznáním a imaginací: podoby obrozenského cestopisu*. Praha 2012.

V českém prostředí je základní dílo formující toto odvětví kniha Michala Borovičky *Velké dějiny zemí koruny české Cestovatelství*.³ Autor se zde zabývá dějinami českých cestovatelů, kam jezdili a proč. Zkoumá i jaký měla jejich cesta dopad na myšlení české společnosti. Záběr tohoto díla je široký, popisuje cesty Čechů od dob středověku do 20. století. Kromě této monografie podávající přehled o historii českého cestovatelství existují i další syntézy. Například od Miloslava a Jiřího Martínků⁴ nebo Josefa Kunského.⁵

19. století se věnuje v českém prostoru podrobně Vladimír Rozhoň.⁶ Postupně probírá počátky jejich cest, jak plánovali své cesty a proč se na ně vydávali. Jako jeden z mála se zabývá otázkou návratů, zda po návratu byli ještě činní v propagaci navštíveného místa, a nebo si své cesty nechali pro sebe. Zajímavá je i kapitola o vztazích mezi cestovateli a rozbor pohledu Čechů na odlišné rasy a národy, které na svých cestách potkávají.

Českému turismu se věnuje kniha Kristýny Ulmanové s názvem *Cestování před sto lety*.⁷ Autorka se zde zabývá cestami turistů na světové výstavy konané v 19. století. Definiuje zde českého turistu a věnuje se turistice v obecných rovinách. Historii turismu a německých turistických spolků se zabýval Martin Pelcl.⁸

³ BOROVIČKA, Michael: *Velké dějiny zemí Koruny české - Cestovatelství*. Praha 2010. (Dále jen BOROVIČKA, M.: *Cestovatelství*.)

⁴ MARTÍNEK, Jiří–MARTÍNEK, Miloslav: *Kdo byl kdo: naši cestovatelé a geografové*. Praha 1998.

⁵ KUNSKÝ, Josef: *Čeští cestovatelé*. Praha 1961.

⁶ ROZHOŇ, Vladimír: *Čeští cestovatelé a obraz zámoří v české společnosti*. Praha 2005.

⁷ ULMANOVÁ, Kristýna: *Cestování před sto lety*. Praha 2011. (Dále jen ULMANOVÁ, K.: *Cestování*.)

⁸ PELC, Martin–MARTÍNEK, Miloslav: *Umění putovat: dějiny německých turistických spolků v českých zemích*. Brno 2009.

Dále ke každodennosti vyšla kniha Milana Hlavačky s názvem *Cestování v éře dostavníku*.⁹ Zabývá se dopravní situací od 17. do 19. století. K dějinám každodennosti najdeme také kapitulu o cestování ve stejnojmenné knize editované Milenou Lenderovou.¹⁰ Autorka se také zabývá cestováním žen v knize *Dámská jízda*.¹¹

Kromě vydaných monografií se zabývají cestováním v českých zemích i tištěné sborníky z konferencí. Mezi nejznámější patří *Cesty a cestování v životě společnosti*,¹² sborník vydaný u příležitosti konference konané v Ústí nad Labem v devadesátých letech. Dále sborníky *Cestování Čechů a Poláků v 19. a 20. století*¹³ a „*Krásný, báječný, nešťastný Egypt!*“¹⁴ nebo nejnověji *Na kolech do světa*.¹⁵

Cestovatelství se těší oblibě i jako téma diplomových a disertačních prací, nejnověji například „*Cestodennost*“ významných českých cestovatelů konce „dlouhého“ 19. století. Analýza cestopisných děl Daneše, Domina, Kořenského a Vráže¹⁶ od Adama Píže z Masarykovy univerzity. Návštěvou severských zemí se pak zabývala Tereza Paličková¹⁷ a podrobný popis cest Angličanů

⁹ HLAVAČKA, Milan: *Cestování v éře dostavníku: všední den na středoevropských cestách*. Praha 1996.

¹⁰ LENDEROVÁ, Milena–JIRÁNEK, Tomáš–MACKOVÁ, Marie: *Z dějin české každodennosti: život v 19. století*. Praha 2009.

¹¹ LENDEROVÁ, Milena–MARTÍNEK, Miloslav: *Dámská jízda: cestovatelky z českých zemí a jejich obraz Itálie v letech 1782-1936*. Pardubice 2017.

¹² BOBKOVÁ, Lenka–HRUBÁ, Michaela: *Cesty a cestování v životě společnosti: [sborník příspěvků z konference konané 6.-8. září 1994 v Ústí nad Labem]*. Ústí nad Labem 1997.

¹³ KALETA, Petr – NOVOSAD, Lukáš: *Cestování Čechů a Poláků v 19. a 20. století: sborník z mezinárodní vědecké konference, (Praha 6.-7.9.2007)*. Praha 2008.

¹⁴ JÜNOVÁ MACKOVÁ, Adéla–NOVOSAD, Lukáš: *"Krásný, báječný, nešťastný Egypt!": čeští cestovatelé konce 19. a první poloviny 20. století*. Praha 2009.

¹⁵ *Na kolech do světa: po silnicích nejen Českého ráje a Pojizeří: referáty z vědecké konference konané ve dnech 17.-18. dubna 2015 v Mladé Boleslavi*. Semily 2016.

¹⁶ PÍŽA, Adam: „*Cestodennost*“ významných českých cestovatelů konce „dlouhého“ 19. století Analýza cestopisných děl Daneše, Domina, Kořenského a Vráže. Brno 2019. (Magisterská diplomová práce). In: https://is.muni.cz/th/xchfz/Diplomova_prace_Adam_Piza_.pdf [cit. 9. 12. 2019].

¹⁷ PALIČKOVÁ, Tereza: *Severské země očima českých turistů v poslední třetině 19. a první třetině 20. století*. Olomouc 2013. (Magisterská diplomová práce)

na kontinent v raném novověku podala Hana Ferencová.¹⁸ Setkání Anglie a českých zemí v dějinách se věnoval také Josef Polišenský.¹⁹

Česká historiografie se věnuje dějinám cestování vcelku podrobně. Díla anglo–amerického prostoru, se kterými je v práci nejčastěji zacházeno, se také rozšiřují o zajímavé tituly. Historie Velké Británie je bohatá na cestovatelské osobnosti a proto i historiografie o dějinách cestovatelství je bohatá. Pro tuto práci je důležitý výzkum 19. století. To je v Anglii spojeno s geografickou, politickou i ekonomickou expanzí mimo evropský prostor, a proto i historiografie se zabývá především spojením Anglie a kolonií. Od sedmdesátých let se vzestupem koloniálních a postkoloniálních studií²⁰ se pak zabývají historici nejenom samotnou historií cestovatelství a cestopisy, ale především pohledem cestovatele na odlišnou kulturu a na konstrukci jinakosti v cestopisech.

Především v anglickém prostoru je toto stále žhavá otázka. Velká Británie se snaží o vyrovnání se s imperiální minulostí i pomocí cestopisů. Na poli cestopisné literatury a jejího výzkumu bylo vydáno několik základních děl. Mezi jedno z nich můžeme zařadit knihu Edwarda Saida a jeho *Orientalismus*.²¹ Said upozornil na problém představy místa a následné zkušenosti z místa. Tedy na rozdíl mezi cestováním a záznamem. To jak si místa představujeme podle něj není subjektivní představa, ale je konstruovaná na základě enkulturace, tedy podle kulturních tradic, ze kterých pocházíme. Cestovní zprávy pak tyto prekoncepty obsahují a pracují s nimi dále. Prekoncepty se můžou měnit podle věku, vzdělání, místa narození, pohlaví nebo i kulturního pozadí.

Do vnímání cestování v imperiálním období zasáhly především v sedmdesátých letech koncepty z postkoloniálních studií. Zásadním dílem se stala kniha Mary Louise Pratt s názvem *Imperial*

¹⁸ FERENCOVÁ, Hana: *Čechy a Morava očima anglických cestovatelů 1570–1800*. Olomouc 2018.

¹⁹ POLIŠENSKÝ, Josef: *Anglie a my: esej o dějinách anglo-českých styků*. Praha 1947.

²⁰ PRATT, Mary Louise: *Imperial Eyes : Travel Writing and Transculturation*. London 1992. Dále FRANEY, Laura E.: *Victorian travel writing and imperial violence : British writing on Africa, 1855-1902*. New York 2003.

²¹ SAID, Edward W.: *Orientalismus: západní koncepce Orientu*. Praha 2008.

Eyes: Travel Writing and Transculturation.²² Autorka zkoumá způsob, jakým cestovatelé konstruovali obraz odlišných kultur a zemí v mimoevropském prostoru od 18.–20. století. Ve svém díle se zaměřuje především na jižní Ameriku a Afriku.

Prattová věří, že výrazné historické změny mají vliv na změnu v cestopisné literatuře, která nazpět mění názory a vnímání lidí okolního světa. Mluví o obratech v literatuře, které jsou pozorovatelné ve více literárních žánrech. Dívá se na to, jak tyto změny ovlivňují zpět čtenáře. Prattová dále využívá ve své práci termíny jako je kontaktní zóna a „anti-podmanění“. Na straně 12 sama říká, že mnoho tezí o koloniálním stereotypu vidění toho druhého, jde použít i na cestování uvnitř Evropy. Což vidíme například na zesměšňujícím pohledu na rolníky a zemědělský život obecně jak v Evropě, tak v Africe a Americe. Dokonce i v 18. století, kdy se západní Evropa sama považuje za nositelku veškeré civilizace založené na antickém a křesťanském dědictví, Pratt tvrdí, že není velký rozdíl mezi cestovními zprávami do jižní Ameriky a Afriky a zprávami do zbytku Evropy, vždy je tu vidět konstrukce rozdílu, založeného na předpokladu, že ten druhý je na nižším civilizačním žebříčku.²³

O přehled anglicky mluvících cestovatelů a dalších významných evropských objevitelů se snaží například *Literature of Travel and Exploration: an encyclopedia*,²⁴ kterou editovala Jennifer Speake. Obecně cestování a záznamům o cestě se věnoval i Tim Youngs²⁵ nebo Carl Thompson.

²⁶Angličanům cestujícím do východní Evropy, především na Balkán se věnovala ve své knize Wendy Bracewell.²⁷

²² PRATT, Mary Louise: *Imperial Eyes : Travel Writing and Transculturation*. London 1992.

²³ PRATT, Mary Louise: *Imperial Eyes : Travel Writing and Transculturation*. London 1992, s. 10–13. (Dále jen PRATT, M. L.: *Imperial Eyes*)

²⁴ SPEAKE, Jennifer: *Literature of Travel and Exploration*. New York 2003.

²⁵ YOUNGS, Tim: *Travel Writing in the Nineteenth Century: Filling the Blank Spaces*. Londýn 2006. In: https://books.google.cz/books?id=GVIJHDTb_EgC&printsec=frontcover&hl=cs&source=gbs_ge_summary_r&cad=0#v=onepage&q&f=false [cit. 9. 12. 2019].

²⁶ THOMPSON, Carl: *Travel Writing*. Abingdon 2011.

²⁷ BRACEWELL, Wendy: *Under Eastern Eyes: A Comparative Introduction to East European Travel Writing on Europe*. Budapešť 2008.

Otázkou, kterou se dějiny cestování zabývají je i přesná definice cestovatele. Koho můžeme označit za cestovatele? Cestování se dnes stalo běžnou součástí života. Lidé dokáží překonat daleko větší vzdálenosti než kdy dříve, a to za kratší dobu.

Nepřekvapí nás, že v předminulém století takto dlouhé cesty vyžadovaly mnohem větší přípravu a trvaly déle. Je logické, že za těchto podmínek, se na dlouhé cesty vypravovalo méně lidí. A přesto se 19. století považuje za věk cestovatelů.

Borovička rozlišuje pojmy cestování a cestovatelství a tedy i pojmy cestující a cestovatel. Cestujícím je kdokoliv, kdo se nějak pohybuje v prostoru a čase. Může to být člověk dojíždějící do práce nebo člověk z diplomatických důvodů cestující do cizích krajin.²⁸

Cestovatel je však někdo, kdo se dobrovolně vydává na cesty do neprozkoumaných končin a vydá o své cestě nějaké svědectví. Rozhoň pak označuje za cestovatele každého, kdo v cizích zemích objevoval nové věci a jeho nabitě poznání bylo nějakým způsobem zprostředkováno společnosti.²⁹

Pro český prostor je celkem problematičtá otázka i to, kdo je českým cestovatelem. Pro Rozhoň je to každý kdo se narodil na území českých zemí a hlásí se k češství. Na druhou stranu Borovička zařazuje do výčtu cestovatelů i české Němce.³⁰

Ne každý cestovatel však musí být objevitelem nových a neprobádaných končin. V 19. století se objevuje nový typ cestovatele turisty. Typologii cestovatelů například předkládá Ulmanová, který je rozděluje na cestovatele objevitele a cestovatele turistu a cestovatele odborníka.³¹

²⁸ BOROVIČKA, M.: *Cestovatelství*, s. 15–16.

²⁹ ROZHOŇ, Vladimír: *Čeští cestovatelé a obraz zámoří v české společnosti*. Praha 2005, s. 6. (Dále jen ROZHOŇ, V.: *Čeští cestovatelé*.)

³⁰ ROZHOŇ, V.: *Čeští cestovatele*. s. 6.

³¹ ULMANOVÁ, Kristýna: *Cestování před sto lety*. Praha 2011, s. 10–14. (Dále jen ULMANOVÁ, K.: *Cestování před sto lety*)

Můžeme pak sledovat různé typy cestovatelů v průběhu let. Rozhoň si cestovatele rozdělil na tři kategorie, a to na cestovatele profesionála, vědce a dobrodruha.³²

Borovička také mluví o tom, že cesty za vědeckým poznáním se plně prosadily v českém prostoru ve druhé polovině 18. století, jako jeden z prvních se na vědeckou cestu vydal Tadeáš Haenke. Obecně do cizích zemí cestovalo mnoho botaniků a zoologů, kteří zkoumali tamní flóru a faunu, z českých zástupců můžeme jmenovat například Pohla, Mikana, Brechtolda, Lhotského.³³

Tedy je nejenom rozdíl v pojmovém uchopení cestovatele a cestujícího, ale i v samotném slově cestovatel můžeme hledat určité nuance, kterých se vyvarujeme použitím typologie cestovatele. Z této typologie v předkládané práci bude pracováno s cestovními zprávami pouze cestovatele turisty. Tedy někoho kdo cestuje pro svoje potěšení a kvůli zážitkům a radosti z cesty.

³² ROZHOŇ, V.: *Čeští cestovatelé*, s. 6–7.

³³ BOROVIČKA, M.: *Cestovatelství*, s. 320–325.

2.2. Prameny k výzkumu cestování

Je mnoho pramenů, kterými se může historik zabývat při výzkumu cestování a cestovatelství. K výzkumu cestování v širším slova smyslu řadíme i výzkum mobility a dopravní infrastruktury. Tedy pramenná základna cestování je větší. Můžeme sem zařadit více pramenů administrativní povahy jako jsou plány cest a silnic, nebo statistiky migrujících obyvatel za prací.

Dějiny cestovatelství mají užší záběr, pokrývají především pohled na otázky spojené s cestovatelem samotným a jeho cestou. Proto častěji využívají i prameny osobní povahy. Prameny tak můžeme rozdělit na ty úřední povahy a ego dokumenty. Do úředních pramenů budeme řadit cestovní instrukce a rukověti, cestovní účty, itineráře, kalendáře, jízdenky, jízdní řády, inzeráty cestovních agentur, soupisy hotelových hostů. Mezi dokumenty osobní povahy řadíme korespondence, památník, deníky, paměti. Mezi ně patří i cestopis, který je vydanou knihou s popisem cesty autora a jeho subjektivním viděním reality.³⁴

Cestopis, stejně jako ostatní literární žánry, se měnil v průběhu staletí. Zatímco v 18. století se jednalo spíše o soupis všech poznatků o dané zemi s malým zastoupením autorových názorů, tak v 19. století se cestopis vyvíjí opačným směrem. Cestopisy patřily a patří dlouhodobě k nejčtenějším žánrům. Jejich oblíbenost v průběhu 18. století stoupala a i dnes drží krok s ostatními žánry.³⁵ Dokonce v 19. století byly cestopisy jedny z nejvydávanějších knih. Cestopis, ačkoliv má tendence podávat objektivní zprávy o stavu země, ve které je psán, je vždy subjektivním pramenem.

³⁴ LENDEROVÁ, Milena – MARTÍNEK, Miloslav: *Dámská jízda: cestovatelky z českých zemí a jejich obraz Itálie v letech 1782-1936*. Pardubice 2017, s. 17–18 (Dále jen LENDEROVÁ, M. – MARTÍNEK, M.: *Dámská jízda*)

³⁵ KORTE, Barbara: *English Travel Writing From Pilgrimages To Postcolonial Explorations*. New York 2000, s. 2.

Autor se sám nedokáže vymanit z kulturního diskurzu a soudí opačnou kulturu tímto subjektivním pohledem. Mnoho cestovatelů se přiznává ke své autentičnosti a raději rovnou píše subjektivně i s příklonem ke svým vlastním emocím.³⁶

Zařadit cestopis přesně mezi literární žánry je nesnadné. Obsahuje prvky krásné literatury, publicistiky a autobiografie. Právě publicistika může stát za jeho oblíbeností. V 19. století se zvýšil nárůst vydávaných tiskovin, stejně jako se rozšířilo jejich publikum. V novinách byly vydávány krátké cestopisné črty, obrázky z cest, causerie a fejetony. V první polovině 19. století tak otevřely cesty žádaným cestopisům v knižní podobě.³⁷

Je zajímavé, že ve stejné době stoupá i počet fiktivních cestopisných románů a cestovních deníků. Faktorová do výzkumu cestopisů zařazuje i tato díla, protože vzájemně se tato díla ovlivňovala. V českých poměrech se může sledovat také přeložená literatura, co se překládalo, to se více četlo a právě v první polovině 19. století se hojně překládají cestopisy z jiných jazyků. Z českých periodik, kde se cestopisné črty začaly objevovat pravidelně jmenujme alespoň *Hlasatel český*, *Dobroslav*, *Česká včela*, *Světozor*, *Vlastimil* a *Poutník*. V těchto periodících byly vydávány také překlady cizích cestopisů. Je zajímavé, že v první polovině 19. století jde místo překladu spíše o úvahu, protože do pasáží převzatých z jiného díla překladatel vkládá své vlastní úvahy. Periodika jsou tak v polovině století velice důležitým zdrojem, na chvíli přebírají štafetu tištěné literatury. Jsou levné a výstižné, mluví k širokým masám a může si je dovolit každý.³⁸

Nepsaly se pouze fiktivní cestopisy ze současnosti, ale i z minulosti. Známy je příklad Rulíkova cestopisu *Cesta z Moskvy do Číny s ruským vyslancem, kterou šťastně vykonal Jiří z Draškova, Čech a rytíř vznešený roku 1693*, vydaná roku 1800.³⁹ Tento cestopis je psán pod vlivem

³⁶ PRATT, M. L.: *Imperial Eyes*, s. 15–16.

³⁷ FAKTOROVÁ, Veronika: *Mezi poznáním a imaginací: podoby obrozeneckého cestopisu*. Praha 2012, s. 5–6. (Dále jen FAKTOROVÁ, V.: *Mezi poznáním a imaginací*.)

³⁸ FAKTOROVÁ, V.: *Mezi poznáním a imaginací*, s. 20.

³⁹ BOROVIČKA, M.: *Cestovatelství*, s. 320.

vlastenectví. Jedná se o překlad staršího cestopisu z němčiny, kdy autor přidává k ruskému vyslanci do Číny i postavu českého rytíře z Draškova, kterého si pouze vymýšlí.

Cestopis se v české literatuře postupně vyvíjí, od pouhého záznamu cesty, někdy s vědeckým popisem fauny a flory, se z něj stává zábavné čtení o cestovateli dobrodruhovi. Faktorová správně poukazuje na to, že nejde jen o změnu cestopisu, ale jedná se o změnu čtenářstva. Zvláště česky psané cestopisy a české překlady jsou kvalitnější. Rozšiřuje se jim okruh čtenářstva, kdy široké vlastenecké měšťanské vrstvy chtějí číst českou literaturu.⁴⁰

V českém prostoru, jak poukazuje Rozhoň, nevychází tolik cestopisné literatury. České prostředí se zajímalo více o domácí politické otázky, než o objevování nových krajín. První původní český cestopis vychází až v osmdesátých letech a je to dílo Emila Holuba s názvem *Sedm let v jižní Africe*.⁴¹

Naopak období 19. století bylo bohaté na vznik cestovních průvodců. Starají se aktivně o pohodlí cestovatele. Radí mu, kde má přespat, či kde sežene tu nejlepší večeři. Na výsluní evropského trhu se dostávají tři známí cestovní průvodci, John Murray, Karl Baedeker a Adolphe Joanne.⁴²

Objevují se na konci 30 let a společně vytvářejí pomyslnou hierarchii v návštěvních destinacích. Kam mají cestovatelé jet a co tam musí vidět. Ulmanová si trefně všimá i toho, že nejen určovali místa návštěvy, ale často přednastavili i emoce a prožitky, které by na daných místech měl turista zažít.⁴³

Cestovní průvodce byly také velice oblíbené pro svoji nízkou cenu. Zatímco některé cestopisy známých autorů jako Humboldt byly vydávány v kožených deskách a na tvrdém papíru, tak už od

⁴⁰FAKTOROVÁ, V.: *Mezi poznáním a imaginací*, s. 37–38.

⁴¹BOROVÍČKA, M.: *Cestovatelství*. Praha 2010, s. 556.

⁴²LENDEROVÁ, Milena - JIRÁNEK, Tomáš - MACKOVÁ, Marie: *Z dějin české každodennosti: život v 19. století*. Praha 2009, s. 108. (Dále jen LENDEROVÁ, M.: *Z dějin české každodennosti*.)

⁴³ULMANOVÁ, K.: *Cestování před sto lety*, s. 17-18.

počátku Murray i Baedeker cílili na měkkou vazbu, která byla levnější. Nejen to, průvodce na měkké vazbě byl i lehčí, snadněji se dal do kapsy a tak se i lépe převážel a turista ho mohl mít stále u sebe. Průvodce byl sestaven pro cílovou skupinu mužů, patřícím ke střední vrstvě obyvatelstva.⁴⁴

V českém prostoru byl nejdostupnější Baedeker. Vydával knihy převážně v němčině, ale jako první zareagoval na mezinárodní trh a začal vydávat své knihy, jak v angličtině, tak ve francouzštině. Cestovatelé do českých zemí mohli čerpat z jeho popisu Habsburské monarchie. Oblíbenost většiny průvodců souvisí s jejich sériovou výrobou. Čtenář měl vždy ve všech vydáních úvod, představení země, dva až tři komentáře o kultuře a také tam vždy byly mapy měst, okolí a železniční dráhy. Průvodce neodkazoval pouze k ubytování, ale také odkazoval na muzea, čajovny, kavárny, i lékaře. K tomu šel Baedeker s dobou a od přelomu století poskytoval informace cyklistům a začínajícím motoristům.⁴⁵

Českým prostorem se z průvodců poprvé ve čtyřicátých letech zabývá John Murray v rámci svého díla popisující jižní Německo.⁴⁶

V roce 1903 pak vydává průvodce po Německu a Rakousku, kde Rakousko již není pouze v kapitolách. V roce 1900 si anglický cestovatel může přečíst i překlad cestopisu Baedekera po Rakouských zemích.⁴⁷

Joanne o českých zemích vychází v roce 1873 u příležitosti Světové výstavy ve Vídni. Předtím zřejmě mohli Francouzi číst Baedekera. Od roku 1836 nakladatelství Kronberger a Weber v Praze

⁴⁴ ULMANOVÁ, K.: *Cestování před sto lety*, s. 21.

⁴⁵ BRUCE, David M.: *Baedeker: the perceived „Inventor“ of the formal Guidebook a Bible for travellers in the 19th Century*. In: BUTLER, Richard–RUSSELL Roslyn A.: *Giants of Tourism*. Cambridge 2010. s. 93–98. In: https://books.google.cz/books?id=CdNSNNvTFy8C&pg=PA93&dq=baedeker+publishing&hl=cs&sa=X&ved=0ahUKewjajP_mjZXgAhUJEVAKHZdtC0QQ6AEISTAE#v=onepage&q&f=false [cit. 9. 12. 2019].

⁴⁶ MURRAY, John: *A Handbook for Travellers in Southern Germany: Being a Guide to Würtemberg, Bavaria, Austria, Tyrol, Salzburg, Styria &c., the Austrian and Bavarian Alps, and the Danube from Ulm to the Black Sea*. London 1857.

⁴⁷ BAEDEKER, Karl: *Austria : including Hungary, Transylvania, Dalmatia, and Bosnia : handbook for travellers*. London 1900.

vydává první průvodce Prahou ve francouzštině.⁴⁸ Mezi další průvodce můžeme zařadit *Bradshawovy ilustrované průvodce*, ten po Německu a Rakousku s popisem českého prostoru byl vydán v roce 1895.⁴⁹

Pro tuto práci byly vybrány tištěné cestovní zprávy, vydané v rozmezí let 1850-1900. Všechny cestovní zprávy jsou psány v anglickém jazyce. Autoři jsou Angličané, nebo alespoň osoby narozené na Britských ostrovech. Některé cestovní zprávy se blíží více cestovnímu průvodci, jedná se o díla Johna Forbese, spisy od Old traveller a Samuela G. Greena. Dvě díla psaná autory evangelické církve mají charakter spíše popisu pracovní cesty, než cestopisu. Jsou zaměřeny především na místa s náboženskou tradicí a popisují život věřících. Na druhou stranu i v nich se najde mnoho názorů na české obyvatelstvo jako celek. Zbylé cestopisy od Waltera Whitea, Grenvilla Colea, Alexandra Hutchinsona a R. Hodgsona jsou více literárního charakteru a vypovídají nejvíce o názorech samotných cestovatelů. Na druhou stranu jsou také nejvíce subjektivně zbarveny.

⁴⁸ LENDEROVÁ, M.: *Z dějin české každodennosti*, s. 108–109.

⁴⁹ BRADSHAW, George: *Bradshaw's illustrated hand-book to Germany and Austria*. London 1895.

2.3. Cestování v 19. století v českých zemích a Anglii

České země na počátku 19. století byly pod nadvládou Habsburské monarchie. Na domácí půdě se častěji řešily politické otázky, než geografické. Jak píše Rozhoň, tak obyvatelstvo v českých zemích se zajímalo především o svůj vlastní prostor a snažilo se o získání občanských svobod. Když v šedesátých letech byla konečně zavedena ústava, vedlo to k rozvoji občanských svobod, podnikání, zvětšení kapitálu, ale také k větší podpoře cestování.

Politická situace v 19. století byla někdy i důvodem, proč se čeští cestovatelé vydávali do světa. Byl to důvod proč se vydal do světa také Vojta Náprstek, který v revolučním roce utíká do Ameriky, před nábořem do armády. Tam žil deset let mezi místními krajany a po návratu se stal neoficiálním mentorem českých cestovatelů a sdružoval je ve vlastním domě u Halánků. Na tomto modelu vidíme rozdíl, který byl mezi českým a anglickým cestováním. Zatímco Anglie podporovala své občany k výjezdu do zahraničí, tak rakouské země naopak svazovaly obyvatele přehnanými zákony. Stejně tak v českém prostoru vychází iniciativa k podpoře cestování ze soukromého sektoru, zatímco v Anglii jsou cestovatelé sdružováni do různých spolků a učených společností a jsou podporováni institučně.⁵⁰

Mezi české nejznámější cestovatele doby 19. století můžeme zařadit Emila Holuba, Enrique Stanko Vráze, Alberto Vojtěcha Friče, Paclta a nebo Josefa Kořenského. Podle typologie to byli nejvíce cestovatelé badatelé, kteří jezdili ze země na vědecké výpravy. Mnozí z nich byli i cestovatelé dobrodruhové, kteří rádi objevovali nové kraje.⁵¹

⁵⁰ BOROVIČKA, M.: *Cestovatelství*, s. 391–393.

⁵¹ Tamtéž, s. 553–558.

Na přelomu století se objevují první turisté, kteří cestují z potěšení svého vlastního, nehledají nová místa a neobjevují prameny řek, ale objevují odlišnou kulturu a města, sem bychom mohli zařadit například Kořenského. Po celou dobu 19. století cestuje do zahraničí šlechta. Ačkoliv doba velkolepých a povinných kavalírských cest je pryč, tak stále platí, že v cizině se člověk může učit a získat potřebné kontakty. Změna v cestování v 19. století přichází s tím, že cestuje ve velkém i střední třída obyvatel.⁵²

Británie se v průběhu 19. století stává cestovatelskou velmocí, díky imperiálním možnostem se může skoro každý Brit vydat za oceán, nejpobulárnější byla Indie, Afrika a Austrálie. Cestopisy v Británii v té době byly velice oblíbené, prodávanějším žánrem už byly pouze romány. Cestopisné knihy měly také daleko větší vliv na populaci než kdy dříve. Byly to jedny z nejpublikovanějších knih v Británii. Za nástup takové popularity můžeme vděčit nejenom tomu, že se z cestovatelů stávají turisté, kteří vybízejí k cestování i ostatní příslušníky střední třídy, ale i dalšímu okrajovému vývoji, jakým je tiskařská technika a nový příval ilustrací i informací o jiných zemích. Navíc trh vytvářejí i nakladatelé a ti ovlivňují kupující. Měla na to vliv i levnější literatura, která se šířila mezi středními vrstvami, v roce 1842 *Illustrated London News* podává obrázky vzdálených a exotických zemí, nejprve rytinou, poté litografií, a nakonec i fotografií, a láká tak své čtenáře k návštěvě dalších zemí.⁵³

Cestování v 19. století však neexistuje samo o sobě, vyvíjelo se postupně z procesů, které byly započaty již v 18. století, na což poukazuje i Pratt. V 18. století začíná evropský hon na popsání a uchopení veškerého vědeckého poznání. Je to spojeno s novými systémy, které byly v té době představeny, jako kupříkladu třídění rostlinné říše podle Karla Linného. Díky tomu vzniká nový trend, a to chození do přírody a následné sbírání přírodnin a jejich řazení do systému.

⁵² BOROVIČKA, M.: *Cestovatelství*, s. 558–559.

⁵³ MURRAY, Brian H. - HENES, Mary: *Travel Writing, Visual Culture, and Form, 1760-1900*. London 2016. s. 2–4.

V 18. století se také organizují první vědecké výpravy, za účelem poznání a vědeckého podmanění si světa. Můžeme v tom hledat přípravu na podmanění si světa ekonomicky. V tomto období se také začíná konstruovat evropská myšlenka o výjimečnosti vlastní civilizace a s tím sílí i europocentrismus. Z vnějších hranic se tak cestovatelé již v 18. století obracejí do vnitrozemí, které zkoumají. Stejně tak se k vnitrozemí obrací i cestovní literatura.⁵⁴

Cestování v Anglii mělo od začátku zvláštní postavení. Existovalo tu mnoho soukromých i veřejných organizací, které sdružovaly a vysílaly cestovatele. Jednou z nich byla i African Association, která na přelomu 18. a 19. století poslala do Afriky cestovatele Mungo Parka. Ten se později stal pro ostatní objevitele vzorem. Tyto společnosti měly především komerční zájmy. Park je také důležitým cestovatelem proto, že s ním se mění norma zobrazení autora v cestopisu. Již nepíše popis krajiny a obyvatel jako vědec, ale zaměřuje se na popis vlastních zážitků. Nejedná jako vědec, ale jako hrdina románu.⁵⁵

Celé období 19. století je spojeno v Anglii s výzkumnými cestami. Z tohoto období pocházejí i dnes známé tituly jako Darwinova kniha *Voyage of the Beagle*, Alfred Russel Wallace a jeho Amazonie a David Livingstone, Richard Burton a Henry Morton Stanley a jeho Afriky. Na konci století se pozornost obrací k polárním krajinám, které ještě nejsou prozkoumané, jmenujme alespoň Franklina, Perryho, Amundsena či Scotta. Doslova se strhne hon o to, která země západní Evropy objeví více pramenů řek, vršků hor a nových jezer. Jak Pratt výstižně dokazuje na Richardu Burtonovi, je dnes až směšné, číst stránky, kde Burton popisuje, jak ho domorodé obyvatelstvo dovedlo úspěšně k jezeru Tanganyika. Domorodci místo dávno znali, ale Burton je pro ně jako civilizovaný Evropan nově objevil.⁵⁶

⁵⁴ PRATT, M. L.: *Imperial Eyes*, s. 15–16.

⁵⁵ Tamtéž, s. 67–73.

⁵⁶ Tamtéž, s. 198–200.

Anglie zažívá po celé 19. století vrchol své imperiální politiky. Je to země, která v té době ovládá až dvě čtvrtiny zemského povrchu. Z toho plyne neuvěřitelné bohatství a rozvoj obchodu. Již na konci 18. století se také Anglie stává přední zemí v procesu industrializace. Stává se ikonou pro ostatní státy, které se snaží Velkou Británii dohnat jak ekonomicky, tak technicky. Z odlišného politického a ekonomického vývoje těchto zemí pocházejí i odlišnosti ve vnímání cestování.

Angličané neměli důvod se zajímat více o etnikum uprostřed Evropy. Naopak Češi se o Anglii živě zajímali především z literárního hlediska. Jak dokazuje Ivan Pfaff, tak již v době předbřeznové se literáti aktivně zajímali o Anglii. Obdivovaní byli jak Shakespeare, tak Byron, Scott či Dickens. O českou literaturu pak projevil zájem John Bowring, který sbíral lidovou slovesnost ve střední Evropě i na Balkánu. Ačkoliv se o české země zajímal ryze z praktického hlediska výzkumu, tak jeho korespondence s Čelakovským strhla v Praze vlnu náklonnosti k Anglii. Čelakovský každý dopis Bowringa přeložil a uveřejnil, když pak autor napsal, že přeje Čechům alespoň takové svobody, jaké mají v Anglii, znamenalo to pro úzký okruh obrozenců potvrzení jejich práva na svobodu.⁵⁷

Pro české země je celé 19. století spojeno s národním hnutím a národní politikou. Jak píše Rozhoň, tak ani nezbýval čas na zahraniční záležitosti a mezinárodní objevy, protože existovaly daleko závažnější problémy v domácím prostoru. Revoluční roky 1848 a 1849 byly urychlujícím prvkem v tvorbě občanské společnosti. V těchto letech se postupně vyostřují i vztahy mezi Němci a Čechy.⁵⁸ Do poloviny století byla stále aktuální velkoněmecká otázka a možnost připojení českých zemí k nově vznikajícímu německému státu.

⁵⁷ PFAFF, Ivan: *Čelakovský a Bowring: kapitola z česko-anglických vztahů v předbřeznové době*. In: ŘEPA, Milan: 19. století v nás: modely, instituce a reprezentace, které přetrvaly. Praha 2008, s. 582–585.

⁵⁸ ROZHOŇ, V.: *Čeští cestovatelé*, s. 5–7.

Ve chvíli odmítnutí ze strany Čechů se začíná vymezovat německé obyvatelstvo vůči Čechům. Dále nastolily revoluční roky cestu k náboženské svobodě, kdy od roku 1867 bylo možné přihlásit se k jakékoliv víře.⁵⁹ Reflekovali nějak tyto události cestovatelé, kteří napsali cestopis o českém prostoru?

⁵⁹ HLAVAČKA, Milan: *České země v 19. století: proměny společnosti v moderní době*. Praha 2014, s. 34–46.

2.4. Každodennost v cestování 19. století

Cestování samotné se v průběhu 19. století měnilo, a to jak na úrovni technické, tak společenské. Co se mohlo objevovat v 19. století? Podoba kontinentů byla známá již z 18. století, kdy jako poslední byla objevena Austrálie. Zraky objevitelů se upřely na vnitrozemí a začala se zkoumat jak vnitrozemská Afrika, tak jižní Amerika či prostor Austrálie. Stejně tak v 19. století začaly být populární výpravy do severních krajín a cestovatelé se soustavně snažili dobýt severní pól.⁶⁰

Jaký byl zážitek z cest v 19. století a co ho ovlivňovalo? Rozhodně na něj měly vliv dopravní prostředky, ale také nové služby, které byly v oblasti cestování zavedeny. Důležité pro celé cestování je i čas a jeho uchopení. Na počátku století ještě mohly jezdit dostavníky v blíže neurčeném času dopoledne a odpoledne, se zaváděním železnice už byl tento model nemožný.⁶¹

Celkové pojetí času se mění. Hodinky se stávají součástí potřebného vybavení člověka. Železnice jen umocnila ovládnutí času, ve chvíli, kdy začaly jezdit mezinárodní vlaky, tak nebylo možné, aby v různých zemích byl jiný čas. Praha se tedy podřídila Vídni, která se podřídila německému času. Nemění se vnímání času pouze v cestování, ale v celé společnosti. Nově vzniká čas práce a čas volna.⁶²

Díky jasně daným zákonům se vymezuje čas, který má člověk strávit v práci a čas, který je jen jeho a může s ním nakládat podle své libosti.

⁶⁰ BOROVIČKA, M.: *Cestovatelství*, s. 311–312.

⁶¹ HLAVAČKA, Milan: *Symboly doby: historické eseje*. Praha 2019, s. 257–264.

⁶² Tamtéž, s. 258–259.

To podněcuje mnohé lidi, aby podnikali ve volném čase výlety. Stejně tak se určuje i čas prázdnin, je čas na práci či studium a jiný, odlišný čas prázdnin, o kterém se člověk má starat o svoje rozvíjení a odpočinek.⁶³

Zatímco dnes můžeme využít k přesunu z místa na místo jak prostředky hromadné dopravy, tak soukromé dopravní prostředky, lidé v 19. století takové možnosti neměli. Hlavním prostředkem, který umožňoval po staletí lidský pohyb byla pěší chůze a jízda koňmo. Postupně se vyvinuly různé druhy jízdy s koňským povozem. Konkrétní příklady zlepšení cestování najdeme v českých zemích v technickém zlepšení cest i dopravních prostředků.⁶⁴

Mobilita obyvatelstva byla zvýšena díky zlepšení funkčnosti silnic a cest na našem území. Ačkoliv hlavní dopravní cesty vznikly už ve středověku. Neměly pevný základ a časem zanikaly. Od vlády Marie Terezie se plánovala obnova silnic, k realizaci tohoto plánu však došlo až po napoleonských válkách. Základní síť hlavních tahů vzniká v první čtvrtině 19. století.⁶⁵ Aby cesty rušivě nezasahovaly do krajiny, vznikají po jejich okrajích typické aleje ovocných stromů.⁶⁶

Další zlepšení s sebou přináší pošta. Původně sloužila jen k dopravě listin a balíků, ale postupně, ji začali využívat i cestující lidé. Tomu pomohlo zpřesnění času příjezdu a odjezdu. Vznikla pravidelná pošta, která vždy byla ve stejný čas na svém místě, tedy bylo možné naplánovat si cestu dopředu. Tomuto typu přepravy se začalo říkat tzv. diligence. Již v 18. století existoval pravidelný spoj Praha-Vídeň, cestovné bylo kolem třinácti zlatých a jelo se 39 hodin i s přestávkami.

Od roku 1823 byl na této trase zřízen poštovní rychlík, který ji zvládl za 38 hodin, a cena se pohybovala kolem sedmnácti zlatých. Takový typ cestování si oblíbila především střední vrstva

⁶³LENDEROVÁ, M.: *Z dějin české každodennosti*, s. 272–274.

⁶⁴HLAVAČKA, Milan: *Cestování v éře dostavníku: všední den na středoevropských cestách*. Praha 1996, s. 23–25. (Dále jen HLAVAČKA, M.: *Cestování v éře dostavníku*)

⁶⁵ Tamtéž, s. 25.

⁶⁶LENDEROVÁ, M.: *Z dějin české každodennosti*, s. 371.

obyvatel, díky cenové dostupnosti. Pokud si někdo chtěl připlatit za pohodlí, mohl využít i extra poštu, u které rozhodoval sám o zastávkách na občerstvení a přenocování.⁶⁷

Kromě veřejného cestování pomocí železnice a pošty se v 19. století objevuje nový fenomén soukromého cestování, a to pomocí kola a později automobilu. Jízdní kolo, označované v té době bicykl, bylo používáno od šedesátých let 19. století. Jeho předchůdce byl zkonstruován v Německu na počátku 19. století. V sedmdesátých letech bylo velice oblíbené i vysoké kolo, které však nebylo na delší vzdálenosti vhodné. Od osmdesátých let se prosadil typ jízdního kola dnešního typu, který byl poprvé vyroben v Anglii. Tento vynález je oblíbený i v českých zemích. V šedesátých letech bylo potřeba pro jízdu na bicyklu vlastnit i cyklistický průkaz. Již na přelomu osmdesátých a devadesátých let se první bicykly vyrábí i v českých zemích.⁶⁸

V 19. století se mění i způsoby, jak cestovatelé dávají o svých cestách vědět. Kromě vydávání cestopisů, předávají své zkušenosti publiku i formou přednášek a projekcí. Cestopis se celkově mění se změnou modu cestování. Je důležité zamyslet se nad tím, že stejně jako se mění médium, mění se i čtenáři. V 19. století se zvětšuje základna lidí, kteří jsou gramotní a mají touhu po informacích. Jak podotýká Lenderová, tak i na čtení měly vliv obecné procesy probíhající v 19. století, jako zlepšení vzdělávání, objev nových grafických technik a lepších polygrafických strojů a také oddělení volného času a času práce.⁶⁹

V Anglii je poté důležitá paperbacková revoluce, kdy se knihy zpřístupňují všem, jsou levné, dobře dostupné a můžete s nimi i cestovat. *W.H. Smith & Son na Euston Station* v Londýně začali jako první prodávat knihy do vlaku.⁷⁰

⁶⁷ HLAVAČKA, M.: *Cestování v éře dostavníku*, s. 60–61.

⁶⁸ LENDEROVÁ, Milena: *Bicykl a ženská emancipace. Od prvních cyklistek do začátku 20. století*. In: *Na kolech do světa: po silnicích nejen Českého ráje a Pojizeří: referáty z vědecké konference konané ve dnech 17.–18. dubna 2015 v Mladé Boleslavi*. Semily 2016, s. 189–203.

⁶⁹ LENDEROVÁ, M.: *Z dějin české každodennosti*. s. 328–330.

⁷⁰ MANGUEL, Alberto: *Dějiny čtení*. Brno 2007. s. 185–186.

Primární podnět pro rozvoj cestování je celkový vývoj vědy a techniky v 19. století. Vynález železnice, a strojů poháněných párou, urychlil přesun z jednoho místa na druhé. Na cestování má vliv i zvyšování vzdělanosti obyvatel. Již v období osvícenství bylo cestování považováno za prostředek vzdělanosti, a to především ve šlechtických vrstvách, kdy se cestující šlechtic učil cizí řeči a kultuře. Později si zvyk cestovat za poznáním jiného osvojili i obyvatelé středních vrstev.⁷¹ To dosvědčuje oblíbenost apodemik a cestovních příruček. Rozmáhá se také produkce těchto příruček a cestopisů psaná českým jazykem.⁷²

Přestože cestování kočárem bylo díky poště dostupnějším, a díky neustálému zlepšování, odpružení podvozku pohodlnějším, tak na delší vzdálenosti bylo nedostačující. V roce 1801 vzniká v Anglii jedna z prvních koněspřežných drah na světě. Původní koncept, který počítal převážně s nákladní přepravou, byl změněn po nadšené reakci ze strany obyvatelstva. Železnice dokázala spojit dvě místa na delší vzdálenost, a po výměně koní za parní lokomotivu, dokázala dobu cesty snížit na polovinu. V Habsburské monarchii byla koněspřežka vybudována v roce 1832, spojovala České Budějovice s Lincem. V roce 1837 se začala stavět železnice pro parní lokomotivu, tzv. Severní dráha císaře Ferdinanda.⁷³

Železnice tedy ulehčila přesun na větší vzdálenosti, stejně jako snížila náklady s tím spojené. Vlak měl celkem tři třídy, do kterých se kupovala jízdenka. Byly odlišeny jak svou barvou, tak pohodlím svého interiéru. Rychlík v roce 1863 mohl jet 60–80 km za hodinu.⁷⁴

⁷¹ LENDEROVÁ, M.: *Z dějin české každodennosti*, s. 368.

⁷² FAKTOROVÁ, V.: *Mezi poznáním a imaginací*, s. 9.

⁷³ LENDEROVÁ, Milena–JIRÁNEK, Tomáš–DOUŠOVÁ, Hana: *Dějiny každodennosti "dlouhého" 19. století*. 1. díl. *Dějiny hmotné kultury*. Pardubice 2001, s. 115–116.

⁷⁴ ULMANOVÁ, K.: *Cestování před sto lety*, s. 25.

Cestující museli čtvrt hodiny před odjezdem zaujmout své místo a po zatroubení rohu už nesměl nikdo vystoupit, či nastoupit.⁷⁵ Co se stalo pokud s sebou neměl pasažér cestovní doklady? A jaké cestovní doklady musel mít u sebe v 19. století? Pojdme se blíže podívat na pasovou politiku.

Stejně jako dnes bylo cestování lidí usměřňované zákony. V revolučním roce 1848 bylo poprvé nadneseno právo na volný pohyb obyvatel, zakomponováno bylo i do tzv. oktrojované ústavy v roce 1849. Podle jejího paragrafu §25 měl být zaveden volný pohyb občanů v říši a lidé se mohli volně stěhovat do ciziny, omezení stěhování bylo možné jen z důvodu vojenské služby. Oktrojovaná ústava však nevzešla v platnost a dále platil pasový přímus (Passzwang), každý občan si musel pro cestování uvnitř státu opatřit povolení ve formě pasu, kterým prokazoval svou totožnost. Při cestování do ciziny ještě musel uvést důvod cesty.⁷⁶

Pasová kontrola probíhala jak na hranicích, tak ve městech uvnitř monarchie. Bez pasu neměl být občan vpuštěn do dostavníku, ani do vlaku. Roku 1857 se situace usnadnila díky císařskému nařízení, to odstranilo potřebu mít cestovní pas na vnitrostátních cestách a občané se tak mohli volně pohybovat po monarchii. Pro cestu do zahraničí pak nařízení vyžadovalo opatřit si pas, který se mohl vystavit u příslušného zeměpanského úřadu první stolice, okresního hejtmanství, nebo policejního ředitelství.⁷⁷

O dva roky později, v roce 1859 opět dochází ke zjednodušení cestování. Rakousko se připojilo k tzv. drážďanské konvenci, která umožňovala jeho občanům volný pohyb do německých států a naopak. Tato konvence platila i po sjednocení Německa, k přechodu hranic stačilo mít jen Passkarte, list o totožnosti. Až v 60. letech jsou zrušeny pasové kontroly na říšských hranicích. Pasové předpisy byly sjednoceny pro české země vyhláškou č.80/1867 říšského zákona. Pas už

⁷⁵ LENDEROVÁ, M.: *Z dějin české každodennosti*, s. 379.

⁷⁶ RYCHLÍK, Jan: *Cestování do ciziny v habsburské monarchii a v Československu: pasová, vízová a vystěhovalecká politika 1848–1989*. Praha 2007, s. 5–6. (Dále jen RYCHLÍK, J.: *Cestování do ciziny*)

⁷⁷ Tamtéž, s. 6.

nebyl nutný uvnitř říše, ale přesto měl mít s sebou občan průkaz totožnosti. K cestování do ciziny pak byla potřeba pas, který po uvedení důvodu cesty byl vydán většinou každému. Jan Rychlík uvádí, že cestování v Rakousku-Uhersku bylo skoro neomezené, obdobné podmínky v této době platily takřka v celé Evropě.⁷⁸

Z toho plyne, že po opatření pasu se člověk mohl vydat rovnou na cestu. Avšak musel disponovat nějakým základním vybavením na cestování. Hlavačka i Lenderová se shodují, že nejdůležitějším atributem potřebným pro cestování byly finance. Naštěstí v 19. století už nemusel člověk vozit hotovost, ale potřeboval pouze směnky, které si v příslušném zahraničním bankovním domu nechal proplatit. Rady v apodemikách a cestovních rukovětech, které v té době byly velice oblíbené, se týkají také jazyků. Bylo dobré umět alespoň francouzsky a německy. Výhodou byla italština, angličtina a základy jazyka dané země, do které cestujeme.⁷⁹

Dále bylo důležité vědět jaký byl v dané zemi kontraband, zakázané zboží, které se tam nesmělo vozit. V Habsburské monarchii to byl tabák nebo porcelán. Na cestu bylo také důležité, vybrat si správné kufry. Přednost měla uzamykatelná zavazadla, na cennosti sloužila tzv. cestovní škatule. V kufrech byly uloženy věci osobní potřeby, ale i povlečení, někdy se vozily i peřiny ve vlastním kočáru.

Zkušený cestovatel si bral s sebou malou lékárničku pro všechny případy, ve které byl především vinný ocet, který se používal na otláčeniny a olovnatý ocet, který se míchal do dalších přípravků tisících bolest. Také tam byl čpavek na pomoc od mdlob a proti žaludečním potížím sloužily hofmanské kapky.⁸⁰

⁷⁸ RYCHLÍK, J.: *Cestování do ciziny*, s. 7–9.

⁷⁹ LENDEROVÁ, M.: *Z dějin české každodennosti*, s. 380.

⁸⁰ HLAVAČKA, M.: *Cestování v éře dostavníku*, s. 90–91.

Na konci své cesty se zámožnější cestující mohli ubytovat v hotelu, který se ve druhé polovině 19. století profiloval jako dražší a luxusnější verze zájezdního hostince. Přesto se většina cestujících ubytovávala v hostincích, o čemž svědčí růst jejich počtu. V hostincích nocovali i turisté na svých výletech.⁸¹

Turistika se stává během 19. století fenoménem. Její koncept vzniká v Anglii na sklonku 18. století. V 19. století je turistika spojena v českém prostředí se spolkovou činností. Drobné výlety organizoval Sokol nebo Americký klub dam. Roku 1888 vzniká Klub českých turistů, který k sobě váže cestovatele turisty. Začíná organizovat výlety, vydávat časopis i cestopisnou literaturu. Zasluhou profesora Karla Kořistky (1825–1906) se zlepšují i mapy a začínají se do nich kreslit vrstevnice. Turisté objevují česká pohoří a podněcují vlastenecky smýšlející občany k poznávání vlastní země.⁸²

Kromě přírodních krás a turisticky lukrativních destinací, jakou byla například Itálie, lákaly turisty světové výstavy. Světové výstavy vystavovaly nejdůležitější mezníky v průmyslu a kultuře dané doby. Lidé je s chutí navštěvovali a nechávali se inspirovat novými technologiemi a objevy. Jedna z prvních velkých výstav se uskutečnila v Londýně v roce 1851. Na území tehdejší Habsburské monarchie se uskutečnila výstava v sedmdesátých letech ve Vídni.⁸³

⁸¹ LENDEROVÁ, M.: *Z dějin české každodennosti*, s. 382.

⁸² Tamtéž, s. 126–128.

⁸³ ULMANOVÁ, K.: *Cestování před sto lety*, s. 24–26.

3. Praktická část

3.1. Cestovatelé do českých zemí

Kdo cestoval do českých zemí a za jakým účelem? Odpověď na tuto otázku je velice nesnadná. Ačkoliv je zde předkládán soubor anglicky psaných cestopisů v druhé polovině 19. století, který by mohl odpovědi poskytnout, tak nikdy nemůže být zodpovězena zcela. Mnoho cestovatelů o své cestě nezanechalo žádné zprávy a ti co zanechali, neuvádějí důvody či cíle jejich cesty. Přesto se můžeme alespoň pokusit získat bližší informace z deseti předkládaných cestovních zpráv.

Abychom mohli pochopit lépe názory autorů cestovních zpráv, musíme se nejprve podívat podrobněji na jejich původ. Většina autorů spadá do anglické střední třídy, taktéž je můžeme považovat za cestovatele turisty. Cestují pro zábavu a potěšení.

Sir John Forbes (1787–1861)

Sir John Forbes se narodil v roce 1787 ve skotské vesnici Banffshire. Odešel do Edinburghu studovat medicínu a titul získal v roce 1806. Jako vlastenec se v období napoleonských válek nechal zapsat k námořnictvu, kde působil u zdravotního personálu. Díky tomu byl již v roce 1809 povýšen z asistenta na chirurga. Společně s námořnictvem se ocitl jak na bojištích v evropských vodách, tak procestoval i oblast Karibských ostrovů.⁸⁴

⁸⁴ AGNEW, Robin A.L.: *Sir John Forbes (1787–1861) and Miss Florence Nightingale (1820–1910): an unlikely association?*. Vesalius, 7, 2001, č. 1, s. 36–37. In: <https://www.biusante.parisdescartes.fr/ishm/vesalius/VESx2001x07x01x036x044.pdf> [cit. 25. 11. 2019].

Poté se v roce 1817 opět vrací do Edinburghu a studuje dál na tamní univerzitě. Zřejmě ze zdravotních důvodů se pak stěhuje na jih Anglie do Penzance, tam používá i nově vynalezený stetoskop. Dokonce i přeložil dílo jeho francouzského vynálezce René Laënneca (1781–1826). Kromě pracovní kariéry rozvíjel i místní komunitu v Penzance, zasloužil se o založení veřejné knihovny a také se přidal do Královské geologické společnosti v Cornwallu.⁸⁵

Vydal několik článků o geologii v Cornwallu. Dále působil i v anglickém Chichesteru. Tam už se přestěhoval se svojí manželkou Eliza Mary Burgh, narodil se jim syn v roce 1824. V této době publikoval několik studií o nemocech, které mohou být rozpoznány za pomoci stetoskopu. Od roku 1832 se společně s dalšími lékaři podílel na vydávání *Encyklopedie praktické medicíny*. To ho inspirovalo k vydávání pravidelného periodika názvem *British and Foreign Medical Review*. Díky těmto úspěchům se ve čtyřicátých letech stěhuje i s manželkou do Londýna. V Londýně pokračuje ve své publikační činnosti a snaží se vyvracet lékařské předsudky, mimo jiné se kriticky vyjadřuje o mesmerismu.⁸⁶

Ve věku 61 let odchází z editorské pozice *British and Foreign Medical Review* a nastávají jeho léta důchodu. V roce 1848 navštívuje Švýcarsko a hned rok poté o této cestě vydává cestopis. V roce 1852 pak vydává cestopis o cestě do Irska, kde popisuje zpusťšenou zemi po hladomoru ve čtyřicátých letech. V roce 1855 vydává cestopis ze zájezdu do Německa a rakouských Tyrol. Z těchto cest se vrací do oblíbeného Chichestru, kam se ve stáří opět nastěhoval.

⁸⁵ AGNEW, Robin A.L.: *Sir John Forbes (1787–1861) and Miss Florence Nightingale (1820–1910): an unlikely association?*. *Vesalius*, 7, 2001, č. 1, s. 37–39. In:

<https://www.biusante.parisdescartes.fr/ishm/vesalius/VESx2001x07x01x036x044.pdf> [cit. 25. 11. 2019].

⁸⁶ Tamtéž, s. 39–44.

Zde také přednáší pro místní literární a filosofickou společnost, kterou sám pomáhal zakládat. V roce 1853 byl povýšen královnou Viktorií na rytíře a obdržel titul sir. Zemřel v roce 1861 v Oxfordshire na panství svého syna.⁸⁷

Walter White (1811–1893)

Narodil se ve městě Reading do rodiny čalouníka a truhláře Johna Whitea. Vzdělání získal na soukromých základních školách a ve věku čtrnácti let převzal otcovo řemeslo. V roce 1830 se oženil s Maria Hamilton, jeho manželství však nebylo šťastné, žena ho opustila v roce 1845. Jeho synové emigrovali a ve stáří žil zcela sám. Jeho třetí syn Henry napsal také cestopis *A Sailor Boy's Log-Book from Portsmouth to the Peiho* v roce 1862.⁸⁸

Jako řemeslník v Readingu působil až do roku 1834. V tom roce se rozhodl vydat se do Ameriky za lepším životem. Jela s ním i jeho manželka a děti. Pracoval v New Yorku a v Poughkeepsie. Avšak jako emigrantovi v Americe se mu nedařilo tak dobře, jak očekával. Své pocity o pár let později zaznamenal v článku *A Working Man's Recollection of America*⁸⁹ vydaném v *Knights' Penny Magazine* v roce 1846. V roce 1849 se vrátil do Anglie, postupně se snažil zřídít živnost v Londýně a v Edinburghu. V roce 1844 se mu naskytla příležitost stát se knihovníkem Královské společnosti v Edinburghu a tuto nabídku přijal. V roce 1861 získává místo pomocného sekretáře v Královské společnosti.⁹⁰

⁸⁷ AGNEW, Robin A.L.: *Sir John Forbes (1787–1861) and Miss Florence Nightingale (1820–1910): an unlikely association?*. Vesalius, 7, 2001, č. 1, s. 40–44. In:

<https://www.biusante.parisdescartes.fr/ishm/vesalius/VESx2001x07x01x036x044.pdf> [cit. 25. 11. 2019].

⁸⁸ LEE, Sidney: *Dictionary Of National Biography*. 61 díl. London 1900, s. 83–84. In:

<https://archive.org/details/in.ernet.dli.2015.39532/page/n7> [cit. 25. 11. 2019].

⁸⁹ WHITE, Walter: *A working man's recollections of America*. London 1846. In:

<https://archive.org/details/workingmansrecol00unse/page/n1> [cit. 25. 11. 2019].

⁹⁰ WHITE, Walter: *The journals of Walter White*. London 1898. In:

<https://archive.org/details/journalswalterw00whitgoog/page/n13> [cit. 25. 11. 2019].

Díky stálému úřednickému platu se White mohl ponořit do literární činnosti, která ho vždy zajímala. Mezi lety 1844–1849 napsal na 200 článků pro *Chamber's Journal*. V této době začal více cestovat, což se stalo podnětem k sepsání dalších cestopisů. V roce 1850 cestuje do Nizozemí, záznam cesty vyšel v časopisu pod názvem *Notes from the Netherlands*. V roce 1884 šel do penze, přestěhoval se do Brixtonu. Zemřel v roce 1893. Mezi publikované cestopisy patří *To Mont Blanc and Back Again* (1854), *A Londoner's Walk to the Land End's* (1856), *On Foot through Tyrol in the Summer of 1855* (1855), *July Holiday in Saxony, Bohemia and Silesia* (1857), *A Month in Yorkshire* (1858), *Northumberland and the Border* (1859), *All Round the Wrekin* (1860), *East England from the Thames to the Humber* (1865), *Rhymes* (1873), *Holidays in Tyrol, Kufstein, Klobenstein and Paneveggio* (1876), *Obladis: a Tyrolese Sour-Spring* (1881).⁹¹

Old Traveller (druhá polovina 19. století)

Na sklonku padesátých let se vydal do českého prostoru i autor s pseudonymem Old Traveller. V roce 1857 navštívil České země a v roce 1859 Slezsko. Přesná identita autora je dosud neznámá a vybízí k dalšímu bádání.⁹²

Podle barvitého a vytříbeného jazyka je možné, že Old traveller bude patřit mezi anglickou šlechtu. Může to být důvod, proč své dílo vydává pod pseudonymem a nechce, aby se o jeho výletu vědělo. Vypadá to, že autor je muž ve středním věku. Rozhodně již stihnul procestovat jiné známé destinace

⁹¹ LEE, Sidney: *Dictionary Of National Biography*. 61 díl. London 1900, s. 83–84. In: <https://archive.org/details/in.ernet.dli.2015.39532/page/n7> [cit. 25. 11. 2019].

⁹² CARLETON, John William: *The Sporting review*, ed. by 'Craven'. London 1857, s. 224–225. In: https://books.google.cz/books?id=cosEAAAAQAAJ&pg=PA224&lpg=PA224&dq=Travels+in+Bohemia,+with+a+Walk+through+the+Highlands+of+Saxony,+an+Old+Traveller&source=bl&ots=RcbA_jHSPK&sig=ACfU3U22tWG46K2o87GOY3aGNyP6onXmkw&hl=cs&sa=X&ved=2ahUKEwidsca2IZrmaAhVEbFAKHVNZAvYQ6AEwBnoECAoQAQ#v=onepage&q=Travels%20in%20Bohemia%2C%20with%20a%20Walk%20through%20the%20Highlands%20of%20Saxony%2C%20an%20Old%20Traveller&f=false [cit. 25. 11. 2019].

jako Švýcarsko. Po celou cestu cestuje v kočáře a nebo železnicí i to by mohla být indikace toho, že má dostatek financí, aby se vydal na pohodlnou cestu po Evropě.

Alexander Moody–Stuart (1809–1898)

Alexander Moody–Stuart se narodil ve skotském městě Paisley. Studoval na univerzitě v Glasgow a na univerzitě v Edinburhu. V roce 1831 se účastnil misie do Northumberlandie, kde se snažil obrátit místní k protestantské víře. V roce 1837 se přidal ke Svobodné církvi skotské. V roce 1839 se oženil s Jessie Stuartovou, která byla dědičkou usedlosti poblíž vesnice Rait. Ve čtyřicátých letech cestoval na Madeiru a do Brazílie. Navštívil také Irsko v období hladomoru a popsal pochmurné obrázky chudoby v tamní zemi.⁹³

Poté působil v kostele sv. Lukáše v Edinburhu. Stál za organizací valného shromáždění svobodné církve v roce 1875 ve stejném roce obdržel čestný doktorát univerzity v Edinburhu. Byl kritikem skotské církve a místo toho hledal spojení mezi reformovanými církvemi Maďarska a Čech. Zemřel v roce 1898.⁹⁴

⁹³ WALKER, David: *Scottish ministers: Alexander Moody–Stuart*. 1997-2003. In: <https://web.archive.org/web/20060217063044/http://www.dwalker.pwp.blueyonder.co.uk/Fasti%20Web%20pages/p.%20110%20St%20Leonard%27s%20-%20St%20Luke%27s.htm> [cit. 03. 12. 2019].

⁹⁴ STUART, Kenneth: *Alexander Moody Stuart, D.D. : a memoir, partly autobiographical*. Londýn 1899. In: <https://archive.org/details/alexandermoodyst00stua/page/n9> [cit. 03. 12. 2019].

Alexander Hadden Hutchinson (1833–1903)

Alexander Hadden Hutchinson se narodil v Nottinghamu. Jeho otec byl lékař a díky tomu se dostalo Hutchinsonovi dobrého vzdělání. Už jako adolescent se přihlásil na Královskou vojenskou akademii. V roce 1852 získal hodnost podporučíka a již v roce 1854 byl povýšen na nadporučíka.⁹⁵

Jeho úspěchy v armádě se stále navyšovaly, a tak byl postupně povýšen na druhého kapitána v roce 1859, kapitána 1867 a majora 1872. Ačkoliv byl v armádním postupu úspěšný, tak se neúčastnil aktivně války, ale sloužil jako velitel dělostřelectva v Pembroke. V roce 1861 se oženil s Mary Elizabeth Johnston. Jeho manželka ho doprovodila v cestě do Finska. V roce 1882 šel do penze s hodností generálmajor.⁹⁶

V sedmdesátých letech cestoval do střední Evropy. Aktivně se zajímal o geografii a botaniku. Nasvědčuje tomu jeho členství v Královské geografické společnosti. Dále byl členem Geologické londýnské společnosti. Je také zapsán jako přispěvovatel do herbáře Harvardské univerzity. Zajímal se živě i o soudobou politickou situaci. V roce 1871 vydal publikaci *The Next Battle-Field*, kde se vyjadřoval k situaci mezi Ruskem a Rakouskem. V období penze byl zvolen členem skupiny zlepšující Bournemouth a začlenil se do filantropické práce. Při stěhování se z Bournemouth do Bath rozprodával svoji kolekci umění a starožitností, což svědčí o jeho dobrém finančním zajištění během života, po smrti po sobě zanechal mění v hodnotě 10 000 liber. Zemřel v roce 1903.⁹⁷

⁹⁵ HANSSON, Heidi: *An Arctic Eden: Alexande Hutchinson's Try Lapland and the Hospitable North*. Northern Review, 2012, č. 35, s. 147–150. In: <http://www.diva-portal.org/smash/get/diva2:540255/FULLTEXT02> [cit. 02. 12. 2019].

⁹⁶ Tamtéž, s. 150–155.

⁹⁷ Tamtéž, s. 155–166.

James MacDonlad (1850–?)

James MacDonlad se narodil v Edinburghu v roce 1850 do rodiny Johna MacDonalda, stoupence Svobodné církve Skotské. Jeho otec byl generálním pokladníkem církve, na vysoké pozici. Matka Grace MacKenzie byla také členkou Svobodné církve skotské. Mladý MacDonlad byl od malička vychováván v protestantské víře. Z matčiny strany pocházela rodina z malé vesnice na severu Anglie Farr, kde prý pochytil lásku k tamní zemi a lidu.⁹⁸

Díky tomu se stal členem Sutherland Association, společnosti snažící se o zlepšení života v oblasti Sutherland. Postupně se stal pokladníkem, vice-prezidentem a prezidentem této organizace. Dále se stal i guvernérem organizace Highland Trust. Můžeme tedy říct, že MacDonald byl velice společensky činný. V mládí studoval práva a těm se věnoval celý život, byl členem Právnické společnosti. Byl také partnerem ve firmě Auld & Macdonald, W.S. Bohužel se zatím nepodařilo zjistit přesné úmrtí ani podrobnosti z jeho života.⁹⁹

Samuel Gosnell Green (1822–1905)

Samuel Gosnell Green se narodil ve Falmouth. Byl to anglický baptista a učitel. Byl nejstarším synem Samuela Greena, který byl baptistický kněz ve Falmouth, později v Thrapston a Londýně. Jeho matka byla Eliza rozená Leopardová. Po studiích krátce pracoval v tiskařské dílně Johna Haddona ve Finsbury. Tam se také naučil pracovat s knihami a možná tam se i inspiroval pro svoji

⁹⁸ GUNN, Adam – MACKAY, John: *Sutherland and the Reay Country: history, antiquities, folklore, topography, regiments, ecclesiastical records, poetry and music, etc.* Glasgow 1897, s. 372. In: <https://digital.nls.uk/histories-of-scottish-families/archive/95317791?mode=transcription> [cit. 02. 12. 2019].

⁹⁹ Tamtéž, s. 372.

budoucí spisovatelskou kariéru. Studoval na University of London, kde obdržel titul B. A. v roce 1843. V roce 1848 se oženil s Elizabeth Leader. Měli spolu tři syny a jednu dceru.¹⁰⁰

Během své kariéry duchovního vystřídal několik farností. První z nich byla High Wycombe, ve které byl do roku 1847, poté přešel do Taunton, kde pobýval do roku 1851. Poté získal pozici na Yorkshire Baptist College, kde se stal do roku 1863 ředitelem školy, podle záznamů prof. Medley byl Green u svých studentů velmi oblíbený. Neučil pouze vysokoškolské studenty, ale měl v oblibě kázat i před mladšími dětmi. Pravidelně navštěvoval Unii nedělních škol.¹⁰¹

V roce 1894 byl zvolen vice-prezidentem této unie. Jeho kázání pro děti o Bibli byly vydávána v *Union Magazine* a později vyšly i samostatně. Byl schopným spisovatelem a vydal mnoho knih s náboženskou tematikou. Mezi ně můžeme zařadit *The Written Word* (1871), *The Apostle Peter* (1873), *The Kingdom of Israel and Judah* (1876-7). V roce 1881 se stal sekretářem Religious Tract Society se sídlem v Londýně.¹⁰²

Ke konci života se dále věnoval literární tvorbě. Jeden z jeho synů S.W. Green se také stal spisovatelem. Kromě knížek pro děti s náboženskou tematikou, vydal i několik odborných spisů. Mezi ně řadíme *Handbook to the grammar of the Greek Testament* (1870) v roce 1901 následuje *Handbook to Old Testament Hebrew*. Pro Religious Tract Society vydal svoje črty z různých zemí a míst, *Pictures from England* (1879), *Pictures from France* (1878), *Bible Lands* (1879), *Germany* (1880), *Scotland* (1883), *Italy* (1885). V devadesátých letech se stal Green prezidentem baptistické unie v Portsmouth. V roce 1900 získal čestný titul na University of St. Andrew.¹⁰³

¹⁰⁰ BRACKNEY, William H.: *The A to Z of the Baptists*. Plymouth 2009, s. 264. In: https://books.google.cz/books?id=BgfzHyve0T4C&pg=PA264&redir_esc=y#v=onepage&q&f=false [cit. 02. 12. 2019].

¹⁰¹ STEPHEN, Leslie: *Dictionary of national biography*. Londýn 1912, s. 152–153. In: <https://archive.org/details/dictionaryofnati02stepuoft/page/152> [cit. 02. 12. 2019].

¹⁰² Tamtéž, s. 152–153.

¹⁰³ Tamtéž, s. 153.

Edward Payson Thwing 1830–1893

Edward Payson Thwing je uváděn jako spoluautorem cestopisu *Germany illustrated with pen and pencil* společně s Greenem. Ačkoliv se nepodařilo přesně zjistit, zda byl tento autor členem *Religious Tract Society* tak je to vysoce pravděpodobné. Jeho jméno se objevuje u celé edice *Illustrated with Pen and Pencil*, a to u titulů k zemím jako Irsko, Egypt, Indie. Prokazatelně napsal vlastní cestopis *Outdoor life in Europe, sketches of men and manners, people and places, during two summers abroad* (1880). U ostatních cestopisů není jasné, zda se účastnil cesty a nebo pouze editoval hotové dílo.¹⁰⁴

Grenville Arthur James Cole (1859–1924)

Cole se narodil v Londýně roku 1859 do rodiny architekta Johna Jenkinse Colea. Vystudoval City of London School, kde se začal zajímat o geologii. Na konci století už mnohé školy zaváděly do výuky praktické lekce. Cole se tak seznámil s geologií díky exkurzím a výpravám za geologickým materiálem, což ho jako sportovně založeného člověka muselo ihned nadchnout. Později při své vlastní výuce Cole zařazoval co nejvíce praktických hodin do svého konceptu vyučování.¹⁰⁵

¹⁰⁴ DUCHAN, Judith Felson: *Reverend Edward Payson Thwing 1830–1893* In: https://www.acsu.buffalo.edu/~duchan/new_history/hist19c/subpages/thwing.html [cit. 02. 12. 2019].

¹⁰⁵ JACKSON, Patrick Wyse: *Grenville Arthur James Cole (1859-1924): the cycling geologist*. In: JACKSON, Patrick Wyse: *Four Centuries of Geological Travel*. Londýn 2007, s. 139–147. In: https://books.google.cz/books?id=olMgmIYuMPYC&pg=PA139&lpg=PA139&dq=W.+Butler,+B.+A.+1894&source=bl&ots=5n8iWiYAwh&sig=ACfU3U0GOR_1l7_4epyHX4L6ASQm4AzUIg&hl=cs&sa=X&ved=2ahUKEwjupc_06vPIAhWCfFAKHYLQDeIQ6AEwC3oECACQAQ#v=onepage&q=W.%20Butler%2C%20B.%20A.%201894&f=false [cit. 02. 12. 2019]. (Dále jen JACKSON, P. W.: *Grenville Arthur James Cole*)

V letech 1886-1890 se Cole stal ředitelem katedry v Bedford College for Ladies. V roce 1890 přechází Cole na místo profesora v Royal College of Science for Ireland in Dublin. Na této univerzitě působí až do své smrti. Během své kariéry přednášel nejen pro studenty geologie, ale také se snažil s tímto oborem seznamovat studenty z ostatních oborů a pořádal přednášky pro veřejnost. V jeho odborné práci se zajímal především o petrologii, vztahy mezi vyvřelými a metamorfovanými horninami. Aby našel materiál pro svou práci, tak procestoval skoro celé Britské ostrovy.¹⁰⁶

Cole se aktivně zajímal o další vědecké obory, byl členem The Royal Dublin Society, Royal Irish Academy, Dublin Naturalists' Field Club, Dublin Microscopical Club, Irish Geographical Association. V roce 1896 se oženil se jeho studentkou Blanche Vernon. Syn Vernon se stal později lékařem. Společně s manželkou podnikali výlety po okolí, ale i po Evropě, Alžíru nebo Tunisku.

Na kolech jeli také na svoje líbánky, byli to opravdoví cyklističtí nadšenci. Co se vzhledu týče, byl to malý muž, který měřil prý něco kolem 160 cm. Byl to rozený sportovec, chodil pravidelně 20 km z práce a do práce. Byl to činný autor jak odborných prací, tak populární literatury. Během svého života navštívil Kanadu v roce 1897, poté jižní Afriku roku 1905, 1911 Špicberské ostrovy, dále Francii a Itálii. Zemřel v roce 1924.

Mezi jeho hlavní díla o cyklistice patří *The Gypsy Road* a *As We Ride* z roku 1902, kterou napsal se svou manželkou a popisuje tam cesty Francií, Německem, Polskem a Balkánem. Své kolo vlastnil od roku 1884, byl to tricykl. Cole byl také pionýrem geologické fotografie. V roce 1895 byl požádán společností North Eastern Railways o sepsání příručky o tom, jakou scenérii a geologické útvary může člověk vidět při cestě železniční drahou v Irsku. I se svými studenty v Irsku podnikla výlety, většinou pravidelně v květnu a byli to cyklistické nebo vlakové exkurze.

¹⁰⁶ JACKSON, P. W.: *Grenville Arthur James Cole*, s. 139–142

Pro tyto exkurze dokonce tiskl příručky, které podávali informaci o cestě nebo i o cenách jednotlivých ubytování, do těchto příruček kopíroval i mapy z Murraye pro Irsko.¹⁰⁷

Randolph Llewellyn Hodgson (1870–1952)

Narodil se v Suffolku, ale jeho rodina se záhy přestěhovala do Yorkshiru. V devadesátých letech dokončil svá studia na univerzitě v Cambridge. Následujících pět let strávil ve službách knížete Thurn a Taxise, byl učitelem angličtiny jeho syna. Pobýval tak v rakouskouherském regionu nejdéle. Kromě díla o lovu v Čechách a Tyrolách, vydal cestopis *Wanderings through unknown Austria*. Rád lovil, hrál rugby a kriket. Pod přezdívkou Country Vicar psal do časopisu *The Cricketer*.¹⁰⁸

Ačkoliv se zde vyskytuje jeden šlechtic, tak ve výběru převládá mezi autory typ cestovatele turisty. Většina cestopisů je napsána jako turistický průvodce nebo turistův deník. U všech zkoumaných cestopisů převládá důraz na vylíčení osobní zkušenosti. Cestopis tak sloužil jak čtenáři k seznámení se s místem, tak pisateli při oživení vzpomínek. Obecně cestovatelů do českého prostoru nebylo mnoho. Stejně jako dnes, tak v tomto období patřily mezi navštěvovanější země Itálie, Francie nebo Řecko. Anglickému turistovi pak byly rozšířeny obzory také díky rozpínání britského impéria. Pokud měl čas a prostředky mohl navštívit Egypt, Turecko či Indii, a také se vypravit do Severní Ameriky, kde využil angličtiny. Můžeme se tedy ptát, jaké důvody měli výše zmínění muži pro návštěvu malého regionu ve střední Evropě.

¹⁰⁷ JACKSON, P. W.: *Grenville Arthur James Cole*, s. 142–147.

¹⁰⁸ HANSEN, Susan: *British Radicals Knowledge of, and Attitudes to Austria-Hungary 1890-1914*. Nagoya 2012. In: http://www.biz.meijo-u.ac.jp/SEBM/ronso/no13_3/03_HANSEN.pdf [cit. 02. 12. 2019].

Primárním důvodem cesty do střední Evropy byla touha po cestování, po dobrodružství a objevování nových zemí, lidí a míst. Tato touha po vytržení z denní reality je společná všem cestovatelům ať už ji jako důvod uvádějí, či ne.

Dalším důvodem, který je již v některých cestopisech reflektován, je snaha o podrobnější poznání blízkého středoevropského regionu. Mohl by to být pro cestovatele impulz k sepsání cestopisu, protože mnozí z jejich známých ani pořádně nevěděli, kam se to o prázdninách vydali, jak píše Hodgson:

„Je zajímavé, že i v dnešní době toho průměrný Brit o zeměpisu moc neví. Před pár týdny jsem potkal spolužáka, kterého jsem neviděl od doby našich studií na Cambridge. Poté, co jsme si vyměnili zdvořilosti a oba vyjádřili překvapení z nečekaného setkání, jsme si začali povídat o tom, jak se nám daří. „A co vlastně teď děláš?“ byla jeho první otázka. Já na to: „Byl jsem teď šest měsíců v Čechách!“ na což zareagoval otázkou: „Kde to je?“¹⁰⁹

Pravdou zůstává, že ani někteří cestovatelé neměli přesnou představu o tom, kde se Čechy nacházejí a jaké obyvatelstvo tam žije. Velká část cestovatelů považovala české země jen za přechodnou část na ose Drážďany–Vídeň nebo Vídeň–Krakov. I Cole se přiznává, že Čechy považovali jen za mezihru v cestování do Německa¹¹⁰, o to víc je příjemně překvapilo kolik krás a zážitků v tomto regionu našli.

MacDonald¹¹¹ dobře vystihuje situaci s přehlížením českého prostoru na cestách skrze střední Evropu. Většina cestovatelů podle něj pouze stráví několik dní v Praze a pak pokračuje dále do

¹⁰⁹ „It is curious what a vague idea the average Briton possesses of geography, even to-day. I met an old college friend a few weeks ago, whom I had not seen since we were at Cambridge together. After we had exchanged greetings, and expressed surprise at coming across one another quite unexpectedly, we began to inquire into one another's well-being. "And what have you been doing with yourself?" was his first question. "I have been in Bohemia for the last six months," I said. "Bohemia! Where's that?" he asked.“ HODGSON, Randolph Llewellyn: *On plain and peak: sporting and other sketches of Bohemia and Tyrol*. Westminster 1898, s. 4. (Dále jen HODGSON, R. L.: *On plain and peak*.)

¹¹⁰ COLE, Grenville Arthur James: *The Gypsy road; a journey from Krakow to Coblenz*. London 1894, s. 101. (Dále jen COLE, G. A. J.: *The Gypsy road*.)

¹¹¹ MACDONALD, J.: *Glimpses of Bohemia*. s. 21. (Dále jen MACDONALD, J.: *Glimpses of Bohemia*.)

Německa či Rakouska. Po tomto konstatování autor vyjádří touhu ukázat čtenáři, že Čechy stojí za návštěvu a anglický turista neprohloupí, když je navštíví. Návštěvu doporučuje především členům protestantské církve, kdy se může podívat na místa s důležitým historickým odkazem k církevní reformaci. Tématům církve se chce podle předmluvy věnovat S. G. Green¹¹², který se vydává za touto problematikou především do Německa. Dále se tématům protestanství věnuje A. Stuart Moody.¹¹³

Pro Whita byl důležitým momentem k cestě i pocit vytržení z denní reality, možnost prázdnin, které si člověk zaslouží po vykonané práci a možnost svobody a toulání se po Evropě. Jak sám píše v závěru svého cestopisu:

„Pak jsem těžké boty a pohodlný kabát vyměnil za oděv Londýňana. A pak – stále nabitý elektrizujícím pocitem svobody a s mozkem plným šťastných vzpomínek – jsem se znovu nechal zapřáhnout, abych si mohl opět vydělat na úžasnou dovolenou.“¹¹⁴

Jediný White také podává informace o peripetiích s nakladateli, tedy je pravděpodobné, že se na cestu vydal i z důvodu, že chtěl vydat o tomto regionu cestopis. Další z jeho mnoha cestopisů. Jelikož však překročil počet stran, které byly s nakladatelem domluveny, tak popis Drážďan a cesty zpět do Anglie vtěsnil autor do jedné kapitoly.

Na jejím začátku se čtenářům omlouvá, že tato kapitola připomíná katalog, právě z toho důvodu, že je krátká a přehledná a obsahuje minimum autorových vlastních postřehů. Můžeme se domnívat,

¹¹² GREEN, Samuel Gosnell – THWING Edward Payson: *Germany illustrated with pen and pencil*. New York 1891, s. 5–6. (Dále jen GREEN, S. G.– THWING E.P.: *Germany illustrated*.)

¹¹³ STUART MOODY, Alexander: *A visit to the land of Huss*. London 1870. (Dále jen STUART MOODY, A.: *A visit*.)

¹¹⁴ „Then I exchanged thick boots and a comfortable coat for the garb of Cockneydom. And then—sensations of liberty tingling yet in every limb, and swarming with happy recollections through my brain—I went and crept once more into the old official harness. Harness in which I earn glorious holidays.“ WHITE, W.: *A July holiday in Saxony*, s. 301.

že tedy White nechtěl psát pouhý katalog, výčet míst, která navštívil, ale že jeho cílem bylo podat ucelený obraz o místě návštěvy, a především záznam jeho vlastních pocitů a postřehů.

Stejný důvod můžeme hledat i u Hutchinsona, který si chce o prázdninách odpočinout od práce, od každodenní Anglie s jejím počasím, krajinou i jídlem, jak píše:

„A znovu je tu období prázdnin a s ním mnoho symptomů, které ty, co pracují mozem varují, že je čas odpočinku. ... Daleko od Anglických míst, vzduchu a jídla.“¹¹⁵

Chce zažít něco nového, co ho vytrhne z denní reality a díky tomu ho osvěží do dalšího pracovního vytížení. Vcelku si cestopisy kladly za cíl inspirovat čtenáře k návštěvě nových zemí, protože notoricky známé destinace byly již popsány. Hutchinson na konci svého cestopisu tedy doufá, že své čtenáře přesvědčí:

„... a jestli toto krátké ohlédnutí za devíti týdny naší cesty přiměje některé z našich čtenářů, aby vyměnili obvyklé kolečko po švýcarských oblastech Rýna a Rigi za uherské klima, jsem si jistý, že oni, ani jejich peněženky, toho rozhodnutí nebudou litovat.“¹¹⁶

Převládají tedy důvody turistické, touha a potěšení z cestování. Poté co našli cestovatelé zalíbení v regionu českých zemí a vybrali si místo návštěvy, připravovali se nějak konkrétně na návštěvu tohoto regionu? K přípravě před cestou rozhodně patřilo opatření si mapy. Ačkoliv se pohybujeme ve druhé polovině 19. století a tiskařské techniky i nakladatelé neustále zvyšují svůj výkon, tak sehnat mapu Čech nebylo snadné.

¹¹⁵ „Again the holiday season has arrived, and many symptoms warn the brain-worker that a resting time must come. ... Away then from English scenes, air and food!“ HUTCHINSON, Alexander Hadden: *Try Cracow and the Carpathians*. London 1872, s. 1.

¹¹⁶ „... and if the short retrospect of our nine weeks' travel induces any of my readers to exchange the usual Swiss round of Ehine and Rigi for Hungarian climes, I feel confident that neither they nor their purses will regret the decision.“ HUTCHINSON, Alexander Hadden: *Try Cracow and the Carpathians*. London 1872, s. 250 (Dále jen HUTCHINSON, A. H.: *Try Cracow*.)

Walter White ji v padesátých letech ve Frankfurtu nad Mohanem hledal marně. Na otázku, proč ji nemůže sehnat mu jeden knihkupec odpověděl:

„Jak je to možné?“ na to odpověděl s vědoucím úsměvem: „protože do Čech nikdo nikdy nejezdí“¹¹⁷

Místo Čech mu byly nabízeny mapy Tyrolska, Švýcarska nebo Francie, což vypovídá o větší oblíbenosti těchto destinací.

Dále se cestovatelé inspirovali v soudobé literatuře. Četli cestopisy ostatních autorů. Cole celou cestu vozí s sebou Bradshawova ilustrovaného průvodce. Je možné, že ho využívá při hledání cesty v mapách. Cole také čerpá historii o českých zemích z Thomas Carlyle a píše podle něj krátký úvod k bitvě u Kolína. Měl s sebou i Terebelsky's Lehrbuch,¹¹⁸ která byla podle něj pro cyklisty dostačující. Obsahovala důležité české fráze, které cyklista může využít. Cole nebyl jediný cyklista geolog. V Británii pořádala v devadesátých letech Geologická společnost hromadné výlety na kolech. Dalším cyklistou geologem byl například Sydney Savory Buckman (1860–1929).

White odkazuje k cestopisu Johna Forbese, kdy doporučuje čtenářům, aby si přečetli jeho cestopis a inspirovali se k cestě po Saském Švýcarsku.¹¹⁹ Je tedy zřejmé, že i sám cestovatel se v tomto díle inspiroval a možná proto se rozhodl jet do stejných krajů.

Old traveller očividně jede podle Murrayova doporučení a několikrát na něj odkazuje čtenáře, ať si v Murrayovi doplní informace.

¹¹⁷ „How it happens?“ he answered, with a knowing -smile :“ because noone ever goes to Bohemia.”“ WHITE, Walter: *A July holiday in Saxony, Bohemia, and Silesia*. London 1857, s. 1. (Dále jen WHITE, W.: *A July holiday in Saxony*.)

¹¹⁸ COLE, G. A. J.: *The Gypsy road*, s. 104.

¹¹⁹ WHITE, W.: *A July holiday in Saxony*, s. 292.

V některých místech přepisuje popisy od Murraye, například při popisu historie Chebu a vraždy Albrechta z Valdštejna. Přiznává se:

„Nemusím je opakovat a řeknu tedy jen, že jsme navštívili všechna místa týkající se toho příběhu, která jsou v průvodci zmíněna.“¹²⁰

Na druhou stranu Old traveller je jediný, kdo zaznamenává i zklamání z četby cestopisů a následného porovnání s realitou. Sám píše, že nechce podávat přehnaně nadšené popisy měst, protože jako čtenář byl nesčetněkrát zklamaný třeba z popisu Vídně, Salzburku nebo Štýrského Hradce.¹²¹ Přitom ve vlastním cestopisu využívá hojně superlativy jako nejkrásnější nebo nejmalebnější.

Je zřejmé, že Old traveller čerpal z několika cestopisů a opisoval pasáže o historii a dalších popisech. Je tedy pravděpodobné, že byl s cestopisnou literaturou seznámen ze všech autorů nejlépe. Proto si i všímá jejich nejednoznačnosti nebo přehánění. Na druhou stranu svá očekávání má velická a rozhodně i on používá mnoho explicitních výrazů, které čtenáře mohou vést k přehnanému očekávání. Například o Karlových Varech píše, že po přečtení Murraye, byl po příjezdu spokojen, protože realita předčila jeho očekávání.¹²²

Hutchinson podává záznam o tom, že cestovatel-turista většinou studuje literaturu o destinaci, do které se vydává:

„Zamkněte knihy, články, pořadače a dopisy! Vrhněte do větru celý ten plán, ty žvance literární produkce, nad kterými jste si lámali bolavou hlavu posledních deset dní...“¹²³

¹²⁰ „I need not repeat them, therefore, and will but say, that we visited all the places which are connected with the story, and which the Hand-book mentions.“ OLD TRAVELLER: *Travels in Bohemia*. 1. díl, s. 189–191.

¹²¹ OLD TRAVELLER: *Travels in Bohemia*. 1. díl, s. 268.

¹²² Tamtéž, s. 204.

¹²³ „Lock up books, papers, ledgers and letters ! Fling to the winds that dearly cherished scheme and hobby : that pet morsel of literary production, over which you have racked your aching head the last ten days ...“ HUTCHINSON, A. H.: *Try Cracow*, s. 1–2.

A přesto poté vyjadřuje nadšení z výpravy do neznámé země. Ačkoliv ji poznal jako čtenář cestopisů a vytvořil si prekoncepty, které charakterizují prostor střední Evropy, tak stejně subjektivně cítil, že objevuje novou zemi, ve které ještě nebyl.

V devadesátých letech se rozšířila základna cestopisné literatury o mnoho titulů. Cole tak jako cestovatel-turista čerpá hned z několika děl, které se zabývají střední Evropou. Můžeme to přičíst jak obecné lepší informovanosti o tomto regionu, tak Coleově povaze. I na geologické exkurze pro svoje studenty vydával krátké brožury o cestě i s mapami. Cole se tak na své výpravy svědomitě připravoval a měl přehled o anglicky psané vydané literatuře pro turisty. Cole¹²⁴ zmiňuje díla *Travels from Vienna through lower Hungary* od Richarda Brighta, vydané roku 1818, popisující rakouskou monarchii. Cole dále zmiňuje, že četl historii Rakousko-Uherska, ze které čerpá informace pro svůj cestopis. Jedná se o knihu *History of Austro-Hungary from the Earliest Time to the Year 1889* od francouzského historika Légera. Informace o jazyku čerpal z učebnice "*H. Terebelsky's*" *Vollständiges Lehrbuch der böhmischen Sprache für Deutsche*.¹²⁵

Cole jako jeden z mála přidává informace o vzniku cestopis. Psal si poznámky do deníku a až po příjezdu je editoval a sepsal z nich cestopis. Takto většinou probíhala celková produkce cestopisu. Jedná se tedy o určitý typ paměti. Na cestě nafotili se svým kolegou několik snímků a Cole sám nakreslil několik črt. Místo vydání přímých materiálů se radši uchýlili k reprodukci od známého ilustrátora Edmunda Newa.

¹²⁴COLE, G. A. J.: *The Gypsy road*, s. 76.

¹²⁵Tamtéž, s. 103.

3.2. Pohled na české země a jejich charakteristika

V období vzniku zkoumaných cestopisů se nacházejí české země v mnohonárodnostním soustátí Habsburské monarchie, od roku 1867 Rakouska–Uherska. Většina cestovatelů tak mířila do rakouských zemí a v rámci své cesty navštívili i toto území. O to více překvapující je, když někdo zavítal přímo do Čech. Často se cestovatelé inspirovali na své cestě v ostatních příručkách. Mezi nejznámější patřila díla od Johna Murrayho. První vydání, kde byly zmíněny české země, je z roku 1837. Popisuje zde jižní Německo, rakouské země a hlavní cesty skrze Čechy na Vídeň a Drážďany. Pohled na české země můžeme zkoumat v období padesátých, sedmdesátých, osmdesátých a devadesátých let u jednotlivých autorů.

Nejstarší vydané dílo zkoumaného souboru je kniha *Sight–seeing in Germany and the Tyrol in the Autumn of 1855* napsaná sirem Johnem Forbesem. Vydaná byla v roce 1856 u londýnského nakladatele Smith, Elder, and co. Autor pojednává obšírně o kontinentální Evropě a jak název napovídá věnuje se především popisu památek a historie významných měst. Cestopis má charakter příručky pro cestovatele.

Vše je přehledně řazeno chronologicky podle cesty a čtenáři je nabízena stejná cestovní trasa na kterou se může kdykoliv vydat, jelikož autor mu ulehčil hledání informací. Ačkoliv je cestopis podrobný v popisech, tak není tak praktický jako Murray. Nevyskytují se zde jasné zmínky o doporučených hotelích a restauracích, stejně tak chybí záznam o přesných cenách či pasových kontrolách.

Autor sám se několikrát odkazuje k dílu Johna Murraye pro region jižní Německo, ze kterého čerpá informace. Forbes sám přiznává, že navštívená místa jsou čtenáři dobře známá,¹²⁶ ale dodává, že zaznamenal jen to nejdůležitější z cest.

Tento záznam podle autora, pak může vyvolat vzpomínky ve čtenářích, kteří podobnou cestu podnikli, anebo naopak inspirovat čtenáře k návštěvě. Dílo má celkem 378 stran a je rozděleno na dvacet dva kapitol. Cesta Johna Forbese po vylodění se na kontinentu začíná v Cáchách a jeho vypravování končí ve Špýru. Mezitím navštívil Achen, Düsseldorf, Kassel, Eisenach, Gotha, Erfurt, Výmar, Halle, Lipsko, Berlín, Drážďany, Saské Švýcarsko, Prahu, Vídeň, Budapešť, Linec, Pasov, Gmunden, Salzburg, Innsbruck, Brixen, Bolzano, Merano, Landeck, Feldkirch, Ulm, Mnichov, Norimberk, Francouzské Švýcarsko, Bayreuth, Coburg, Bamberk, Würzburg, Frankfurt nad Mohanem, Mohuč a Worms. Kromě hlavních město a území, kterým je věnovaná kapitola popsal menší města a zastávky na cestě mezi nimi.

Vidíme, že Forbes měl široký záběr a navštívil skoro všechna významná města rakouského a jihoněmeckého prostoru. Na tak rozsáhlém díle je vidět, že Forbes byl jedním z nejstarších cestovatelů, na kontinent se vydal v 68 letech a je pravděpodobné, že v mnohých městech nebyl poprvé a už získal potřebné zkušenosti. Sir Forbes je také jediným cestovatelem z tohoto výběru, který patřil k okruhu britské šlechty, mohl tudíž na cestování vynaložit více financí i času.

Dalším dílem vydaným v padesátých letech je cestopis *A july holiday in Saxony, Bohemia, and Silesia*. Napsal ho Walter White v roce 1857. Walter White byl v tu dobu známý i pro cestopis *A Londoner's walk to the Land's end* a *On foot through Tyrol*. Knihu vydalo nakladatelství Chapman and Hall v Londýně. Cestopis je rozdělen na 30 kapitol a má 302 stran bez rejstříku. White je zástupcem střední třídy mezi cestovateli, to se projevuje i na způsobu jakým svou cestu podnikl.

¹²⁶ FORBES, John: *Sight-seeing in Germany and the Tyrol in the Autumn of 1855*. London 1856, s. xv. (Dále jen FORBES, J.: *Sight-seeing in Germany*.)

Ačkoliv několikrát využil služeb dostavníku a železnice, tak většinu své cesty podnikl pěšky. Mohli bychom ho tak v typologii cestovatelů zařadit do cestovatele turisty. S územím jižního Německa byl už dříve seznámen, avšak v Čechách je poprvé.

S vyprávěním začíná ve Frankfurtu nad Mohanem, dále pokračuje do Würzburgu. Navštívil Cvikov, Karlovy Vary, Bochov, Krušovice, Prahu, Lovosice, vystoupal na Milešovku. Dále Ústí nad Labem, Nový Oldřichov, Liberec, Tanvald, Adršpach, vystoupil i na Sněžku. Dále pokračoval do Polska, kde navštívil lázně Cieplice Śląskie–Zdrój, Jelenia Góra, a dále ve Slezsku Herrnhut, z toho pak pokračoval do Drážďan a prošel i Saské Švýcarsko a skrze Hamburg se dostává přes severní moře opět do Londýna.

Díky tomu, že se White vydává pěšky, tak podává nejpodrobnější informace o českém prostoru, a to především o lidových vrstvách a českém obyvatelstvu.

Hutchinson cestoval do českých zemí v sedmdesátých letech. Na závěr svého cestopisu dodává několik stran s polskými výrazy, aby tak ulehčil dalšímu turistovi jeho cestu. Mezi vybranými frázemi a slovy se objevují klasické výrazy jako ano, ne, chléb, voda, víno, ale také fráze typu “Přiveď mi lepšího koně.”¹²⁷ Může to vypovídat o tom, že autor sám věří, že tyto fráze budou na cestě do střední Evropy potřeba. Na straně 151 také podává přehled cen v Uhersku pro přehled a případné přípravy na cestu. Duchaplně dodává, že tyto ceny jsou pouze orientační a že s novým zaváděním železnice do těchto krajín se tyto ceny budou zvyšovat.

The Gypsy Road z roku 1894 napsal Greenville A.J. Cole. Kniha má 167 stran. Vydalo ji nakladatelství London and New York Macmillan and co. 1894. Jako jeden z mála cestopisů obsahuje drobné ilustrace, které byly vytvořeny podle kreseb v cestovním deníku autora a dále podle fotografií jeho spolucestovatele. Ilustrace vytvořil Edmund H. New ve stylu arts and craft.

¹²⁷ HUTCHINSON, A. H.: *Try Cracow*, s. 255–256.

Cole necestoval sám, nýbrž s kolegou, kterého označuje ve svém spise *The Observer* (Pozorovatel), jeho kolega Gerard W. Butler, B. A. Je vidět, že tyto dva cestovatelé byli nadšeni z výtobytků nové doby. Jako jedni z prvních využívali k dlouhé cestě bicykl, stejně jako Butler na své cestě jako moderní turista používal fotoaparát. Cestovali v létě 1892. Celá cesta jim trvala pouhých 38 dní.

Coleův cestopis je se jeví jako cestovatelský deník se záznamem zážitků a pocitů, které autor zažil. Přesto obsahuje i některé praktické informace. Kromě zmínění některých hostinců se věnuje Cole i jazykové bariéře. Na začátku celé knihy je umístěna tabulka s výslovností písmen v češtině, polštině a maďarštině. Z češtiny je tu zahrnuto písmeno a, á, c, č, d', ě, é, í, ň, o, ó, ř, š, ť, u, ú, ů, ý, ž. Hned v úvodu podává přesné informace o ujetých mílích, aby bylo vidět, jak jsou bicykly efektivní. Ujeli okolo 1700 km při kterých projeli postupně Krakovem, poté se přes Babi horu dostávají na Slovensko, projíždějí Moravou, městy Jihlavou, pak jedou do Schirndingu a pokračují do Koblence. Územím české republiky se věnují v kapitolách *We invade Moravia*, *Untamed Bohemia*, *The volcanic Zone a The heart of Europe*.

Cole je tedy jediný cestovatel, který podnikl do českého prostoru výlet na kolech. Ačkoliv podle popisů autora byli cyklisté na českých cestách neobvyklí, tak i v českém prostoru v devadesátých letech existovalo mnoho cyklistů nadšenců. Mezi ně patřili bratři Kohoutové. Ti již v sedmdesátých letech podnikli cestu na kolech z Prahy do Plzně a poté za velkého zájmu tisku, v osmdesátých letech cestu z Prahy do Vídně.¹²⁸

Mohli bychom říci, že Angličané v českých zemích cyklistiku doslova iniciovali. Bratři Kohoutové první bicykl viděli u svého přítele Viléma Croala. Ten odprodal při odjezdu ze země českým cyklistům svůj bicykl. Stejně tak podle jeho kola se snažili sestrojiti svá první kola.¹²⁹

¹²⁸ LENDEROVÁ, Milena: *Bicykl a ženská emancipace. Od prvních cyklistek do začátku 20. století*. In: Na kolech do světa: po silnicích nejen Českého ráje a Pojizeří: referáty z vědecké konference konané ve dnech 17.-18. dubna 2015 v Mladé Boleslavi. Semily 2016, s. 190–191.

¹²⁹ KOHOUT, J.B.: *Z mých potulek*. *Velocipeda*: sportovní časopis cyklistický, č. 1, 5.1.1888, s. 15–17.

Mladí cyklisté se dále potkávají i s anglickým cyklistou Theodorem Beckem, který jede skrz Čechy do Německa. Ten se v osmdesátých letech podivuje tomu, jak velké množství cyklistů v Praze potkává.¹³⁰

On Plain and Peak: sporting and other sketches of Bohemia and Tyrol je kniha vydaná v roce 1898. Její autor Hodgson ji napsal především jako záznam svých zážitků a pocitů z lovu. Nejedná se o cestopis v pravém slova smyslu. Toto dílo je zde zařazeno kvůli úvodu, kde anglický cestovatel výstižně charakterizuje české země. Dále si už obyvatel ani míst moc nevšímá a jen popisuje druhy lovné zvěře, které v Čechách a později v Tyrolsku našel.

Třebaže Angličané do prostoru střední Evropy jezdili, tak to byl stále zanedbatelný počet. Všimají si toho i autoři cestopisů, kteří většinou nepotkávají žádné příslušníky svého národa. Hutchinson píše, že po překročení hranic do Polska, se dostává mimo záběr anglických cestujících. Poukazuje na to, že s postupem na východ ubývá anglicky psaných nápisů i periodik jako je *The Times*, které byli do té doby k dostání. Svůj názor potvrzuje i konstrukcí rozhovoru s místním číšníkem, který si taktéž stěžuje, že to těchto končin zavítá Angličan málokdy.

Tomu připisuje i zájem o svůj vzhled, kdy tvrdí, že ve Vratislavi byl v centru pozornosti a nemilosrdně okukován. Podle něj střední Evropa nebyla na Angličany zvyklá a byli pro její obyvatelstvo něčím novým. To můžeme dát do kontrastu s tvrzením *Old traveller*, který píše, že cesta z Londýna do Drážďan je pro anglické čtenáře familiárnější než popis cesty z Londýna do Edinburghu.¹³¹

¹³⁰ KOHOUT, J.B.: *Z mých potulek*. *Velocipedista*: sportovní časopis cyklistický, č. 4, 15.2.1888, s. 50–51.

¹³¹ OLD TRAVELLER: *An autumn in Silesia, Austria–Proper and the Ober Enns*. London 1859, s. 1. (Dále jen OLD TRAVELLER: *An autumn in Silesia*.)

Angličané tedy byli s prostorem střední Evropy dobře obeznámeni, hojně navštěvovali německá města v tomto okruhu a hlavní města jednotlivých zemí v Rakouska–Uherska.

V této kapitole si budeme klást otázku na to, jak charakterizují cestovatelé české země, zda je berou jako samostatné geografické území nebo jen jako část většího celku, kterému jsou podružné.

Mezi autory, kteří hodnotí svou cestu skrze česká území pozitivně můžeme zařadit Grenvilla Cole. Čechy považovali jen jako zastávku mezi hlavními destinacemi severním Slovenskem a Saským Švýcarskem, kde zkoumali především geologické útvary. O to více je nadchla česká země a její charakter. Cole dokonce píše, že:

„Bylo to vše znovu tak úžasné pravé: Čechy byly opravdu bohémské“¹³²

Avšak mnozí cestovatelé se nezajímali o českou krajinu a zemi vůbec. Ve svých cestopisech popsali většinou jen Prahu jako hlavní město království a také Karlovy Vary, díky jejich slavným termálním pramenům. Mezi tyto cestovatele bychom mohli zařadit ku příkladu Gosnella Greena, který napsal:

„Dlouhý den cestování mě dovedl z Prahy, kolem Kolína a Brna, až do Vídně. Po cestě nebylo nic zajímavého, možná až na řadu bitevních polí, kolem kterých, jsme projížděli.“¹³³

Je možné, že Čechy nebyly lákavou destinací i z toho důvodu, že v angličtině byl tento název „Bohemians“ spojen s překladem cikáni a údajně z této pro Anglii východní země toto etnikum

¹³²„It was all again so delightfully true ;Bohemia was Bohemian after all.“ COLE, G. A. J.: *The Gypsy road*, s. 107.

¹³³„A somewhat long day's journey brought me from Prague, by way of Kolin and Brunn, to Vienna. There was nothing very noticeable in the way, save the successive battle-fields which lay in, or near, the line of the journey.“ GREEN, S. G.– THWING E.P.: *Germany illustrated*, s. 102.

pocházelo. Odkazuje na to Cole v názvu svého cestopisu i Hodgson v úvodu svého popisu Čech, doslova píše:

„Není žádná země tak nepochopená a zatracovaná jako Čechy. Dávný Francouz, pro kterého byli všichni cikáni Čechy – Bohémy, by se měl zodpovídat. Slovo „bohém“ se stalo slangovým označením a nabylo významu, o který už asi nikdy nepřijde; a může za to jedna malá chyba v patnáctém století.“¹³⁴

Hutchinson srovnává Moravu s Uherskem, respektive s dnešním Slovenskem. Píše, že na rozdíl od Slovenska je Morava více průmyslová, cesty a železnice jsou zde opravené a ve městech jsou vidět továrny. I domovy lidových vrstev jsou zde čistší s opravenou střechou a bez děr ve zdech.¹³⁵

Slovany bere za zaostalé, kočí na Slovensku se prý podívoval vlaku a Hutchinson z toho odušil, že je natolik primitivní, že nikdy vlak neviděl.¹³⁶ Hodgson si všímá, že česká krajina je bez plotů. pozemky od sebe oddělují pouze brázdy nebo kameny. Popisuje českou krajinu jako:

„Jedna vesnice jako druhá, poskládaná obvykle z hrstky jednopatrových dřevěných a vápnem omítnutých domů s nízkou střechou; omítnutého kostela s jedním zvonem ve věži; jedním, nebo i dvěma či třemi hostinci; a zabahněného rybníčku. Špinavé polonahé děti si hrají v prachu, hejna hus zatarasují cestu a štěbetají, když uhýbají z pod kopyt projíždějícího koně, zatímco smečka pouličních psů se zuřivým štěkáním pronásleduje každé vozidlo. Řečeno ohleduplně, krajina je jednotvárná. Vysoké komíny občasných cukrovarů jsou to jediné, na čem může oko spočinout. Prostě krajina kam se chodí lovit koroptve.“¹³⁷

¹³⁴ „There is no country that has been so much maligned and misunderstood as Bohemia. The historic Frenchman, who fancied that all gipsies were Bohemians, has much to answer for. The word " Bohemian " has become a slang expression, and gained a sense that it will probably never lose ; and all because of that little mistake of the fifteenth century.“ HODGSON, R.: *On plain and peak*, s. 3.

¹³⁵ HUTCHINSON, A. H.: *Try Cracow*, s. 222.

¹³⁶ Tamtéž, s. 213.

¹³⁷ „One village resembles another a collection of low-roofed, whitewashed houses, onestoried, and built of wood many of them ; a whitewashed church with a single bell hanging in the turret ; a public-house possibly two or three orhostinez, as it is called in Bohemia ; and a muddy pond, form the regular characteristics. Dirty, halfclothed children play in the dust ; flocks of geese occupy the roadway, and fly cackling from beneath the horse's feet as one drives along ; and a troop of mongrel curs pursue every vehicle with angry barking. The landscape is monotonous, to say the least of it. The tall chimneys of an occasional sugar fabrik are the only landmarks to meet the eye. Such is the country over which one shoots the partridge.“ HODGSON, R. L.: *On plain and peak*, s. 86.

České země lákaly cestovatele svou historií, architekturou i přírodními úkazy. Mezi nejnavštěvovanější místa můžeme zařadit Prahu, jako hlavní královské město. Praha si získala pozornost cestopisných děl, díky dobré poloze na hlavním koridoru a také bohaté historii, kterou většina autorů zmiňuje.

Města, kterými dále cestovatelé projížděli byla Kutná Hora,¹³⁸ Karlovy Vary, Františkovy Lázně, Mariánské Lázně, Teplice a Karlova Studánka. Nejedná se o nic neobvyklého, jelikož po celé 19. století je lázeňská turistika oblíbená, jak u středních vrstev, tak u šlechty. Z měst jsou zmíněna především ta ležící na severu, protože byla navštěvována při cestě do Drážďan. Nejvíce opomíjena jsou města v jižních Čechách, Vysočině a jižní Moravě. Ze severní Moravy je často zmiňována Olomouc, ležela na trati z Vídně do Polska i ze Slovenska do Prahy.

Trefná je otázka, kterou Old traveller zvažuje před odjezdem z Prahy o tom, kam se vydá. Ve výčtu měst, která má na vybranou jmenuje Teplice, Karlovy Vary, lázně Libverda či Lázně svatého Josefa. Ani neuvažuje nad tím, že by se vydal někam jinam do českého prostoru. Navštěvuje pouze místa, která má ověřena z předchozí četby průvodců.¹³⁹

Jako památky jsou nejčastěji popisovány kostely a katedrály, cestovatelé je hojně navštěvují. Zajímavé je, že popisují nejen protestantské kostely, ale i římsko-katolické. Mnozí z cestovatelů se dokonce byli podívat na římsko-katolické mši. Z dalších církevních památek jsou především v Praze zmiňovány synagogy, poutní místa vybraný soubor cestovatelů vědomě nenavštívil. O kláštorech se zmiňují snad jenom o Strahovském, díky proslulé knihovně.

¹³⁸ COLE, G. A. J.: *The Gypsy road*, s. 111.

¹³⁹ OLD TRAVELLER: *Travels in Bohemia, With a Walk Through the Highlands of Saxony*. 2. díl. London 1857, s. 102. (Dále jen OLD TRAVELLER: *Travels in Bohemia*. 2. díl.)

Mezi další architektonické památky patří šlechtické paláce, hrady a zámky. Paláce jsou především obdivovány v Praze, v jiných městech se vyskytují zřídka. Přestože si většina cestovatelů všímá českých hradů, málo z nich je jde skutečně prozkoumat. Často navštěvovaný v tomto vybraném souboru cestopisných děl je severočeský Locket. Obecně rozloha a četnost hradů na území střední Evropy Angličany překvapuje. Cole hodnotil hrady na území Slovenska jako nejzachovalejší v celé Evropě.

Muzea a galerie jsou zmiňována pouze v Praze v žádném jiném místě navštíveny nebyly, a to ani v osmdesátých letech, kdy počet regionálních muzeí pomalu roste. V Museu Království českého byl například White, vypověděl, že největší a nejskvostnější byla sbírka geologická a mineralogická.¹⁴⁰ Old traveller navštívil jak muzeum, tak obrazárnu ve Šternberském paláci.¹⁴¹ A Forbes také navštěvuje muzeum.¹⁴²

Praha je nejnavštěvovanější místo všech cestopisů. Najdeme jak její rychlé popisy krásného starodávného města, tak obšírné kapitoly zahrnující i její historii. Na Praze většina cestovatelů hodnotí kladně její starobylost. Označují ji za město s bohatou historií a město kde je historie dosud ještě hmatatelná. Na druhou stranu Praha je pro většinu cestovatelů kromě starobylého města i zastaralé město co se týče moderní urbanizace. MacDonlad uzavírá jeho kapitolu o Praze přiznáním, že:

„Ale přes všechny její lákadla, a to jsem nepopsal ani zlomek z nich, bych v Praze žít nechtěl. Většina města je extrémně nezdravá, s nejvyšší úmrtností v celé Evropě, zatímco nájemné je přehnaně vysoké. A do všeho toho se, jako nenechavý a vlezlý rodič, vměšuje stát.“¹⁴³

¹⁴⁰ WHITE, W.: A July holiday in Saxony, s. 147.

¹⁴¹ OLD TRAVELLER: *Travels in Bohemia*. 2. díl, s. 33.

¹⁴² FORBES, J.: *Sight-seeing in Germany*, s. 78.

¹⁴³ „But with all its attractions, and I have not told a fraction of them, I would not care to live in Prague. The grater part of the city is unhealthy in the extreme, the death-rate being among the highest in Europe, while house rents are enormously dear. And than the parental attentions of the Government are painfully intrusive.“
MACDONALD, J.: *Glimpses of Bohemia*, s. 25.

Prahu si tedy většina cestovatelů vybrala za hlavní město návštěvy. V ostatních městech podle nich nebylo moc k vidění. Kupříkladu Hutchinson po dvou dnech v Olomouci konstatuje, že tu již není nic k vidění a rozhoduje se, že pojedou do Prahy. V hlavním městě království očekává, že památek i zábav bude více.¹⁴⁴

Murray Prahu popisuje jako město nabitě historií, které je starobylé a má skoro orientální charakter.

¹⁴⁵Tuto orientálnost někteří autoři po Murrayovi opakují. Například Old traveller píše, že:

„Ne, toto jsou věže nepodobné ničemu jinému než sobě, nejvíce připomínající kopule a minarety korunující mešity a jiné honosné budovy měst na východě...“¹⁴⁶

Opět se Coleův pohled na Prahu mění v devadesátých letech. Ačkoliv ji popisuje jako město s širokým zastoupením kulturních památek, tak si jako jediný všimá průmyslu v Praze. Tvrdí, že Praha nemůže být plně krásná, dokud nepřesune výrobu jinam a neosvobodí její panoramat od kouře továren. Píše, že pohled na katedrálu přes řeku se stane krásným až večer, kdy západ ozáří a přemění i ten oblak prachu na něco pěkného.¹⁴⁷

Opět jako jeden z mála pokrokových cestovatelů Cole namítá, že ačkoliv je Praha starodávná, tak by se měla vzdát svého vzhledu ve prospěch obyvatel. Má se inspirovat například v Paříži, která si zachovala své kouzlo, ale starodávných stok se zbavila.¹⁴⁸

¹⁴⁴ HUTCHINSON, A. H.: *Try Cracow*, s. 231.

¹⁴⁵ MURRAY, John: *A Handbook for Travellers in Southern Germany: Being a Guide to Würtemberg, Bavaria, Austria, Tyrol, Salzburg, Styria &c., the Austrian and Bavarian Alps, and the Danube from Ulm to the Black Sea*. London 1857, s. 176. (Dále jen MURRAY, J.: *A Handbook for Travellers*)

¹⁴⁶ „No, these are towers altogether unlike anything but themselves, and most resembling those domes and minarets which crown the mosques and other edifices of an eastern city,...“ OLD TRAVELLER: *Travels in Bohemia*. 1. díl, s. 227.

¹⁴⁷ COLE, G. A. J.: *The Gypsy road*, s. 122.

¹⁴⁸ Tamtéž, s. 123.

Green vidí v Praze obraz středověku, který však hodnotí kladně.¹⁴⁹ Green se poté podivuje nad tím, že většina památek spojená s Husem a protestanstvím byla zachovaná, ačkoliv město jako Praha je podle něj katolické.

Zmínky historie jsou pak u všech podobné, hledají okno z třicetileté války na hradě, zmíní Tycha de Brahe pohřbeného v Týnském chrámu a popravené pány na Staroměstském náměstí. Při pohledu na Žižkov většina cestovatelů začne psát o husitech. Z židovského města nezapomene žádný cestovatel navštívit Staronovou synagogu. Hutchinson ji popisuje jako špinavou s temným svitem olejových lamp, ani White z ní není nadšený.

Karlovy Vary navštívili všichni cestovatelé, kromě A. Moodyho Stuarta. V 19. století Vary patřili k velice oblíbeným lázním, jak u německého, tak u českého obyvatelstva. Jejich oblíbenost můžeme přičítat několika faktorům, kvalitě lázeňských pramenů, geografické poloze a také reklamě v podobě inzerátů, průvodců nebo i cestopisů.

Zajímavou podívanou se pro všechny stalo Karlovarské vřídlo, kdy ho autoři svorně přirovnávají k islandským gejzírům, pouze Cole z tohoto předobrazu vybočuje a připomíná, že podobné gejzíry jsou i v Yellowstonu.¹⁵⁰ Dále popisuje lázeňskou atmosféru, návštěvníky, kteří chodí okolo kolonády s malými pohárky na pití z pramenů a nezapomíná dodat, že pití je bez placení. White¹⁵¹ si také všimá pohárků na pití pramenů, které si návštěvníci sami kupují. Vysvětluje čtenáři, proč jsou tak malé. Vejde se do nich přesně 200 ml, kdy toto množství je lékařsky předepsané a lidé, co se jedou léčit do lázní nějakou chorobu, se tímto předpisem mají řídit. Přesto, že autor ochutnal všechny prameny, žádný mu nezachutnal. K tomu podává podrobný popis každého pramene, který může čtenáři sloužit jako průvodce.

¹⁴⁹ GREEN, S. G.– THWING E.P.: *Germany illustrated*, s. 95.

¹⁵⁰ COLE, G. A. J.: *The Gypsy road*, s. 144.

¹⁵¹ WHITE, W.: *A July holiday in Saxony*, s. 62.

Oblíbenost návštěv Karlových Varů můžeme přičítat i jejich dlouhodobé propagaci v průvodcích. Murray například píše, že Karlovy Vary jsou jedny z nejlepších lázní pro šlechtu v Evropě.¹⁵² V něm také nacházíme přirovnání karlovarského vřídla ke gejzírům na ostrově Island. Většina cestovatelů neopomněla tuto skutečnost ve svých cestopisech zmínit. Je zajímavé, že Cole jako jediný odborník na geologii, raději přirovnal vřídlo k Yellowstone než k Islandu. Znamená to snad, že nečetl Murraye, anebo že měl větší přehled o horských pramenech a díky tomu nemusel informace o nich čerpat z průvodců?

Na straně 66 White píše, že přes léto jsou Karlovy Vary vytižené, ale přes zimu tam skoro nikdo nepříjede. Stěžuje si však, že v Karlových Varech jak i jinde na kontinentu není postaráno o zdraví, když jsou veřejné latríny blízko příliš veřejným pramenům.

Kromě měst se někteří cestovatelé zaměřili i na horskou turistiku. Mezi nejnavštěvovanější přírodní památky patřilo České Švýcarsko s jeho tektonickou minulostí a Krkonoše. České Švýcarsko bylo hojně navštěvované již od počátku 19. století. Přispěla k tomu, jak krása samotného kraje, tak výhodná trasa směrem na cestě do Drážďan. Postupně byla zavedena lodní doprava z Děčína do Drážďan a později železnice.

Z významných hor České republiky byly navštíveny Sněžka, hora Říp a Milešovka. Je zřejmé, že o pohoří projevil největší zájem geolog a to Cole, který navštívil horu Říp a dále se svým kolegou vystoupali na Milešovku.¹⁵³ Ta byla velice populární navštívil ji White v padesátých letech a stejně tak o ni mluví i Old Traveller.¹⁵⁴ Píše, že při výletu v okolí Teplic, je důležité navštívit horu Milešovku, protože je z ní nejkrásnější výhled, doslova čtenáře vybízí k její návštěvě.

¹⁵² MURRAY, J.: *A Handbook for Travellers*, s. 437.

¹⁵³ COLE, G. A. J.: *The Gypsy road*, s. 127–133.

¹⁵⁴ OLD TRAVELLER: *Travels in Bohemia*. 2. díl, s. 141.

Přehání v popisu výhledu, který se návštěvníkovi naskytne:

„Nemůžeme tvrdit, že jsme viděli vše, ale viděli jsme velkou část toho nejlepšího z Evropy. I bez jezer a řek, které, až na kousky Labe a Ohře, z Milešovky nejsou vidět, stále považujeme ten výhled za jeden z nekrásnějších, které jsme kdy měli možnost spatřit.“¹⁵⁵

Nicméně horská turistika nebyla pro každého. Old traveller dodává, přestože sám na horu došel po svých, pro dámu z lepší společnosti by to byla příliš dlouhá cesta. Řešení se nabízí v najmutí koně pod horou a nebo ve vynesení se v nosítkách. Ojedinelou návštěvu do Adršpachu učinil pouze White. Můžeme to přičítat tomu, že jako jediný svou cestu podnikl pěšky a proto se mohl podívat i do míst, kam zatím železnice ani drožky nejezdily.

Můžeme tvrdit, že většině cestovatelů zaměřených na horskou turistiku se česká krajina líbila, byla otevřena a plná příležitostí vystoupat na pohoří nízká, ale díky tomu i lehce zdolatelná. Podrobněji popisuje ráz krajiny White, který jako jeden z mála cestovatelů chodil pěšky. Cestu krajinou popisuje jako:

„... rozlehlá neoplocená pole s jedlovými hájky a lesíky na nejvyšších mezích a cesta mírně se vlnící alejí bříz a jeřabin.“¹⁵⁶

Česká krajina s rurálními prvky připomínala starodávnou Anglii. Cole si například všímá toho, jak jsou skály a útesy ozdobeny hrady s červenými střechami a lahodí tak oku cestovatele.¹⁵⁷

¹⁵⁵ „For ourselves, we cannot profess to have seen all, but we have seen a very large part of what is best in Europe; and setting aside the view of lakes and rivers, of which there are none to be seen from the Mileschauer—small parts of the Elbe and the Eger excepted—we consider the view from it to be decidedly among the most enjoyable that we have ever clam bered for.“

OLD TRAVELLER: *Travels in Bohemia*. 2. díl, s.142.

¹⁵⁶ „... large unfenced fields, with clumps of firs and patches of forest on the highest swells, and the road, in long undulations, running between rows of birch and mountain-ash.“ WHITE, W.: *A July holiday in Saxony*, s. 77.

¹⁵⁷ COLE, G. A. J.: *The Gypsy road*, s. 107.

Ráz krajiny se líbí i Old travellerovi, ten jako jediný poukazuje na to, že v českém prostoru nepotkal tolik živých tvorů jako jinde v Anglii, za svou cestu neviděl skoro žádnou veverka ani králíka.¹⁵⁸

Kromě přírodních krás a navštívených pamětihodností charakterizují cestovatelé české země skrze jejich historii. Nejčastěji si všímají historických událostí ovlivňujících i anglické dějiny.

Historii vzájemných vztahů Čech a Anglie popisuje Hodgson v úvodu své knihy. Vyzdvihuje společnou minulost v reformované církvi a inspiraci Husa ve Wycliffovi. Srovnává anglického vůdce z lidu Olivera Cromwella s Jiřím z Poděbrad. Ze soudobých dějin, autor konstatuje, Angličan neví nic. Jediné co se k němu dostalo jsou podle autora informace o českém národním hnutí v souvislosti s kauzou s rozsudky nad Omladinou. Je pravděpodobné, že tyto informace získal z německého tisku, tedy i to málo, co se o české historii a politice dozvěděl, je zkruseno výpovědí jiného národa. Můžeme soudit, že události z českých dějin, které vybrali do cestopis jsou jim známé, protože se o nich v Anglii obecně ví a že je zařazují z důvodu, aby potěšili čtenáře pro něj známými reáliemi a usnadnili mu tak orientaci v cestopisu.

Nepřekvapí nás, že nejzmiňovanější historickou epochou jsou v anglických cestopisech husitské války. Autoři je zmiňují pro obecnou zajímavost mezi středověkými dějinami, tak i kvůli spojitosti s Anglií. Většina cestovatelů se shoduje v tom, že Jan Hus byl přímo ovlivněn Johnem Wycliffem. Tedy husitská revoluce, je přímo pokračovatelkou anglické náboženské reformace.

Že byl zájem o husitskou minulost velký dokazuje i White, který ve svém cestopise nejen zmiňuje husitskou minulost, ale ta je dokonce důvodem jeho návštěvy v Museu Království českého. Chce na vlastní oči vidět zbraně, se kterými vybojovali vítězství.¹⁵⁹ Mimoto si v muzeu všímá i

¹⁵⁸ OLD TRAVELLER: *Travels in Bohemia*. 2. díl, s. 325.

¹⁵⁹ WHITE, W.: *A July holiday in Saxony*, s. 147.

středověkých rukopisů a z výzdoby ho zaujme portrét Jana Žižky, který označuje jako portrét hrdiny.

Kromě husitských válek, se mnozí cestovatelé zajímali o místa spojená s velkými bitvami. Cole¹⁶⁰ navštěvuje Slavkov u Brna, aby shlédl místo bitvy tří císařů. Je zajímavé, že místní cyklisté, se kterými se setkal v Hodoníně, ho od této cesty odrazují. Nepovažují Slavkov za zajímavé místo, což Cole ihned spojuje s myšlenkou, že si Rakušané nechtějí připomínat svou porážku. Slavkov navštívil například i Green. Ten pak navštěvuje další bojiště u Kolína a u Hradce Králové.¹⁶¹ V prostoru bitvy u Hradce Králové jsou prý průvodci, které si můžete najmout a ukáží vám rozdílné pozice vojsk. Green to přirovnává k návštěvě Waterloo, kde se rovněž s průvodcem můžete podívat na místo bitvy. Svědčí to o tom, že bitevní pole byla navštěvovaným místem po celé Evropě.

Z dalších bitevních polí je navštěvována Bílá Hora, tu navštívil White a popisuje svou návštěvu na straně 111. Nezapomíná zmínit, že zde prohrál Fridrich Falcký, manžel anglické princezny a otec anglického vojevůdce Ruprechta Falckého. Cestovatelé z Anglie si nejčastěji všimají historických událostí, které jsou nějak spojeny s historií jejich vlastní země. White celkově historii třicetileté války reflektuje. Při návštěvě Prahy například popisuje i okna, ze kterých byli vyhozeni císařští úředníci.

Cestovatelé informace o historii z českých zemích čerpají z cestovních průvodců. Pro delší popisy používají anglickou literaturu, Cole zmiňuje třeba dějiny od Thomase Carlyle. Nejčastějším zdrojem poznání o historii je Murray. Old traveller z něj přebírá velké části a zmiňuje například zradu Albrechta Valdštejna od Angličanů. Opět se zaměřuje na ty pasáže z historie, které jsou nějak spjaty s historií jeho vlastní země.¹⁶²

¹⁶⁰ COLE, G. A. J.: *The Gypsy road*, s. 90.

¹⁶¹ GREEN, S. G.– THWING E.P.: *Germany illustrated*, s. 102.

¹⁶² OLD TRAVELLER: *Travels in Bohemia*. 1. díl, s. 189–191.

Náboženských otázek spojených s českými zeměmi si všímají především cestovatelé duchovní. Většina Angličanů byla protestantského vyznání. České země měli spojené s husitskou historií a počátkem třicetileté války, kdy české stavy otevřeně bojovaly za svá náboženská práva. Z tohoto důvodu byli někteří zklamaní ze všudypřítomné katolické církve. Nezastavilo je to však v objevování památek. Mnozí z nich navštívili katolické kostely a šli se i podívat na katolickou mši. Cole popisuje, jak se na slovenském území v Trnavě šli podívat do katolické katedrály. Objevil se tam průvodce, který je chtěl provést po kostele, ale ptá se jich, zda jsou křesťané (katoličtí), nebo zda jsou jiného vyznání. Chvilí to vypadalo, že pokud nejsou katolíci, nebude je chtít provést. Nakonec je průvodce, i s tím, že jsou protestanti, pustil do katedrály. Vypadá to tedy, že bylo běžné navštěvovat kostely jiných církví.¹⁶³

Old traveller například čtenáři detailně popsal interiér kostelu v Krupce. Všiml si především dřevěných figur zobrazujících utrpení Krista, pro ty, kteří věří, že je to reprezentace reality to musí být strašný pohled, dodává. Poukazuje tak na katolický zájem o vizuální kult, který je podle jeho názoru jen záminkou církve k získání většího bohatství. Což čtenáři podává tak, že mezi vyřezávanými figurami v plamenech očištěnce jsou i děti, snadno tak rolnická matka uvěří, že když vhodí své těžce vydělané peníze do kasičky na mše, tak tyto děti v očištěnci může zachránit. Old traveller tak poukazuje na manipulaci církve s obyčejnými lidmi skrze přehnané vizuální vyjadřování.¹⁶⁴

Změny ve vizuální prezentaci katolictví si všímá rovněž Cole. Podle něj, když jde cestovatel více na východ shlédne scénu s velkými kříži, celými pozlacenými, které spatřil v Krakovu a dodává, že všechny východní národy používají hodně pestrých barev a stejné velkolepé a pestré náboženské výjevy.¹⁶⁵

¹⁶³ COLE, G. A. J.: *The Gypsy road*, s. 80.

¹⁶⁴ OLD TRAVELLER: *Travels in Bohemia*. 2. díl, s. 211.

¹⁶⁵ COLE, G. A. J.: *The Gypsy road*, s. 10.

Old traveller se také pozastavuje nad tím, jak velký počet katolických kněží je v českých městech. Srovnává to s tím, že tolik kněží v ulicích neviděl jinde než v Itálii.¹⁶⁶ Old traveller si všímá náboženských událostí. V Praze zažil slavnosti k počtě Jana z Nepomuku, připadaly mu velice bohaté a pompézní.¹⁶⁷

Old traveller si všímá církve i v dalším cestopisu. Cituje slova jezuitského kněze, který tvrdí, že s Moravany je lepší pořizení než s Čechy. Jezuita vidí na Moravě vrchol snoubení moci církevní a světské. Old traveller je tímto prohlášením pohoršen a argumentuje tím, že přeci věřící nemají být přesvědčeni o své víře nějakou mocí. Dále píše i o tom, že katolická církev má v Čechách dohled nad literaturou. Knihy se zde nemohou tisknout bez povolení autorit.¹⁶⁸

K charakteristice obyvatel v českých zemích cestovatelé přidávají zájem o hudbu. Čechy jako hudebně zdatný národ hodnotí hned několik z nich. Old traveller dokonce uvádí odstavec o hudebně zdatných Čechách slovy „jak víte“ což naznačuje, že tato představa o českém národě byla v Anglii rozšířena a čtenář cestopisu s ní byl již předem seznámen. Old traveller doslova píše:

„Země česká je domovem hudby; jak víte, není paláce, ve kterém se vědě nedaří, a není chýše, ve které nenajdete alespoň jeden hudební nástroj.“¹⁶⁹

Dodává, že v Praze především se láska k hudbě kultivuje, ačkoliv Pražané samotní více než hudbu tvoří, tak ji poslouchají. Podle něj byl v té době nejoblíbenějším skladatelem Pražanů W.A. Mozart. Je otázka, zda tuto informaci zjistil Old traveller od samotných Pražanů, nebo ji spíše vydedukoval z vzájemném zalíbení Mozarta pro Prahu. Dále si hudby všímá i při popisu slavností svatého Jana

¹⁶⁶ OLD TRAVELLER: *Travels in Bohemia*. 2. díl, s. 32.

¹⁶⁷ OLD TRAVELLER: *Travels in Bohemia*. 1. díl, s. 228–231.

¹⁶⁸ OLD TRAVELLER: *An autumn*. s. 164.

¹⁶⁹ „The Land of the Cesky is the Home of Music, as you know: there is no palace in which the science is not cultivated cona more, and no cottage wherein you will not find one or more - instruments.“ OLD TRAVELLER: *Travels in Bohemia*. 1. díl, s. 103.

z Nepomuku, které v Praze zažil. Zpěvy tamních věřících prý byly krásné a procítěné, nic jiného by od Čechů, kteří jsou prý nejlepší muzikanti v celém Německu, autor nečekal.

Že v Praze hráli i pouliční muzikanti zmiňuje i Green.¹⁷⁰ Při procházce po hradbách ve Starém městě si všimá skupiny hudebníků, kteří podle něj hráli divoce některé žalostné české nápěvy.

I v devadesátých letech si Cole všimá nadanosti českého lidu pro hudbu. V Habrech při večeři hráli čtyři hudebníci tak procítěně, že to Cole přirovnává k návštěvě Itálie.¹⁷¹ Dodává, že český jazyk, který slyší během své cesty je také melodický, a proto se nediví, že národ Čechů je hudebně nadaný.

Do každodenních zážitků můžeme zařadit návštěvy festivalů a účast na koncertech. Festival zažil na českém území Old traveller, který vypovídá o slavnostech k počtě Jana z Nepomuku. White zažívá v Praze festival hudby Jubelfest.¹⁷² Oba dva se o slavnostech v českých zemích vyjadřují kladně. White doslova popisuje, že všude hraje hudba a pivo Pilsner teče proudem. Old traveller si také všimá všudypřítomné hudby na církevním svátku. Oba dva autoři tuto věc zmiňují a podporují tak stereotyp o muzicky zdatném národu Čechů.

White dokonce doporučuje čtenářům, že pokud se zajímají o hudbu, tak mají navštívit Čechy. Sám se setkal s českými muzikanty na lodi, při cestě do Ústí nad Labem. Svůj zážitek popsal takto:

„Na první houslistce bylo cosi kouzelného. Nemohl jsem si pomoci, úplně mi přišlo, že housle v její ruce začaly zpívat dříve, než se smyčec dotkl strun.“¹⁷³

White byl tedy okouzlen místní hudbou a stejně s ním i ostatní cestovatelé. Je patrné, že hudba byla hrána v českých zemích na mnoha místech. Jak v hostincích, tak při církevních slavnostech, tak i

¹⁷⁰ GREEN, S. G.– THWING E.P.: *Germany illustrated*, s. 102.

¹⁷¹ COLE, G. A. J.: *The Gypsy road*, s. 108.

¹⁷² WHITE, W.: *A July holiday in Saxony*, s. 153.

¹⁷³ „There seemed something magical about the leader, and I could not help fancying that her fiddle began to speak before the bow had touched the strings.“ WHITE, W.: *A July holiday in Saxony*, s. 166.

na lodi a při cestování z místa na místo. Toulá se tak po kraji spousta potulných muzikantů, různé kvality, jak podotýká i White ve svém cestopisu. Kdy i lidé, co neuměli hrát na nástroj se, přesto snažili vymámit z kolemjdoucích pár krejcarů.

V osmdesátých letech Moody Stuart¹⁷⁴ popisuje, že při setkání s věřícími v Roudnici se všude zpívalo česky. Přiznává, že sám netušil, že v jazyku jako je čeština existuje na pět tisíc chvalo zpěvů a mnoho dalších písní.

Hudbě věnuje i průvodce po jižním Německu podkapitolu. Je jasné, že pro tento region byla podstatná. Murray doporučuje jako jedna y nejlepších operních divadel ty v Mnichově, Stuttgartu, Vídni a Praze. Kromě vážné hudby pak informuje čtenáře, že Tyrolsko a Čechy mají specifickou lidovou hudbu, kterou může obdivovat v těchto regionech. Vyskytuje se zde i spousta hudebníků a zpěváků. V každé vesnici je kapela.

¹⁷⁴ STUART MOODY, A.: *A visit*, s. 39.

3.3. Pohled na české obyvatele a národní obrození

Pokud si budeme klást otázku, jak hodnotí Angličané české obyvatelstvo, tak se potřebujeme dívat na jejich zařazení českého obyvatelstva do určité etnické skupiny. Brali Čechy jako Rakušany nebo Němce, protože na ně mluvili německy, a nebo je zařadili mezi slovanské obyvatelstvo?

MacDonald popisuje Čechy jako jednoznačně slovanské obyvatelstvo, a jejich předky vidí v Keltech. Vymezuje je tak vůči německému celku, jehož jsou součástí.¹⁷⁵ Avšak dodává, že po tři staletí nadvlády habsburské dynastie je mezi populací silný germánský prvek. Bohemii samotnou vymezuje jako země koruny české a řadí sem jak Čechy, tak Moravu a Slezsko.

Pohled cestovatelů na český prostor ovlivňoval přímý kontakt s lidmi. Někteří zde měli známé, se kterými se setkávali a ti mohli ovlivnit jejich celkové hodnocení země. Kontakty mezi cestovateli a českými občany nebyly velké. Většina cestovatelů jela do prostoru střední Evropy s tím, že zde nikoho nezná.

Výjimkou je kniha Hodgsona, kdy byl pozván rodinou Thurn-Taxis na jejich sídla v českém prostoru. Cole se setkával s obyvateli díky volbě cesty na kolech, jak sám píše, tak někdy byli i středem pozornosti kvůli svým bicyklům. Oboustranně kladného přijetí se jim dostalo ze strany českých cyklistů. Není se čemu divit, vždyť už bratři Kohoutové vítali nadšeně neznámého Angličana na kole, který projíždí přes naše území. Cole se setkává s brněnským cyklistickým klubem. Mimo to měl kontakt na české kolegy v oblasti geologie. Píše, že se setkal s Antonínem Fričem v Praze a ten jim dal tipy na cestu do Českého středohoří.

¹⁷⁵ MACDONALD, J.: *Glimpses of Bohemia*, s. 9.

S konkrétními lidmi a jejich pohostinností se setkal White. Znamému skláři Wilhelmovi z Birminghamu slíbil, že při návštěvě Čech pozdraví jeho rodinu. Můžeme se zamyslet nad tím, že pokud byl White v kontaktu s nějakým Čechem, mohl ho inspirovat k cestě na toto území a dát mu tipy na návštěvu určitých míst. Vypadá to však, že již při rozhovoru se sklářem byl White rozhodnut jet do tohoto prostoru. White prožil čas s konkrétní českou rodinou. Po předání dopisu od Wilhelma rodině idylicky líčí, že se stal na chvíli plnohodnotným členem rodiny. Konkrétní rodinu popisuje tak, že byli velice vstřícní.¹⁷⁶

Na domácím obydlí si všimal jeho rustikálnosti. Z výtek zmiňme, že byl překvapen vytopeností pokoje od pece, dokonce se vyjádřil, že v pokoji bylo k nevydržení. Jeho další negativní poznámka se týkala zápachu, který se táhl z kravína. Podívoval se nad tím, že obytné pokoje, byly od těch hospodářských odděleny pouze chodbou, což považoval za nedostatečné. K večeři mu nabídli vejce s chlebem, máslem a šálek kávy. Celá rodina byla řemeslně zaměřena. Jeden syn prý pobýval v Americe, druhý v Pešti a poslední Wilhelm v Anglii. Všichni se dorozumívali německy. White pak vytváří představu o tom, jak ho rodina přesvědčovala, ať s nimi zůstane ještě několik dní, vždyť jeden den je málo na procházku po celém okolí. Návštěvu Angličana ve venkovské domácnosti vylíčil v nejlepším světle.¹⁷⁷

White popisuje Čechy jako živý národ s bystrým pohledem. Na druhou stranu o ženách, které v Praze potkal se vyjadřuje negativně. Prý nikde jinde neviděl tak ošklivé ženy, jako v Praze. Dodejme, že popis se týká pouze pracujících žen z chudých vrstev na ulic, prodávajících zboží na tržišti. Ty měly zchátralé bavlněné šaty a šátek přes hlavu vázaný pod bradou. Vypadá, že na tuto skutečnost nebyl White zvyklý.¹⁷⁸

¹⁷⁶ WHITE, W.: *A July holiday in Saxony*, s. 174–175.

¹⁷⁷ Tamtéž, s. 175.

¹⁷⁸ Tamtéž, s. 120.

Dále popisuje venkovské ženy, o těch tvrdí, že vypadají ošuntělé:

„Ženám to povětšinou neslušelo. Z toho Češkám, jak uvidíme na dalších příkladech, to slušelo ze všech úplně nejméně.“¹⁷⁹

To neznamená, že ženy z chudších vrstev byly ošklivé. White v Praze popisuje městskou chudinu, na druhou stranu Old traveller, který se setkává s prostými ženami ve vesnickém prostředí popisuje ženy jako něco krásného:

„A přišla ta krásná dívka, vzpřímená a upřímná, s jasně červenými líčky, velkýma šedo zelenýma očima a zářivými vlasy. V obličeji se jí neomylně zračil rozum a přívětivost.“¹⁸⁰

A poslední vyjádření z padesátých let o ženách Forbese je, že v Čechách ani Rakousku nejsou ženy moc pěkné, ale v Praze viděl několik výjimek.¹⁸¹ Hodgson se ve svém cestopisu věnuje také popisu obyvatel, popisuje Slovanů jako:

„Slované nejsou pohlední. Velká hlava na zakrslém těle, vysoké lícní kosti, tmavá pleť a hrubé rysy nevypadají dobře na mužích ani na ženách.“¹⁸²

Při popisu českých obyvatel se většina cestovatelů zaměřuje na popis oblečení. Mnozí z nich obdivují české a moravské kroje. Krojovaných lidí si všímají v Polsku, Slovensku a Čechách. Old traveller si všimá veliké barevnosti a rozmanitosti slavnostního oblečení prostých žen. Popisuje, že

¹⁷⁹ „But for the most part the women have a dowdy appearance, of which the Czechs, as we shall by-and-by see, exhibit the dowdiest examples.“ WHITE, W.: *A July holiday in Saxony*, s. 59.

¹⁸⁰ „Upright of form and frank of aspect, there came the fair girl, with brightly coloured cheek, well-opened clear grey eyes and shining hair; the expression of good sense and kind feeling in her face, so thoroughly unmistakable, ...“ OLD TRAVELLER: *An autumn*. s. 128.

¹⁸¹ FORBES, J.: *Sight-seeing in Germany*, s. 103.

¹⁸² „The Slavs, as a race, are not handsome. A head too large for the stunted body, high cheek-bones, a dark muddy complexion, and coarse features, do not tend to good looks either in the masculine or feminine gender.“ HODGSON, R. L.: *On plain and peak*, s. 14–15.

kombinují vše dohromady. K zeleným punčochám měly červené boty a k této kombinaci modrý kabátek s karmínovou nebo fialovou sukni. ¹⁸³ Při návštěvě Olomouce hodnotí cestovatel oblečení rolníků přídatným jménem zvláštní. Všimá si, že muži nosí velké klobouky a boty až ke kolenům, jejich oděv, stejně jako žen, je ozdoben výšivkou. U hanáckých žen si všimá především vázání šátku kolem hlavy, které je podle jeho slov malebné. ¹⁸⁴

Cole podotýká, že kroje na území českých zemí jsou propracovanější než ty, které viděli v Maďarsku nebo v Polsku. ¹⁸⁵ A dodává, že někteří mladí čeští muži vypadají, jako by sešli z jeviště opery. Opět podotýká, že výšivku na oděvu mají i muži a zmiňuje, že nosí na klobouku ptačí péra. Celý popis prostého obyvatelstva dokončuje zvoláním, že tento kraj si zachoval svou jednoduchost a pravdivost života. Malebnost a rozmanitost venkovských oděvů můžeme dát do kontrastu s popisem oblečení občanů Prahy. Green píše, že na jejich vzhledu není nic zajímavého ani malebného, pouze si všimá vzhledu uniformy u strážníků, kteří měli v této době přilbice s ptačími péry. ¹⁸⁶

Při popisu českých obyvatel se Old traveller zaměřuje na pracující ženy. V Čechách prý je mnoho žen, které těžce pracují. Old traveller píše:

„Při putování zmíněnou cestou se nám naskytl ten nepříjemný pohled na ženy shrbené pod tak těžkými náklady, že nás rozbolela záda při pouhém pohledu! Je to jedna z neřestí těchto, jinak civilizovaných, regionů, že jejich ženy jsou často v roli tažných zvířat až do té míry, že je to připraví o veškerou ženskost. ... Muži kráčí vzpřímeně s prázdnými rameny, zatímco jejich ženy, sehnuté pod těžkými náklady, přijdou o všechnu ladnost, půvab, dokonce i základní podobu, kterou dostaly od stvořitele.“ ¹⁸⁷

¹⁸³ OLD TRAVELLER: *Travels in Bohemia*. 1. díl, s. 263.

¹⁸⁴ OLD TRAVELLER: *An autumn*. s. 171–172.

¹⁸⁵ COLE, G. A. J.: *The Gypsy road*, s. 91.

¹⁸⁶ GREEN, S. G.– THWING E.P.: *Germany illustrated*, s. 96.

¹⁸⁷ „Passing along this last-mentioned way, you have the discomfort of seeing women bending beneath such loads as make one's back ache to look at, -what then to bear! This is one of the iniquities of these else well-behaved regions; their women are fairly turned to beasts of burthen, and that to such an extent as to wring every womanly attribute from out of them, so far as external appearance goes. ... The men walk upright with unburthened backs, while their women lose all grace, all comeliness, nay, even the very form their Creator gave them, beneath the fardels they bear alone. „ OLD TRAVELLER: *Travels in Bohemia*. 2. díl, s. 231–233.

Je zajímavé, že zmiňuje i nesourodost v práci mužů. Zatímco muž jde vedle své ženy bez zátěže, ona musí unést všechnu váhu břemene.

„Viděli jsme ženy, jak hrabou, sečou a, v nezanedbatelném počtu případů, i orají! Viděli jsme jak „pomáhají zedníkům,” jak tomu říkají doma, a, s nákladem cihel a malty, šplhají po žebřících a vratkých lešeních, kde se musí s nasazením svého ubohého života vyhýbat všem těm překážkám co tam bývají. Řekli byste, že si jich tu neváží, a bohužel byste měli pravdu.“¹⁸⁸

Znovu si poté všímá ženské práce v cestopisu popisující Slezsko a rakouské země.¹⁸⁹ White podává zajímavou zprávu o tom, jak se čeští obyvatelé snažili přiblížit k německé životní úrovni. Při projíždění města Altenburg poblíž severních hranic dnešní České republiky zaznamenává příběh o tom, jak se dříve čeští rolníci snažili umisťovat své děti na opačnou stranu hor, aby se jejich děti měli lépe než oni.¹⁹⁰

White si všímá v cestopisu odlišnosti českého a německého obyvatelstva. Dokonce podle jeho představy je jejich odlišnost viditelná i ve vnějším vzhledu. Němce charakterizuje jako:

„Němec měl kulatou, plochou a vousatou tvář s kamenným výrazem a pomalou mimikou... pravý Teuton, těžký a nudný.“¹⁹¹

¹⁸⁸ „We have now seen women mowing, reaping, and, in not a few instances, ploughing! We have seen them “serving the masons,” as it is called at home, and carrying hods of mortar and bricks on their heads and shoulders, up long ladders, and over encumbered scaffolds, where they have to make their way across all those impediments incidental to those erections, at the imminent hazard of their poor crushed lives: no very valuable possession, you will say; and un happily you are right.“ OLD TRAVELLER: *Travels in Bohemia*. 2. díl, s. 355–356.

¹⁸⁹ OLD TRAVELLER: *An autumn*. s. 181.

¹⁹⁰ WHITE, W.: *A July holiday in Saxony*, s. 23.

¹⁹¹ „There was the German, with a round, flat, hairy face, stolid in expression, and somewhat sluggish in movement. ... the Teuton, dull and heavy.“ WHITE, W.: *A July holiday in Saxony*, s. 57

Zatímco Slované v českém národu jsou podle jeho popisu:

„... Čech, jehož oválné vzezření, vysoké intelektuální čelo, lomená obočí, jasně olivová pokožka nekrytá knírem ani vousem.... pravý Slovan, živý a s jiskrou v oku... „¹⁹²

White vidí jasný kontrast mezi těmito dvěma sousedy, a ačkoliv Slované jsou podle něj životaschopní a aktivní, tak nad nimi vyhrávají Němci. Těch je podle autora v tomto prostoru stále více, a českým jazykem se mluví už jen okrajově. Až v průběhu cesty se dozvídá od jednoho německého hostinského, že Češi stále věří v to, že jejich jazykem se bude v budoucnu mluvit.¹⁹³

Tedy podle Whiteova popisu jsou Češi celkem živý a zajímavý národ, přesto si vybral k zaznamenání rozhovor s německým hostinským ve středních Čechách, který o svých sousedech smýšlel jinak, tvrdil mu, že mezi německým obyvatelstvem převládá názor, že:

„Co se týče české povahy, skoro všichni Němci věří, že jsou všichni mazaní a falešní. Přesně jak říká to přísloví: špína je dítětem lhaní a zahálky.“¹⁹⁴

Takový byl tedy názor Němců, který White zachytil. Čtenář si tak může vytvořit subjektivní pohled na Čechy skrze názor někoho jiného. Ačkoliv tento názor mohl být v regionu rozšířený, tak White rozhovor zaznamenal až posléze, ze svých vzpomínek, názor tak tedy může být zkreslený.

Ve srovnání s výpovědí Colea z devadesátých let, White nezaznamenává širší národní snahy českého obyvatelstva, ani nepředstavuje některý z regionu jako český. Autoři cestopisů si všímají zápasu českého jazyka s němčinou. Moody Stuart si tohoto aspektu všímá především v souvislosti

¹⁹² ... Czech, or Stock-Bohemian, whose oval countenance, high intellectual forehead, arched eyebrows, clear olive complexion, unrelieved by moustache or whisker.... the Sclavonian, bright-eyed and animated ... WHITE, W.: *A July holiday in Saxony*, s. 57

¹⁹³ Tamtéž, s. 105

¹⁹⁴ „As for the character of the Czechs, there was scarcely a German who did not believe them to be sly, false, double-faced. And what says the proverb?—Dirt is the offspring of Lying and Idleness.“ WHITE, W.: *A July holiday in Saxony*, s. 106.

s jazykem liturgie a mše. Pozastavuje se nad tím, že většina liturgie je v němčině a ve vesnicích slouží němečtí kněží. Důvodem, proč se katolická církev nestará o nápravu a zavedení češtiny do věci církve Moody Stuart uvádí:

„Jeden z hlavních důvodů, proč to nepodnikat, je ten, že jazyk český, stejně jako náš vlastní jazyk galština, by měl postupně vymřít.“¹⁹⁵

Ačkoliv přirovnává zápas češtiny s němčinou k zápasu galštiny s angličtinou, tak sám dodává, že je rozdíl mezi desetitisíci Keltů a několika miliony Čechů. V tomto případě se řadí na stranu Čechů a přál by si nápravu v obnovení jejich jazyka.

Cole se vyjadřuje k nepříjemnostem spojených s jazykem.¹⁹⁶ Ačkoliv by rád využil české názvy měst a vesnic, které našel ve svých jazykových příručkách, píše, že to není možné. Některé části země jsou německé a mohlo by to znamenat vyjádření příklonu k české straně, naopak píše, že v některých českých regionech může být považováno použití němčiny za urážku. Své dilema řeší tak, že bude raději používat němčinu všude a smíří se s tím, že většinu cesty bude považován za Němce.

V devadesátých letech si Cole všímá již českého jazyka. Ačkoliv to můžeme přičíst i změně v cestování, kdy Cole jako jeden z mála cestoval na bicyklu a byl tak vystaven více českému obyvatelstvu, než kdyby jel vlakem pouze do hlavních turistických destinací. Tak si ve svém cestopisu několikrát všímá českého jazyka a jeho použití.

¹⁹⁵ „One of the chief arguments against such an undertaking is that the Czech language, like our own Gaelic, must gradually die out.“ STUART MOODY, A.: *A visit*, s. 27.

¹⁹⁶ COLE, G. A. J.: *The Gypsy road*, s. 89.

Obecně český jazyk hodnotí pozitivně a připadá mu melodický:

„Určitě dělám chyby při používání českých jmen a budu proto v turistických oblastech na severu považován za Němce. Ale čeština je na poslech tak okouzující jazyk a diakritická znaménka jsou při psaní tak elegantní, že se jeden nemůže ubránit touze vyjít vstříc svým přátelům; a přátelské jsou celé Čechy.“¹⁹⁷

Autor se tedy musí nějak vypořádat s českými nápisy a s českou kulturou. Můžeme to vidět i na zařazení českých frází do cestopisu. Zatímco White zmiňuje v padesátých letech pouze několik slov. Znamená to tedy, že v průběhu druhé poloviny 19. století reflektují autoři změnu v pojetí českého etnika, která se týká jazyka.

V devadesátých letech se věnují češtině Cole i Green. Pro Colea je čeština už tak potřebná, že zařazuje přehled její výslovnosti na začátek cestopisu. Na cestu se připravuje tak, že čte příručku k české řeči. Když to porovnáme s ostatními cestovateli v minulosti, tak ti počítali všichni s tím, že v rakouském prostoru se domluví německy.

Pouze Hutchinson v Polsku podává podrobný popis frází, které by cestovatel mohl využít. Je to jak změna ve vnímání českého národa jako samostatné jednotky v rámci Habsburské monarchie, která má i svůj svébytný jazyk, tak je to i změna samotných cestovatelů. V devadesátých letech, kdy se Cole vydává na cesty už pomalu odeznívá imperiální pohled na ostatní státy a přesvědčenost Angličanů o tom, že jiné kultury jsou méněcenné. Otevírá to tak cestu k tomu, aby se více zaměřili na samotné země, které navštěvují. Stejně tak se mění čtenáři. Cole již nepíše svůj cestopis pro informovanost budoucího turisty, ale jako zábavnou literaturu, která může pomoci případnému turistovi, orientovat se v tomto prostoru, ale na rozdíl od Forbese nebo Whitea už nevnučuje tak

¹⁹⁷ „I am sure to make mistakes of fact or policy in dealing with Bohemian names, and shall be sternly German in the tourist-districts of the north. But the Tchech language is so charming when one has heard it, and the accents are so elegant on paper, that one cannot forego the chance of doing justice to one's friends ; and the whole of Bohemia seems friendly.“ COLE, G. A. J.: *The Gypsy road*, s. 101.

markantně čtenáři názor, který si o tomto prostoru má myslet, či neurčuje žádné stereotypní zobrazení.

Pro Colea je tak jiná jazyková zkušenost přínosem. Naopak Green popisuje odlišnou jazykovou zkušenost jako něco nepříjemného:

„I jazyk napomáhá tomu dojmu. Ve slovech i větné skladbě je zcela odlišný od všech západních jazyků. Absolutně nerozpoznatelný. ... A Čechové se zdají být na češtinu patřičně hrdí. Asi jsem ještě neviděl zemi, kde by bylo více nápisů na průčelích a stěnách obchodů, nebo kde by bylo více cedulí jakéhokoliv druhu.“¹⁹⁸

Můžeme však vidět, že si ji také v odlišnosti od ostatních děl všímá. Znamená to, že v devadesátých letech se autoři daleko častěji setkali s vyloženě českými regiony a dokonce i v Praze, kde pobývá Green se mluvilo česky. Autor ale vyjadřuje spíš nepochopení a nevidí důvod, proč by nápisy v hlavním městě království měli být v jazyku vesnického obyvatelstva. Přiznává se, že nevidí budoucnost v použití českého jazyka:

„Slabší jazyk musí podlehnout silnějšímu, přesně podle pravidel přirozeného výběru. V Rakouské říši nakonec, podobně jako v severní federaci, zavládne němčina. V současnosti jsou oba jazyky učeny na národních školách a všichni, kromě těch nejchudších, jsou nuceni oba jazyky používat v podnikání. Toto dělá ze všech prvotřídní jazykovědce, ale jinak to dost mate.“¹⁹⁹

¹⁹⁸ „The language, too, aids the impression ; utterly unlike, as it seems in words and in construction to any of our western tongues. It was. absolutely unrecognizable. ... These Bohemians seem very proud of their language, too : I have hardly ever seen a place where inscriptions in the vernacular on shop fronts and walls were more abundant, or where there was a greater display-of placards of, every kind.“ GREEN, S. G.– THWING E.P.: *Germany illustrated*, s. 95.

¹⁹⁹ „The weaker language must succumb, and by the law of survival of the fittest, the German will become universal in the Austrian Empire, as in those of the northern federation. As it is, the two languages are taught in all the national schools ; and every one above the poorest has to carry on business in both, a method which may make capital linguists, but is apt to be distracting.“ GREEN, S. G.– THWING E.P.: *Germany illustrated*, s. 95.

White si opět všímá, že topografické názvy jsou jak v češtině, tak v němčině. Čeština je podle něj jazyk podivný a nemuzikální a naučit se ho je velmi těžké.²⁰⁰

Pro českou společnost je po celé 19. století důležitý proces národního hnutí. Postupně se obyvatelstvo vymezuje vůči Habsburské monarchii a snaží se najít novodobé základy jeho vlastní autenticity. Všimají si toho i cestovatelé? Rozhodně ano, ačkoliv mají odlišný názor na to, zda je to správně či nikoliv, tak ve většině cestopisů je reflektován boj Čechů za samostatnost a rozebírána česko–německá nevraživost.

Většina autorů čerpala informace z německého tisku. K tomu jako zdroji svých popisů odkazuje i Cole. Tisk z německé strany mohl být tendenční. Více se tím zabývá Jiří Kořalka. Ten tvrdí, že v německém tisku jsou od šedesátých let bráni Češi jako nepřátele německého státu. Souvisí to s jejich odmítavým postojem k velkoněmecké otázce, který za celý národ prezentoval Palacký v jeho *Psaní do Frankfurtu*. Češi jsou pak v periodicích vykreslováni jako hrubí, panovační, zbabělí a na nižší civilizační úrovni než Němci. Panslavismus a celková idea slovanství je pak prezentována jako něco pohanského a primitivního. Tyto názory pak byly přebírány do dalších novin, bez hlubšího rozboru. Kupříkladu *The Times* o událostech roku 1848 psalo jako o bojích mezi Čechy a Němci a ústavní svobody byly až na druhém místě.²⁰¹

Cole považuje za nutné čtenáře seznámit s nepokoji mezi národními stranami Němců a Čechů bezprostředně v kapitole pojednávající o příjezdu do českých zemí. Cole píše:

„Čechy jsou nyní v té nešťastné době, kdy se zločin schovává za státní politiku. Když jsme do nich přijeli, české země zrovna zažívaly bouřlivé dny, stejně jako posledních šest set let.“²⁰²

²⁰⁰ WHITE, W.: *A July holiday in Saxony*, s. 98.

²⁰¹ KOŘALKA, Jiří: *Sledování příznivých a negativních zpráv o Čechách v zahraničním tisku 19. století*. In: ŘEPA, Milan: *19. století v nás: modely, instituce a reprezentace, které přetrvaly*. Praha 2008, s. 567–581.

²⁰² „Bohemia is just now in the unfortunate stage when crime shelters itself behind a national policy. ... The Tchech lands were thus in troublous days when we came into them, and they have been enjoying that sort of thing for at least six hundred years.“ COLE, G. A. J.: *The Gypsy road*, s. 102.

Nacionální politiku nevnímá jako něco pozitivního, ale naopak mluví o zločinných akcích, které se často v tomto prostoru můžou skrýt za národní otázku, avšak stále zůstávají nezákonnou činností. Aby podložil tento svůj názor, tak cituje z denního tisku případy napadnutí německého obyvatelstva ze strany Čechů. Neuvádí však přesné názvy novin, ze kterých čerpá, ani data kdy se události odehrály. Sám se pak přiznává k tomu, že čerpal pouze z německého tisku, protože česky psané noviny nedokázal přeložit, tedy můžeme usuzovat, že autor si uvědomoval možnou jednostrannost ze strany německého tisku dané doby. V tom se objevovaly zprávy typu:

„V Praze byl fanaticem postřelen muž za to, že mluvil německy. Velké „národní“ protesty v Jihlavě. Na cestě do Brna byli opět, protože to byli Němci, sražení cyklisté a další nepřítel lidu byl napaden pracovníky výhně, kteří jej bili žhavými železy. Toto je cena, kterou se platí za agitaci, ať už ve prospěch oblíbeného kazatele, královského dobrodruha, nebo národní myšlenky.“²⁰³

Hutchinson vypovídá ve svém cestopisu opět o fyzickém napadání Němců ze strany Čechů.²⁰⁴ Čechy a Moravany řadí mezi slovanské obyvatelstvo odlišné od germánského. Slovanské obyvatelstvo podle něj touží po svobodě a přidružení se k velkému slovanskému bratru Rusku. Aby vyjádřilo svou větší náklonnost k ruskému caru, než k rakouskému císaři, poslali mu z Prahy oficiální blahopřání k jeho narozeninám. Německé obyvatelstvo tuto akci vnímalo jako demonstraci proti císařství a tak podle slov Hutchinsona reagovalo protiakcí. V Olomouci na srazu německých pěveckých klubů z více měst prý dvanáct tisíc lidí zpívalo *Wacht am Rhein* a další vlastenecké písně na počest císaře, stejně jako se připravovalo na oslavu císařových narozenin.²⁰⁵

²⁰³ „A man shot by a fanatic for speaking German in the streets of Prag ; great " national " riots at Iglau; cyclists overturned, also for being Germans, on the high road running into Brünn and another enemy of the people attacked by furnace-hands, and incontinently beaten with hot irons. These are the penalties one pays for agitation, whether in favour of a popular preacher, a royal adventurer, or a national idea“ COLE, G. A. J.: *The Gypsy road*, s. 102–103.

²⁰⁴ HUTCHINSON, A. H.: *Try Cracow*, s. 226–227.

²⁰⁵ Tamtéž, s. 227.

Český příklon k Rusku pak Hutchinson zmiňuje i v souvislosti ochrany rakouských hranic proti východnímu sousedovi. Tvrdí, že pokud by došlo k válce mezi těmito rivaly, tak polské obyvatelstvo by se přidalo na stranu Rakouska – Uherska a přidružilo se k federaci, stejně tak Maďaři by podpořili císařství. Jenom Slované žijící v Čechách, Moravě a na Slovensku by se přidali k nepříteli.²⁰⁶

Autorovy názory na Čechy jsou velice příkré, což můžeme přisuzovat jeho obecné nelibosti vůči slovanským obyvatelům. Doslova se vyjádřil:

„Musím přiznat, že se nám Slované nelíbili – je to špinavá, hloupá a opilá rasa poháněčů prasat. Nic neznají a ani to nechtějí znát. Tento chlapík byl ukázkový příklad – ve většině ohledů tupec, ale s jiskrou v oku když přišlo na peníze.“²⁰⁷

Tento příklon Slovanů k největšímu slovanskému státu na východě Rusku reflektuje taktéž Hodgson.²⁰⁸ Hodgson si všímá více politiky Rakousko-Uherska vůči Čechám. Český boj za samostatnost a konstituční práva přirovnává k irskému boji o home rule.²⁰⁹ Dále píše, že Češi jako národ v historii neustále bojovali, za svůj jazyk, jejich náboženství a jejich národnost. Podle autora boj za náboženství již skončil tím, že je možné být jak protestant, tak katolík v jedné zemi. Boj o jazyk a národ sám, podle něj teprve začíná. Podle Hodgsona také Češi nenávidí dlouhodobě Němce a Němci tento pocit s chutí oplácejí. Dokazuje to i tím, že ačkoliv většina Čechů mluví plynule Německy, tak tímto jazykem mluvit odmítá.

²⁰⁶ HUTCHINSON, A. H.: *Try Cracow*, s. 45.

²⁰⁷ „I must say we disliked the Slaves —a dirty, pigdriving, stupid, drunken race ; they know nothing, and do not want to know anything. This fellow was a true type of the article —stupid and dull enough about most things, but keen enough after money.“ HUTCHINSON, A. H.: *Try Cracow*, s. 213.

²⁰⁸ HODGSON, R.: *On plain and peak*, s. 15.

²⁰⁹ Tamtéž, s. 8.

Stejně tak se Hodgson zaměřuje i na to, že Rakousko-Uhersko není jednotné. Trefně říká, že v této zemi se člověk nepředstaví jako Rakušan, ale místo toho řekne, že je Čech, Maďar nebo z Vídně.²¹⁰

V tom vidí největší úskalí Rakousko-Uherska, v jeho nejednotnosti a nevraživosti mezi jednotlivými zeměmi v soustátí.

Vzájemnou nevraživost mezi Čechy a Němci dokládá Cole při hledání ubytování v českém prostředí. Snažili se němčinou získat pokoj v penzionu, ale, ačkoliv byl očividně prázdný, byli odmítnuti. Takto se to opakovalo v několika dalších penzionech, než se nedorozumění vyjasnilo, a Cole i jeho přítel byli ubytováni. Hostinský se pak omlouvá a vysvětluje toto chování slovy Colea:

„Podíval se na nás, ale neodpověděl. Pak usedlý hostitel vyšel ven opatrně zapředl rozhovor. Poté, co nám nabídl jedno lůžko, podotkl: „Ale jste Angličané, že?“ „Jsme,“ my na to, „cestujeme z Krakova do Koblenz.“ „Cože? My mysleli, že jste Němci! Jen pojd'te dál“ odpověděl majitel. „Dostanete dvě lůžka a vše co budete ráčit, nejlepší pokoj v celém domě! Mysleli jsme, že jste Němci. Natürlich že nebudeme s Němci mluvit německy.“²¹¹

Všímal si cestovatelé rakousko-uherské cenzury? Konfrontovali nějak tento stav s občanskými svobodami v Anglii? Obecně vzato si většina autorů všímá nejednotnosti rakouského systému, ačkoliv jedou do jedné monarchie, tak jsou kontrolováni na hranicích mezi státy a nevyhnuly se jim kontroly ani v samotných městech. Kritizují také systém přihlašování se na hotely a penziony, kdy objem údajů, které musely být vyplněny, byl velký.

V případě MacDonalda je důvod, proč by nechtěl žít v Praze, rakouská administrativa. Dohled státu je opravdu rozsáhlý, občané musí neustále hlásit nějaké údaje úředníkům. Porovnává to s Anglií,

²¹⁰ HODGSON, R.: *On plain and peak*, s. 10.

²¹¹ " He looked at us, but did not answer. Then the sedate host came out, and cautiously entered into a parley. After offering us one bed, he added, " But you are English ? " " We are," we said ; " we are travelling from Krakow to Coblenz." " So ? We had taken you for Germans." "Oh, come in," answered the host, "you shall have two beds ; you shall have anything you like the best room in the house. We had taken you for Germans. Natürlich we do not speak German to Germans." COLE, G. A. J.: *The Gypsy road*, s. 116–117.

kde, podle něj, stát potřebuje od občanů vědět pouze narození, úmrtí, svatbu. V Habsburské monarchii jsou peripetie s jakoukoliv lidskou činností, protože vše musí být nahlášeno úřadům. Musí být vždy jasné kdo v domě bydlí, když si chtějí najmout služku, musí to ohlásit. Když služebná odejde, opět to musí nahlásit.

Dále s nadsázkou mluví o tom, že i lidé na ulicích jsou kontrolováni. V Rakousku-Uhersku můžete být považován za podezřelého z protistátní činnosti pouze za to, že máte moc dlouhé vlasy nebo nezastřižené vousy. MacDonald takový zásah do osobních svobod hodnotí záporně. Podle jeho slov se v Rakousku-Uhersku i v osmdesátých letech zbavují některé noviny a setkání lidu jsou rozháněna, ačkoliv dodává, že tyto případy jsou jen ojedinělé.²¹²

Strachu ze státní moci si všímá i Old traveller, píše, že lidé jsou mimořádně obezřetní a rezervovaní, když se vyjadřují o věcech veřejných. Old traveller to srovnává se svým výletem v porevoluční Itálii, kde opět nikdo nechtěl vyjádřit nic konkrétního o politických poměrech.²¹³

White je pohoršen také přehnanou kontrolou při ubytování a kontrolou pasu. S ironií píše:

„Šťastná to země! Otcovský stát se tak stará o své občany, tak se zasazuje o rozvoj jejich usedlých čtností, že nikomu nedovolí vzdálit se od domova na více než čtyři hodiny cesty, asi dvanáct mil, bez pasu nebo dokladu o pobytu (Heimathscfiein). A pokud je někdo dobrodružnější, než jeho sousedé, a chce překonat tuto hranici, otcovský stát ho často nechá na drahocenné povolení čekat až tři dny, pokud mu jej vůbec vydá.“²¹⁴

Stejně tak si všímá omezení nařízení státem i White. Vyjadřuje se, že pasová kontrola na hranicích i uvnitř monarchie je přehnaná. Autor byl kontrolován na hranici, při ubytování, při vstupu do

²¹² MACDONALD, J.: *Glimpses of Bohemia*, s. 25.

²¹³ OLD TRAVELLER: *Travels in Bohemia*. 2. díl, s. 27–28.

²¹⁴ „Happy land ! Paternal government is so careful of the governed, so anxious to encourage sedentary virtues, that no one is allowed to go more than four hours, about twelve miles, from home without a passport or ticket of residence (Heimathscfiein); and should any one not quite so tame as his fellows wish to overpass the prescribed limit, paternal government not unfrequently keeps him waiting three days for the precious permit, or refuses it altogether“ WHITE, W.: *A July holiday in Saxony*, s. 91–92.

Prahy u hlavní brány a dokonce popisuje, že jejich vlak směrem do Prahy byl zastaven a byly v něm kontrolovány pasy vybraným cestujícím.²¹⁵

Když po něm blízko hranic chtěl hostinský, aby pas nechal přes noc u sebe, tak White odmítl. Stal se ihned podezřelým a i dva vojáci v hostinci se o něj začali zajímat. White pak raději odchází spát pod širé nebe, než být v takovém hostinci. Ještě před odchodem všem přítomným řekne, že jsou zbabělci a nechají se omezovat a dokonce takto zacházejí i s cizincem. Je zajímavé, že autor pak dodává, že později této výtky litoval. Podle něj lidé za svou zbabělost a neúčast nemohli, vždyť v této zemi lidé ani nemohou vyjádřit svůj názor. Doslova píše:

„... co se taky dá čekat od lidí, kteří se nikdy neúčastnili jednání samosprávy, nikdy neviděli svobodné volby a nikdy neměli možnost pokřikovat na volebního kandidáta? A nemají ani možnost postěžovat si na to v Timesech.“²¹⁶

Uvádí, že důvodem proč je monarchie tolik obezřetná ve vykonávání své moci může být i národní cítění Čechů. Doslova se vyjadřuje:

„Je možné, že lidé ještě nezapomněli, že kdysi mívali vlastního krále, nebo že mezi Čechy se buduje mohutný intelektuální proud, nebo že tato horami obklopená země je trvalým hnízdištěm protestanství. Ať už je to cokoliv, tvrdá ruka autority je toho důsledkem.“²¹⁷

²¹⁵ WHITE, W.: *A July holiday in Saxony*, s. 158.

²¹⁶ „... for what could be expected from people who never attended a vestry meeting—never saw a general election—never exercised the privilege of hooting a candidate on the hustings ? And never had a Times to publish their grievances.“ WHITE, W.: *A July holiday in Saxony*, s. 200.

²¹⁷ „It may be that the people have not forgotten they once had a king of their own, or that a remarkable intellectual movement is taking place among the Czechs, or that a simmering up of Protestantism has become chronic within the ring of mountains; whatever the cause, the pressure of authority's heaviest hand is manifest.“ WHITE, W.: *A July holiday in Saxony*, s. 92–93.

A po tomto popisu vyzývá anglického čtenáře, aby se zamyslel nad tím, že on jako Angličan může cestovat volně po kraji a nemusí se nikomu hlásit. White si tak uvědomuje výhody anglického liberálního zřízení a snaží se stejné smýšlení navodit ve čtenáři.

Tedy i anglický cestovatel si uvědomoval nesourodost Habsburské monarchie. Je zajímavé, že poukazuje taktéž na náboženství. Češi se podle něj mohli vyčleňovat z monarchie rovněž na základě náboženství. Podle něj je však větší dohled státu než v Čechách v Maďarsku. V roce 1855-1856 byly dokonce odmítány pasy z Francie a Anglie a nikdo se na výlet do uherských zemí nedostal. Je to snad důvod proč White cestuje do střední Evropy až v roce 1857? Podle jeho slov v těchto zemích nemůže být řeč ani o možnosti politiky nebo občanských svobod. White se přímo děsí, že i věda je tomu podřízena a je ovlivněna dohledem státu a některé knihy jsou pod dohledem cenzury, tedy si je nemají lidé kde pořídit.²¹⁸

Je zajímavé toto porovnat s jeho pohledem na Anglii. Přestože v této pasáži nic neříká o svém domově, tak pokud každý argument otočíme směrem k pisateli, tak vidíme, že si cení ve své vlastní zemi možnosti politických stran a občanských svobod. Že sílu Anglie vidí v těchto svobodách a v tom spatřuje i její vědecký a industriální náskok. Doslova atakuje čtenáře představou, co by se asi stalo, kdyby angličtí vědci jako Sir Roderick Murchinson, Rev. Baden Powell, nebo Profesor Faraday neměli možnosti spolu otevřeně argumentovat a číst svá díla navzájem. Co by se tedy stalo? White už za čtenáře neodpovídá, ale nechává tuto otázku otevřenou při vidině pochmurné budoucnosti zastaralého státu, jakým je Habsburská monarchie.

White se rovněž nejvíce setkává s rolnickým obyvatelstvem. Zaznamenává rozhovor s jedním rolníkem, který se s ním dal do řeči a dal se do líčení svého těžkého života. White byl překvapený, že rolník doufá, že se z tohoto stavu bídy dostane díky revoluci, za pomoci spojenců Anglie nebo

²¹⁸ WHITE, W.: *A July holiday in Saxony*, s. 93–95.

Francie. Píše, že není jediný kdo takto v Čechách smýšlí. Vypadá to, že White věří v to, že rolnické obyvatelstvo Čech by chtělo další revoluci podobnou jako v letech 1848-1849, kdy by dosáhlo zlepšení svých podmínek, minimálně lepší legislativou. Sám však nevidí v revoluci východisko.²¹⁹ Radí rolníkovi, že by měl svůj osud převzít do svých vlastních rukou a začít aktivně pracovat na změně svého života. Být více šetrivý a pilný. Ve chvíli kdy si stěžuje na špatnou stravu, že jí jen brambory a chleba, tak White argumentuje, že tedy není správné, aby tu popíjel pivo, a raději by měl jít domů.

K záznamu o zvýšeném dohledu státu na obyvatelstvo můžeme přidat i všímavost cestovatelů k pozorování počtu vojáků ve městech. MacDonald doslova píše, že v Praze jsou vojáci na každém kroku.²²⁰ I White v padesátých letech je překvapen kolik vojáků vidí v Praze na ulicích. Doslova píše:

„Při každé procházce Prahou jsem viděl tři nebo čtyři skupinky vojáků pochodující tím či oním směrem.“

221

Velkého počtu vojáků si všímá i Old traveller v Olomouci ve svém cestopisu o Slezsku.²²² Dodává však, že tito vojáci se chovají slušně a umírněně. Ačkoliv si většina cestovatelů stěžuje na policejní dozor, tak Murray v padesátých letech píše, že:

„Pro pouhého cestovatele není policejní dohled o nic horší, než v ostatních zemích kontinentu. Důstojníci, se kterými přichází do styku, se obvykle vyznačují klidem a slušností k cizincům, Angličanům obzvláště, jedná-li se s nimi s respektem.“²²³

²¹⁹ WHITE, W.: *A July holiday in Saxony*, s. 94–95.

²²⁰ MACDONALD, J.: *Glimpses of Bohemia*, s. 22.

²²¹ „Not once did I take a walk in Prague without seeing three or four of these little troops stepping out towards one or other quarter of the compass.“ WHITE, W.: *A July holiday in Saxony*, s. 121.

²²² OLD TRAVELLER: *An autumn*. s. 168–169.

²²³ „But to a mere traveller the police regulations are not more oppressive than in most other continental countries, and the officers by whom they are administered are usually distinguished for the civility and politeness with which they treat strangers, especially English men, provided they themselves are treated as gentlemen.“ MURRAY, J.: *A Handbook for Travellers*, s. 173.

Murray tento záznam píše i o rakouské policii, je tedy možné, že tím myslí policii například ve Vídni. Ta podle něj nebyla tak krutá, ovšem jeho sdělení na začátku, že chce potěšit cestovatele zprávou, že nařízení nejsou tak krutá, naznačuje, že většina čtenářů si to stejně myslela.

Cestopisy popisující český prostor neobsahují pouze informace o geografickém a politickém uskupení Čech a Moravy, nýbrž i informace o názorech a smýšlení zdejších obyvatel. Zaměříme se zde blíže na názory českých obyvatel o britském impériu, které cestovatelé zaznamenali. Postřehy z těchto stránek můžou vypovídat o tom, jaký obraz chtěli samotní autoři konstruovat a jakou zprávu chtěli předat zpět do Velké Británie.

Obecně se setkáváme s kladným názorem o obyvatelích ostrovů. Většina cestovatelů je vřele vítána a nikdo z nich se neseťkal s nenávisťným či agresivním chování vůči Angličanům. Právě naopak, Angličané jsou v očích českého obyvatelstva vnímáni jako důvěryhodní, moderní a pokrokoví. Samotní autoři tak do úst svých postav vkládají slova chvály a uznání. Přestože nezapomenou dodat, že se zarděli při vyslovené pravdě, tak žádný z nich ji nepopírá a ani neopravuje názor obyvatelstva. Můžeme se ptát, zda opravdu byla mezi obyvateli tak idylická představa o Anglii.

Častěji není obyvatelům podrobněji známo, jak Velká Británie vypadá, či co se tam děje. Na cestě skrz slovenské území u vesnice Hodruša-Hámre se Cole setkává s důlním důstojníkem, který trvá na tom, že si autor musí promluvit s jeho manželkou, jelikož je Francouzka. Důstojník v této malé vesnici si neuvědomuje, že francouzština a angličtina jsou dva rozdílné jazyky. Cole dodává, že:

„Je-li člověk dostatečně daleko na východě, zjistí, že je to docela běžný názor“²²⁴

²²⁴ „This idea is common enough if one goes sufficiently far east to find it.“ COLE, G. A. J.: *The Gypsy road*, s. 63–64.

Můžeme usuzovat, že stejně jako si tento Středoevropan spojil více západních jazyků do jednoho, tak si mohl spojit i další politické či kulturní události do jedné všeobjímající kategorie západní Evropa. Přičemž západní cestopisy zkoumané v této práci potvrzují, že ke stejnému zkreslení docházelo i naopak. Dochází k tomu rovněž Cole, který objektivně přiznává, že stejně tak on nenachází rozdíl mezi moravskými, českými a slovenskými nářečími.

Kromě toho české obyvatelstvo podle výpovědí cestovatelů nebylo schopno rozpoznat, ze které země pocházejí. Můžeme tomu přičítat i fakt, že všichni cestovatelé v českém prostoru mluvili německy. Ačkoliv Cole i Hutchinson přidávají do svých cestopisů zmínky o polských a českých frázích a slovech, tak většinu cesty konverzovali v němčině. Je zajímavý i odlišný pohled na původ cestovatelů v různých regionech. O tom Cole píše:

„V zemi, kde je tak málo Angličanů, byly pokusy uhodnout naši národnost často zábavné. V Maďarsku, kam jsme přijeli z Krakova, nás běžně považovali za Poláky; jako druhý pokus pak zkoušeli Francouze. Observer byl jednou označen za Čecha, načež promptně navštívil holiče a nechal se ostříhat. Tímto jsme přišli o přirozené maskování a v Česku jsme my, dva angličtí cyklisté, budili stejný rozruch, jako kdybychom přijeli z Patagonie.“²²⁵

Znamená to snad, že v Čechách v té době žádní Angličané nepobývali? Tím to asi nebude, jistě obyvatelstvo Angličany vidělo. Mohli bychom hádat, že naopak Češi se nebavili s Angličany, protože je považovali za Němce, což dokazuje i další Coleova výpověď. Tedy v Polsku a Maďarsku zaznamenali více postřehů o jejich národnosti, protože tamní obyvatelstvo se o jejich národnost vřele zajímalo. Stejně tak v Čechách poutali pozornost i jejich bicykly, které v té době nebyly na českých vesnicích obvyklé.

²²⁵ „Amusing guesses were made at our nationality in a country where so few Englishmen are seen. In Hungary, having come from Krakow, we were commonly regarded as Poles ; on second thoughts it was suggested that we were Frenchmen. The Observer was one day taken for a Bohemian, whereon he at once went and had his hair cut. Hence in the Tchech district we were not concealed, even by protective mimicry j and the two English cyclists were as great a wonder as Patagonians.“ COLE, G. A. J.: *The Gypsy road*, s. 96.

Většina obyvatel tedy s Angličany moc zkušeností nemá. Malé procento chodilo do Anglie za prací. Většinou se inspirovali do industriálních částí. Píše o tom i White, na jeho cestě do Krkonoš se ho v malém penzionu ptá hostinská, zda zná Oldham. Posléze vyjeví, že ji to zajímá proto, že do Anglie se odešel vyučit její bratr do továrny na zpracování bavlny.²²⁶ Dále vypraví, že do nedaleké vesnice se pro změnu přestěhoval Angličan, aby pomáhal v tamní textilní továrně. Ten se však naučil jen málo němčiny, navíc pil až přes míru alkoholu a byl neurvalý. White s úsměvem dodává, že se ho hostinská ujistovala, zda všichni Angličané se chovají tak hrozně? A prý ani nebude zmiňovat čtenáři, co na tuto otázku odpověděl.

Průmyslové bohatství Anglie je asi nejčastěji zmiňováno. Například White se na své cestě setkává s dělníkem z Najdeku, který Anglii upřímně obdivuje, říká:

„Ani on se nenechal pobízet při vychvalování Anglie. Jednou pracoval s Angličanem, s jistým Jamesem, což on vyslovoval jako Ya-mes, a měl k němu velkou úctu a obdiv. „To byl ale chlapík!“ prohlášoval, „jestli jsou všichni Angličané stejní, pak se nedivím, že je jejich země tak skvělá.“²²⁷

A dále vychvaluje anglické zboží, které je vždy lepší než to německé. Mluví spolu i o mzdách, White se pozastavuje nad tím, že mají menší platy.

White se ze strany obyvatel setkává s obdivem k Anglii. Nebo spíše zaznamenává veškeré obdivné poznámky o jeho zemi, které na této cestě slyšel.

²²⁶ WHITE, W.: *A July holiday in Saxony*, s. 196.

²²⁷ „He, too, had much to say in praise of England. He had once worked with an Englishman, a certain James, or Ya-mes, as he pronounced it, and had ever since held him in the highest esteem and admiration. " That was a man !" he exclaimed; " if all Englishmen are the same, no wonder their nation is so great." WHITE, W.: *A July holiday in Saxony*, s. 101.

Ve vesnici nedaleko Prahy se s ním opět dává do řeči hostinská, která obdivuje Anglii a doslova:

„Svěřila se, že Angličany obdivuje a že považuje za čest, že Angličan jednou přespal v jejím domě, přesto, že se musela dívat do knížky, ať ví, co má říkat.“ Plně se ztotožnila s názorem saského ředitele, že ty nejlepší věci pocházejí z Anglie.²²⁸

Anglie tedy byla v očích obyčejných lidí, podle cestovatelů spojena především s průmyslem. Skoro to vypadá, že politika impéria byla pro lidové vrstvy nedůležitá a proto ji nijak nerefletovali. Politikou reflektuje jen jednou Cole na své cestě přes Polsko, kdy při rozhovoru s tamním obchodním cestujícím, Cole²²⁹ mu chce ukázat polohu Anglie na mapě v Bradshawově průvodci, ale cestující odpovídá, že není třeba. Zná dobře moc Anglie, která má pevnosti na Bosporu a drží Rusko od Středozeří.

White celkově konstruuje obraz o Velké Británii jako bohaté a průmyslové zemi. Ještě na německé straně ve Wildenthal se jde podívat do školy, kde ačkoliv to White nezamýšlí, je představován třídě. Tuto situaci pak autor popisuje takto:

“A teď mi děti řekněte, která země na světě je nejznámější?” “An-gli-e” zní od stovky hlásků. “Je to nejlepší země?” “Ja, ja, ja” ... “A když Sasko chce továrny, parní stroje a železnice, kdo je pošle, nebo kdo přijde a postaví je?” “An-gli-e!” znovu a nadšeně. “Správně. A teď se děti podívejte na Herr co stojí vedle mě. Podívejte se pořádně, protože přišel z té slavné země, An-gli-e.”²³⁰

²²⁸ „She professed to admire the English, and thought it an honour that an Englishman had once slept a night in her house, ” although he had to look into a book for all he wanted to say.” She coincided entirely in the Saxon schoolmaster's opinion, that all best things came from England.“ WHITE, W.: *A July holiday in Saxony*, s. 100.
²²⁹ COLE, G. A. J.: *The Gypsy road*, s. 15.

²³⁰ “Now, children, tell me—which is the most famous country in the world ?” “Eng-land” from all the hundred voices. “ Is it a most highly renowned country ?” “ Ja—ja—ja /” ... “And when Saxony wants factories, and steamengines, and spinning-machinery, and railways, who is it sends them hither, or comes over and makes them?” Eng-landV again, and with enthusiasm. “ Good. Now, children, look at the Herr standing here by my side—look at him, I say, for he comes from that famous country—Eng-land ” WHITE, W.: *A July holiday in Saxony*, s. 54–55.

Tento rozhovor může vypovídat o tom, že někteří lidé byli opravdu Anglii a její mocí nadšeni, na druhou stranu je možné, že White ho tam zařazuje pro anglické čtenáře jeho cestopisu, aby podpořil obraz o Anglii, který ji staví do role mocné monarchie.

Podle Colea se také čeští cyklisté zajímali živě o sport v Británii. Vypytaali se ho na něj cyklisté z Hodonína.²³¹ Je vidět, že i v tomto odvětví Anglie udávala trendy a čeští sportovci se živě zajímali o to, co se děje v Evropě.

²³¹ COLE, G. A. J.: *The Gypsy road*, s. 90.

3.4. Prožívání cesty, každodennost a její reflexe

Kromě explicitně napsaných názorů o českých zemích a Čechách jako etniku je důležité sledovat i záznamy o cestě samotné. V popisu cestovních peripetií se objevuje subjektivní popis autora, který může poodhalit jeho pocity a postřehy z českých zemí. Můžeme se ptát, zda se liší poznámky o cestě samotné od popisu zemí a historie, které autor zamýšlel do cestopisu přidat. Samotná cesta a výpověď o ní se stává jasnějším zdrojem o skutečné realitě českých zemí ve 2. polovině 19. století.

Rozdíl mezi popisem českých zemí a popisem cesty samotné v každodenních mantinelech je zajímavé sledovat. Do každodennosti můžeme zařadit výpověď o dopravních prostředcích a jejich kvalitě, jídle a ubytování, a drobné příhody, které se cestovatelům udály. Můžeme sem zařadit také otázky suvenýrů a věcí, které si z výletu odvezli.

Mnozí z autorů si všímají, že české země jsou na rozdíl od navštíveného německého prostoru chudší. Vesnice jsou zde zchátralé a lidé melancholičtí. O podobě českých vesnic White píše:

„Jelení Vás asi nepřesvědčí o kvalitě českých vesnic, její domy jsou chatrné stavby z prken navršené bez ladu a skladu, okna na všechny strany, komíny trčící kam se jim zachce, a dveře, které pobouří každého tesaře.“²³²

Týká se to především padesátých let, kdy jak White, tak Old traveller popisují chudá a špinavá obydlí. Old traveller to srovnává se zaostalostí Irska. Při popisu zchátralého statku tvrdí, že tak zdevastovaná obydlí by v Anglii nemohla být, pouze na některých místech v Irsku by toto mohlo

²³² „Hirschenstand will hardly prepossess you in favour of Bohemian villages, for its houses are shabby boarded structures, put up with a wonderful disregard of order and neatness—windows all awry, the chimney anyhow, and the fit of the door a scandal to carpentry.“ WHITE, W.: *A July holiday in Saxony*, s. 58.

být obydlí pro lidi.²³³ K Irsku přirovnává české vesnice i White.²³⁴ Můžeme říci, že autoři vyčleňují chudobu z Anglie. Jejich země je tu konstruovaná jako země blahobytu a průmyslu, chudé obyvatelstvo nebo chudá stavení pak najde Angličan pouze v zemích střední Evropy nebo v Irsku, vždy mimo civilizované země západní Evropy.

Old traveller si všímá, že v okolí hradu Loket je několik zpustlých klášterů, paláců a dalších budov, takže chudoba a zpustlost není záležitostí pouze vesnic. Nikde jinde prý tolik opuštěných stavení neviděl.²³⁵ Dále píše, že ačkoliv některé vesnice z dálky vypadají malebně, tak přes ně musí turista rychle projet, protože zapáchají.²³⁶ Zápach si spojuje se zážitkem ve vesnici také White. Při návštěvě české domácnosti mu nejvíce vadil zápach a přetopenost místností.²³⁷

Na druhou stranu, města jsou podle většiny autorů malebná. Malá města uprostřed Čech hodnotí kladně jak autoři z padesátých let, tak z devadesátých. Cole podává podrobný popis Havlíčkova Brodu. Fasády a tvary domů jsou pro něj něco fantaskního. Píše, že všechno je bohatě zdobeno a s nadsázkou dodává, že není možné rozpoznat zda fasáda patří obyčejnému domu, nebo nějakému kostelu. Přirovnává tuto rozmanitost k Itálii.²³⁸ Také White si všímá výzdoby fasád a dveří u lidových stavení a podivuje se nad její rozmanitostí.²³⁹

V devadesátých letech Cole popisuje taktéž průmyslové oblasti v českých zemích, které za zaostalé rozhodně nepovažuje. V okolí Mostu dokonce lítostivě zmíní, že špína a mrak z komínů továren a uhelen zastiňuje krajinu, stejně jako u nich doma v Anglii.²⁴⁰

²³³ OLD TRAVELLER: *Travels in Bohemia*. 2. díl, s. 326.

²³⁴ WHITE, W.: *A July holiday in Saxony*, s. 78.

²³⁵ OLD TRAVELLER: *Travels in Bohemia*. 1. díl, s. 202.

²³⁶ OLD TRAVELLER: *Travels in Bohemia*. 2. díl, s. 206.

²³⁷ WHITE, W.: *A July holiday in Saxony*, s. 174–175.

²³⁸ COLE, G. A. J.: *The Gypsy road*, s. 105.

²³⁹ WHITE, W.: *A July holiday in Saxony*, s. 246.

²⁴⁰ COLE, G. A. J.: *The Gypsy road*, s. 137

Ačkoliv v padesátých letech by měly být Čechy bezpečné, tak White líčí, jak při své cestě do Prahy zažil pokus o přepadení kočího a dopravního vozu. Naštěstí však lupič se zbraní včas utekl a Whiteovi se nic nestalo.²⁴¹ Přestože tato informace může odradit čtenáře od návštěvy českého prostoru, tak ji White zařazuje do cestopisu. Sám se v této situaci vykresluje jako dobrodružný hrdina, který celou příhodu zdárně přečkal.

Ovlivnit čtenáře při výběru destinace mohl i popis cen v dané lokalitě. Mohli bychom říci, že české země byly vcelku levné. Rozhodně byly levnější než návštěva Anglie pro Čechy, což dokazuje White.²⁴² Celou svou cestu napříč Saskem a Čechami vypočítal na čtrnáct liber, a postěžoval si, že jen průchod do Londýna se všemi jeho poplatky ho na konci cesty stál o tři libry více. Na to, že ušel za svou cestu okolo 560 km, tak je to celkem nízká částka za veškerá ubytování a jídlo.

To, že se turisté zajímali dopředu o ceny v dané lokalitě dokazuje zařazení tabulek s převodem cen u Murraye i Beadekera. O ceny se aktivně zajímali cestovatelé během cesty a zjišťovali potřebné informace od místních. White byl upozorňován na přehnané ceny na Sněžce. Večeře, nocleh a snídaně ho stály jeden florin a 50 krejcarů, což hodnotí White nakonec jako přiměřené ceny.²⁴³ White hodnotí i cenu ubytování a jídel v Karlových Varech jako přiměřené místu. Platil dva floriny za pokoj a okolo dvou florinů za všechna jídla.²⁴⁴ Pokud White hodnotí ceny jako přiměřené v jedněch z nejnavštěvovanějších lokalit, tak to vypadá, že pro Angličana ze středních vrstev nebyly Čechy drahé, naopak mohly ho vyjít levněji než ostatní destinace.

Ubytování a jídlo mělo podle Whita přiměřené ceny, na druhou stranu kritizoval výši poplatků residenčních. V Praze vyplnil formulář, kde byl nucen udat délku svého pobytu. Do tří dnů pobytu nemusel platit nic, ale pobyt delší než čtyři dny by ho stál residenční poplatek dva floriny.²⁴⁵ Byl

²⁴¹ WHITE, W.: *A July holiday in Saxony*, s. 109–110.

²⁴² Tamtéž, s. 300–301.

²⁴³ Tamtéž, s. 222

²⁴⁴ Tamtéž, s. 76.

²⁴⁵ Tamtéž s. 300–301.

velmi rád, že poplatku unikl, protože v Praze stejně více dní strávit nechtěl. Takové poplatky byly jistě v nemalé míře odrazující pro turisty, kteří by v českém městě chtěli zůstat déle.

Při svých cestách si mnoho cestovatelů chtělo koupit suvenýr domů. Z Čech se vozilo sklo a české granáty. Tyto artikly doporučuje koupit taktéž Murray. Dokonce existovala agentura, která koupené sklo v Čechách převezla k agentovi do Londýna a cestovatel si ho doma pouze vyzvednul. Dále se nakupoval karlovarský porcelán.²⁴⁶ Koupit české granáty a sklo v Praze doporučoval Hutchinson, ale už neuvádí, zda tak také učinil.²⁴⁷

Green si v devadesátých letech všímá, že v Praze je na každém rohu obchod s knihami.²⁴⁸ Těch si povšimnul i White v padesátých letech. Při návštěvě byl však mírně zaražen tím, že některé obchody nenabízely jiné, než česky psané knihy.²⁴⁹

Old traveller pak popisuje zboží nabízené v pražských obchodech během slavností Jana Nepomuckého. Byl doslova ohromen jejich pestrostí. Byly zde na prodej klobouky, pláště, šperky, stuhy, květiny a mnoho dalšího.²⁵⁰ White popisoval, že v obchodech v Karlových Varech sežene téměř vše od anglického mýdla Winsdor po dýmky. Zmiňuje zkamenělé růže a další předměty, které jsou spojeny s Karlovými Vary, není však jasné, zda si některý z nich na památku koupil.²⁵¹ Vidíme, že čeští obchodníci byli připraveni turistům nabízet specifické zboží, které souviselo s turistickou lokalitou. Zajímavé je, že díky turistické popularitě se už v padesátých letech daly koupit suvenýry na Sněžce. White píše, že se zde dá osvěžit vínem i pivem, posvačit nebo si koupit nějaké minerály na památku.²⁵²

²⁴⁶ MURRAY, J.: *A Handbook for Travellers*, s. 440.

²⁴⁷ HUTCHINSON, A. H.: *Try Cracow*, s. 239.

²⁴⁸ GREEN, S. G.– THWING E.P.: *Germany illustrated*, s. 96.

²⁴⁹ WHITE, W.: *A July holiday in Saxony*, s. 119.

²⁵⁰ OLD TRAVELLER: *Travels in Bohemia*. 1. díl, s. 259.

²⁵¹ WHITE, W.: *A July holiday in Saxony*, s. 65–66.

²⁵² Tamtéž, s. 218.

Po stránce financí autoři hodnotí český prostor kladně. Nejvíce negativních zpráv je při výletu spojeno s přechodem hranic a policejním dohledem. V českém prostoru byli kontrolováni všude, jak ve městech, tak na hranicích. White například píše, že se o svůj pas staral a strachoval se jeho ztráty více, než kdykoliv na svých ostatních cestách.²⁵³

Cole byl v prostoru Slovenska kontrolován jak při zapisování se do penzionu na noc, tak během pobytu v penzionu. Ačkoliv měli vše v pořádku, tak je v penzionu navštívil komisař a osobně zkontroloval ještě jednou pasy. Cole mluví o dobrém slovu u Dr. Cseh, tedy doporučení někoho známého, bylo i v devadesátých letech užitečné. Cole s nadsázkou dodává, že pravidlem v Rakousku–Uhersku pro cyklisty i pěší turisty je, že nikdy neodejdou z domu či hotelu bez pasu s alespoň jedním platným vízem.²⁵⁴

Pas komentuje taktéž Murray ve svém průvodci. Každý cestovatel podle něj musel mít vízum rakouského ministerstva. Dále zdůrazňuje, že pas si má cestující hlídat. Neměl by mu nikdy být odebrán a to ani na policejní stanici, tedy vždy by ho měl mít při sobě. Mezi kontraband v padesátých letech Murray zařazuje hrací karty, šňupací tabák, doutníky a zapečetěné dopisy. Malé množství tabáku nebo čaje pod pět liber si cestující může vzít, ale bude muset zaplatit daň a musí to sám od sebe nahlásit.²⁵⁵

White má spojené překročení hranic z německého prostoru do Čech s kříží u cesty a chudými staveními. Doslova píše:

„Ještě kousek a pohled na kříž u cesty vás, spolu s ubohými chatrčemi se šindelovými střechami, přesvědčí, že už jste opravdu za hranicemi.“²⁵⁶

²⁵³ WHITE, W.: *A July holiday in Saxony*, s. 92–93.

²⁵⁴ COLE, G. A. J.: *The Gypsy road*, s. 61–62.

²⁵⁵ MURRAY, J.: *A Handbook for Travellers*, s. 168–169.

²⁵⁶ „A little farther, and the sight of a crucifix, bearing a gilt Christ, by the wayside, and of miserable wooden cottages, roofed with shingles, convinces you that the frontier is really crossed.“ WHITE, W.: *A July holiday in Saxony*, s. 56.

Popisuje pak strážníci na českých hranicích, jednalo se o malou budku ve žluto-černých barvách habsburské monarchie. Strážný se jej jen zeptal na kontraband a pak ho nechal volně projít.²⁵⁷ Strážný mu při následném rozhovoru potvrdil, že pokud má někdo kontraband, tak stejně přechází načerno v lesích mezi strážnicemi. Pas mu poté nekontrolovali jen na hranicích, ale byl po něm požadován i před branami Prahy.²⁵⁸

S pasem vypráví White ještě jednu zajímavou příhodu. A to, že v Buchově nebyli s to, přechíst jeho anglický pas a nějak se s ním vypořádat. Vypadá to, že nikdy tento pas neviděli. Whitea pak považovali za barona, potom, co se jim podařilo přechíst první řádek v pasu, kde bývá jméno ministra zahraničí.²⁵⁹

White během svého celého pobytu řešil s úřady problém, že necestoval do určitého města, ale do Krkonoš. Při každé kontrole pasu na hranicích nebo ve městě po něm však požadovali říct přesné město či vesnici kam směřuje. Úředníky podle něj nezajímala pravda, že autor jede do Krkonoš, ale pouze administrativní korektnost, tedy že autor jim řekne náhodné město, kam se zřejmě na své cestě po Krkonoších dostane.

Můžeme říci, že vlastnictví pasu bylo pro cestovatele stěžejní. Co dále si brali na cestu? Většina autorů měla nějaká zavazadla. Cole měl zřejmě jen nějaký batoh, aby s ním mohl cestovat na kole. Zbytek cestovatelů většinou zmíní, že jejich kufry byly naloženy na kočár a dále se jimi nezabývají. White, který jako jeden z mála cestoval pěšky se pak zmiňuje o svém batohu.

²⁵⁷ WHITE, W.: *A July holiday in Saxony*, s. 55.

²⁵⁸ Tamtéž, s. 113.

²⁵⁹ Tamtéž, s. 83–84.

Stejně jako dnešní cestovatelé se zmiňuje o tom, že si svůj batoh nechal na ubytování a pak se šel projít na Milešovku.²⁶⁰

Hutchinson pak podává zajímavý pohled na cestování anglických gentlemanů. V Drážďanech popisuje jak:

„Jeden gentleman, pravý Banting, odjížděl, zrovna když jsme přijížděli. Cestoval se svým synem, pudlem a papouškem. Jejich zavazadla se skládala z maličkého příručního kufříku a kabelky. Pes byl v tašce z kobercoviny a papoušek v krabici. Není divu, že cizinci nad excentrickými Angličany jen krčili rameny.“²⁶¹

Tedy nebyl problém cestovat ani se svými domácími mazlíčky. Na druhou stranu byl to pohled na turistu ojedinělý, což i autor kvituje tím, že díky těmto typům si lidé v kontinentální Evropě myslí, že Angličané jsou excentričtí. Hned dodává, že podle přízvuku, byl tento cestovatel očividně z kolonií, aby vyvrátil tento názor o jeho národě.

Hutchinson také píše o svých zavazadlech v úvodu cestopisu. Na svou cestu se vydával se svou obvyklou výbavou zavazadel do 13 kg. Popisuje je s nadsázkou jako uzlík oblečení a dámskou kabelu. Hutchinson si na své prázdniny také přibalil věci, které měl rád, vydal se do světa s rybářským prutem a cestovním barometrem. Za tímto výčtem zavazadel nezapomíná dodat, že nejdůležitější věc, kterou s sebou vezl byl cestovní pas.²⁶²

Old traveller se pouze zmiňuje, že má boxy a tašky. Uvádí je v množném čísle, tedy je pravděpodobné, že zavazadel měl více.²⁶³

²⁶⁰ WHITE, W.: *A July holiday in Saxony*, s. 158.

²⁶¹ „One gentleman, a veritable Banting, left as we arrived ; he was travelling with his son, his poodle, and his parrot. Their luggage consisted of a very small hand-portmanteau and a band-bag. The dog was in a black carpet-bag, and the parrot in a box. No wonder foreigners shrug their shoulders at the eccentricity of the Englishman.“ HUTCHINSON, A. H.: *Try Cracow*, s. 242.

²⁶² Tamtéž, s. 2.

²⁶³ OLD TRAVELLER: *An autumn*. s. 125.

Pokud jsme probrali vybavení cestovatelů na cestu, mohli bychom se podívat blíže na dopravní prostředky, které využili a na jejich hodnocení dopravních cest. Všichni Angličané museli použít loď při cestě z ostrovů na kontinent. Většina z nich se plavila z Londýna do belgického Ostende. Hutchinson dokonce doporučoval plavit se touto cestou, protože je levnější a lodní doprava je prý lepší a pohodlnější než plavba z Doveru.²⁶⁴

Po využití lodní dopravy se většina cestovatelů rozhodla využít vlak. Železnice se stala nejvyužívanějším cestovním prostředkem v 19. století. Přesto při jejím použití autoři nezapomínají napsat výtky, které mají k vlakové dopravě. Například Cole v úvodu svého cestopisu píše, že ačkoliv železnice umožnila rychlejší spojení mezi městy, tak vymazala zážitek z cesty i poznání míst okolo vytyčené trasy. Cestování již není tak svobodné jako dříve a turista se po cestě nemůže zastavovat. Na to má Cole jasné řešení, které přináší cykloturistika. Nejenže se turista dostane rychle z místa na místo, ale má i možnost prozkoumat okolí své cesty a zastavit tam, kde si bude přát.

Old traveller²⁶⁵ ve svém cestopisu doporučuje čtenáři, aby necestoval z Lutychu do Cách železnicí. Cesta mezi těmito městy je prý tak krásná, že si zaslouží jiný typ dopravy, například jízdu v kočáře, na koni nebo třeba chůzi. Tedy i ten si stěžuje na nedostatečné poznání krajiny kvůli cestě železnicí. Ačkoliv se nabízí pohled z okénka, tak mnohdy je tento výhled zamezen spoustou tunelů a cestovatel nemá ze zážitku nic. Oproti tomu je cesta vlakem do Prahy prý jedna z nejpříjemnějších, protože většinu cesty vidíte z okénka krajinu.²⁶⁶ Znamená to snad, že krajina okolo Prahy není podle Old traveller tak pěkná, že ji má čtenář vidět pešky? I v sedmdesátých letech si Hutchinson

²⁶⁴ HUTCHINSON, A. H.: *Try Cracow*, s. 2.

²⁶⁵ OLD TRAVELLER: *An autumn in Silesia*, s. 3.

²⁶⁶ OLD TRAVELLER: *Travels in Bohemia*. 2. díl, s. 105.

stěžuje na to, že cesta vlakem je nevhodná pro plné užití si krajiny. Zmiňuje to při své cestě skrze údolí řeky Váh v Tatrách.²⁶⁷

A jak se vyjadřuje o dopravě v prostoru jižního Německa, kam řadí autor i české země, Murray? Ve svém editovaném vydání z roku 1857 píše, že doprava je dobrá, mnoho míst už je spojeno železnicí. Murray obecně hodnotí rakouské dráhy jako horší, než ty v severním Německu. Upozorňuje, že kouření je povoleno pouze v druhé třídě a že se má turista připravit na to, že na občerstvení se nestojí na každé zastávce, jako v Prusku, ale jen po určitých intervalech.²⁶⁸

Vedle železnice je možné využít i služeb kočáru. Radí cestovatelům, že mají být důslední v dopravních podmínkách. Cestu si mají s kočím dostavníku sjednat už večer, protože potom už budou všichni zamluvení. Jasně se mají už při první komunikaci domluvit na ceně. Dále nemá být v ceně započítaná cena kočího zpátky. Ceny se zde podle Murray pohybovaly mezi deseti až třinácti zlatými.²⁶⁹

Kočáru využívali cestovatelé v padesátých ale i sedmdesátých letech. Old traveller byl nespokojen s přepřahováním koní při své cestě do Karlových Varů, stejně tak s tím, že kočí udělal jednu zastávku navíc.²⁷⁰ Místo diligence pak využívá Lohn Wagen, kdy může zastavit tam, kde chce on. White byl například také zklamaný. Domluvil si s cestujícím z hostince, že pojedou společně dostavníkem, ale místo toho se objevil čtyřkolový povoz z proutí, který byl tažen pouze jedním koněm.²⁷¹

K tomu abychom si udělali obrázek o dopravních prostředcích v 19. století se hodí cestopis Colea. Jako jediný z vybraných cestovatelů cestoval na bicyklu. V českém prostoru se setkal především

²⁶⁷ HUTCHINSON, A. H.: *Try Cracow*, s. 217.

²⁶⁸ MURRAY, J.: *A Handbook for Travellers*, s. 171.

²⁶⁹ Tamtéž, s. 1.

²⁷⁰ OLD TRAVELLER: *Travels in Bohemia*. 1. díl, s. 200.

²⁷¹ WHITE, W.: *A July holiday in Saxony*, s. 106.

s kladným přijetím. V Golčově Jeníkově se setkali s davem, který si je přátelsky se zvědavostí prohlížel. Setkal se s ostatními cyklisty, mimo jiné z hodonínského cyklistického klubu. Jediný negativní názor o jízdě na kole se dozvěděl od strážníka cestou do Františkových lázní.

Ten mu nařídil, aby sesedl z kola, dále Cole píše:

„Jel jsem takhle po široké třídě Františkových lázní, když tu jsem na ní potkal jejího jediného poledního návštěvníka, což byl policista, který mě informoval, že jízda na kole tu není povolena. Zpátky jsme šli spolu pěšky. Všichni hosté měli zrovna siestu a on si chtěl s někým popovídat. „Samo sebou,” povídám, „stroje můžou vyděsit koně.” „Ne, tím to není. Ale hosti by potom pořád jezdili tam a zpátky jako šílení, to by bylo schrecklich!”²⁷²

Tedy ne všichni obyvatelé českého prostoru měli na cyklistiku kladný názor, na druhou stranu je to jediná nepříjemnost okolo ježdění, kterou Cole zmiňuje.

Mnoho cestovatelů se také rozhodlo pro cestu směr Drážďany lodí. Mohli bychom to opět přičítat Murrayovi, který radí, že cesta po Labi je velice krásná.²⁷³

Kromě dopravních prostředků byla pro cestovatele rozhodující kvalita ubytování. U ubytování si cestovatelé často všímají přemíry administrativy, která je spojena s žádostí o přespaní. Museli povinně vyplnit návštěvní knihy, kde po nich chtěli jak jméno, tak národnost nebo povolání, dokonce někde i informaci o náboženském vyznání. V každém hotelu se museli povinně hlásit s platným pasem, který měl patřičná víza. V některých místech chtěli poskytovatelé ubytování pas přes noc odevzdat, aby měli jistotu, že host zaplatí.

²⁷² „I was riding up the broad avenue of Franzensbad, when I met its only noonday occupant, the policeman, who informed me that cycling was forbidden. So we walked down again together ; the guests were all at their siesta, and he was glad of somebody to talk to. " Of course," I said, " machines might frighten the horses." " No; it is because of the visitors they would all be riding hither and thither uncontrollable achy it would be schrecklich !“
COLE, G. A. J.: *The Gypsy road*, s. 147.

²⁷³ MURRAY, J.: *A Handbook for Travellers*, s. 448.

Vyplňování těchto knih neminulo například MacDonalda v Praze.²⁷⁴ Při ubytování byly kontrolovány podrobně pasy. Někteří hostinští dokonce pasy zamykali přes noc u sebe. S tím se setkal i Cole ještě na slovenské straně hranic.²⁷⁵ Hostinský prý musel převzít pas, kdyby ho chtěla vidět v noci policie. Cole dodává, že to mohla být jen výmluva k tomu, aby si hostinský zajistil, že hosté přes noc neodjedou bez placení. I Hutchinsonovi byl zabaven pas na noc v Olomouci. Přijel uprostřed noci a proto byl podezřelý. Ráno ho prý hostinský obeznámil s tím, že opravdu takto falešní hosté přijíždějí a nad ránem zmizí.²⁷⁶ I v padesátých letech chtěl hostinský zavřít Whiteovi pas přes noc na recepci, autor to však důrazně odmítl. Raději zvolil přenocování pod širým nebem, než aby mu hostinský vzal dokument, podle jeho slov, v rakouském prostoru tak cenný.²⁷⁷

White je taktéž pohoršen přehnaným dohledem nad návštěvníky a přihlašování se na ubytování.

Popisuje, že:

„... ta pestrá sbírka podpisů nejrůznějších cestovatelů, držena pro případ návštěvy říšské policie. Tato nejzvědavější kniha, kterou jsem kdy viděl, měla tři sloupečky, do jednoho z nich jsem měl vypsát zda jsem svobodný či ženatý, katolík či jiného vyznání, a jestli jsem nějak spojen s místy, které plánuji navštívit.“²⁷⁸

Stejně tak Hutchinson píše, že od polských hranic byl všude dotazován na otázky jak je starý, odkud pochází, kam cestuje, jak dlouho tam bude, jaké má zaměstnání a i jakého je vyznání.²⁷⁹

Často negativně se cestovatelé vyjadřují o čistotě pokojů. White prezentuje Angličana jako někoho, kdo si potrpí na čistotě, z toho důvodu je většina ubytování nevyhovující, například i v Bavorsku,

²⁷⁴ MACDONALD, J.: *Glimpses of Bohemia*, s. 22.

²⁷⁵ COLE, G. A. J.: *The Gypsy road*, s. 86.

²⁷⁶ HUTCHINSON, A. H.: *Try Cracow*, s. 224.

²⁷⁷ WHITE, W.: *A July holiday in Saxony*, s. 199–201.

²⁷⁸ „... that miscellaneous collection of travellers' autographs, kept for the edification of the Imperial police. More inquisitorial than any I had yet seen, this book contained three columns, in one of which I had to note whether I was married or single; "Catholic or other believed;" acquainted with any one in any of the places I intended to visit, or not!“ WHITE, W.: *A July holiday in Saxony*, s. 91.

²⁷⁹ HUTCHINSON, A. H.: *Try Cracow*, s. 38.

by pokoj mohl být uklizenější.²⁸⁰ I Murray se přidává ke konstatování, že Angličan je jeden z nejčistotnějších obyvatel Anglie a tudíž je ubytování v Rakousku pro něj vždy málo čisté.²⁸¹

Co se týče pokojů vidíme jasný rozdíl mezi vnímáním ubytování v padesátých letech a Coleova optimismu při ubytování v letech devadesátých. Zatímco v padesátých letech jsou venkovské penziony popisovány jako něco obyčejného, ne-li špinavého a nedostačujícího. Tak v devadesátých letech Cole popisuje penziony jako něco lidového, zastaralého, ale přitom kouzelného ve své prostotě. Spousta z penzionů se profilovala do starodávně vypadajícího designu a umocňovala tak zážitek z cesty. Netýkalo se to jen českých penzionů a ubytoven, Cole píše, že se s podobným interiérem setkal i v Tyrolích a Korutanech.²⁸²

Co tedy Cole vidí jako přednost, to vidí White jako jejich negativní faktor. V Mělníku Cole popisuje skoro idylický penzion:

„Hostinec mladých Čížků byl toho obvyklého typu, čistý a útulný, kde se vesničané a vesničanky každý večer potkávali nad pivem a řečem o společnosti. Byl vzdušný, s velkými káděmi a ložnicemi, na které jsme si v českých zemích už zvykli.“²⁸³

Mínění o českých penzionech a hostincích ovlivňuje i cestopis Murraye. Přestože se vyjadřoval o českém prostoru v období čtyřicátých let, tak další vydání jen přebírala stará tvrzení o špatné kvalitě ubytování.

²⁸⁰ WHITE, W.: *A July holiday in Saxony*, s. 5.

²⁸¹ MURRAY, J.: *A Handbook for Travellers*, s. 1.

²⁸² COLE, G. A. J.: *The Gypsy road*, s. 106–107.

²⁸³ „The inn of the young Čížek couple was of the usual clean and homely type, where the townsfolk, men and women, gather nightly to discuss society and beer. It had the airy character, with great basins and great bedrooms, to which the Tchech countries had accustomed us.“ COLE, G. A. J.: *The Gypsy road*, s. 126.

Doslova se vyjádřil, že

„S výjimkou Prahy, velkých měst a lázeňských center, jsou hostince napříč Čechami špinavé a nesrovnatelně horší, než ty v pořádném Rakousku. V částech Moravy a Haliče jsou to hnusné chatrče, které jsou naprosto odporné a obvykle provozovány židy.“²⁸⁴

V pozdějších desetiletích, bylo ubytování a jídlo v českých zemích na lepší úrovni. Podle Hutchinsona si to mysleli i obyvatelé v polské Vratislavi. Odrazovali ho od návštěvy Karpat, protože tam nebyly tak velké možnosti ubytování jako v Krkonoších. Což můžeme přičíst oblíbenosti Krkonoš jako turistické destinace.²⁸⁵

Ubytování se měnilo v závislosti na destinaci. V turisticky vytížených místech, stejně jako dnes, bylo kvalitnější než v destinacích mimo osu turistů. V Karlových Varech bylo patrně jedno z nejkvalitnějších ubytování. Old traveller píše, že hotel, do kterého se ubytoval, byl jeden z nejčistějších, ve kterém kdy byl. Tento hotel si vybral i podle doporučení od Murraye.²⁸⁶ Ačkoliv ten svůj výčet penzionů v Karlových Varech zakončuje konstatováním, že většina ubytování je horší kvality.²⁸⁷

Z jídla a nápojů se většina cestovatelů zmiňuje o pivu. Cole dokonce zařazuje do svého cestopisu fráze pro turisty v češtině, mezi nimi i otázku kde je nejlepší hospoda. Znamená to tedy, že se o pohostinnost zajímali.²⁸⁸ Cole pak zmiňuje značku piva Pilsner, které měli na výčepu v hostincích.²⁸⁹

²⁸⁴ „The Inn throughout Bohemia, except in Prague, the large towns, and watering-places, are dirty, and very inferior to those in Austria Proper. In part of Moravia and Galicia they are filthy hovels, perfectly wretched, and generally in the hands of the Jews.“ MURRAY, J.: *A Handbook for Travellers*, s. 432.

²⁸⁵ HUTCHINSON, A. H.: *Try Cracow*, s. 23.

²⁸⁶ OLD TRAVELLER: *Travels in Bohemia*. 1. díl, s. 203.

²⁸⁷ MURRAY, J.: *A Handbook for Travellers*, s. 437.

²⁸⁸ COLE, G. A. J.: *The Gypsy road*, s. 103–104.

²⁸⁹ Tamtéž, s. 106.

White hodnotí, že z českých slov se za celý výlet se naučil pouze tři a to pivo, chléb a máslo. Můžeme si tedy udělat obrázek o tom, že tyto slova používal denně, nebo minimálně velice často. Což nás přivádí k zjištění, že i White pil v české prostoru pivo.²⁹⁰

Jídlo v období slavností Jana Nepomuckého hodnotí Old traveller, v ulicích prý byli k dostání excelentní párky a dále píše, že pivo doslova teklo proudem, protože mezi Čechy je to nejoblíbenější nápoj.²⁹¹

Murray hodnotí jídlo v Praze, Vídni i Pešti jako chutné. Restaurace jsou podle něj tak kvalitní, jako ty v Paříži.²⁹²

White píše, že v rakouském prostoru i Čechách se setkal s bramborovými knedlíky a chutnaly mu. V Krkonoších je ochutnal také, akorát tady byly chudší a nebyla do nich přidána žádná mouka. K tomu dodává, že vesničané jedí převážně tyto knedlíky. Občas tmavý kyselý chleba, ale jinak pouze brambory.²⁹³ U vesnické rodiny, kterou navštívil v Oldřichově pojedl k večeři vejce, chleba s máslem a kávu.²⁹⁴ Na druhou stranu Old traveller píše, že v Praze bylo těžké sehnat kvalitní máslo.²⁹⁵

Další české jídlo, které White ochutnal byla pečená husa. Označuje ji, za doslova národní pokrm mezi Čechy.²⁹⁶ Za další oblíbené jídlo udává pečené kuře. Mezi další pokrmy, které jsou v navštíveném regionu oblíbené zařazuje housky sypané mákem.²⁹⁷

²⁹⁰ WHITE, W.: *A July holiday in Saxony*, s. 99.

²⁹¹ OLD TRAVELLER: *Travels in Bohemia*. 1. díl, s. 259–260.

²⁹² MURRAY, J.: *A Handbook for Travellers*, s. 180.

²⁹³ WHITE, W.: *A July holiday in Saxony*, s. 49–50.

²⁹⁴ Tamtéž, s. 175.

²⁹⁵ OLD TRAVELLER: *Travels in Bohemia*. 2. díl, s. 13.

²⁹⁶ WHITE, W.: *A July holiday in Saxony*, s. 87.

²⁹⁷ Tamtéž, s. 112.

Cole je pak potěšen salámy a kvašenými okurkami na slovenské straně hranice.²⁹⁸ O pití, jaké bylo k dostání v českém prostoru, se Cole zmiňuje v souvislosti s vlnou veder, která je stihla v Teplicích. Píše, že za odpoledne si postupně dali dvakrát ledovou kávu, černou kávu, tři sklenice vody, flašku Billinwasser a dva šálky čaje. K jídlu tři závitky a jeden krajíc chleba. Pití ho vyšlo na 110 krejcarů a jídlo na osm krejcarů.²⁹⁹

Ne všechny hostince byli upravené. White popisuje na své cestě do Prahy v jedné vesnici klasickou hospodu. Sedělo tam spousta mužů a z nich každý měl před sebou pivo a skoro všichni kouřili z dýmek. K tomu v rohu hráli cikáni lidové písně, White se musel chvíli zastavit ve dveřích, aby navykl atmosféře. Na druhou stranu tam pro něj měli místo na spaní, stejně jako pochválil večeři, kterou byla pečená husa s chlebem.³⁰⁰

V Bílenci pak popisuje další hostinec, který je naplněn lidmi všeho druhu, lihovinami, likéry i pivem. S čímž i fakt, že White zdůrazňuje, že poprvé za svou cestu kontinentem se zde setkává s opilci, které pak vídal v Čechách častěji.³⁰¹

²⁹⁸ COLE, G. A. J.: *The Gypsy road*, s. 87.

²⁹⁹ Tamtéž, s. 135–136.

³⁰⁰ WHITE, W.: *A July holiday in Saxony*, s. 81–82.

³⁰¹ Tamtéž, s. 90.

4. Závěr

Cílem práce bylo porovnat vybrané prameny a shrnout jejich názory na české země. Byl zde předložen pokus o zjištění změny, kterou názory na český prostor prošly v důsledku národního obrození. Ptali jsme se, kdo cestoval na naše území, jakého byl věku, pohlaví, společenské třídy a jaký měl motiv vydat se do střední Evropy. Dále co zde viděl, proč se rozhodl psát cestopis a jak zde popsal krajinu, obyvatele a kulturu českého prostoru.

Cílem práce bylo najít charakteristiky českého prostoru, které jsou společné anglickým cestovatelům a určit stereotypní názory o českých zemích.

Můžeme říci, že ve druhé polovině 19. století cestovalo do českých zemí poměrně hodně turistů. To neznamena, že do českých zemí proudily davy, jako do Itálie nebo Drážďan, ale spousta cestovatelů se minimálně v českém prostoru zastavila při cestě do hlavního města rakouské monarchie.

České země rozhodně nebyly neznámé, ačkoliv v této práci byl hodnocen jen úzký výběr prací, tak je pravděpodobné, že existuje několik desítek dalších cestovních zpráv pro tuto destinaci.

Kdo sem tedy cestoval? Z výběru zkoumaných cestovních zpráv byli všichni cestovatelé muži. Potvrzuje se tak skutečnost, že ve druhé polovině 19. století více cestovali jako turisté muži než ženy. Dva z vybraných autorů cestopisů Cole a Hutchinson, jezdili na letní prázdniny i s manželkami. Proč s nimi nejeli do českých zemí? Shledávaly snad tuto destinaci nezajímavou a proto odmítly jet se svými muži? O tom autoři mlčí. Když se tedy vrátíme k popisu cestovatele-turisty, který navštívil tento prostor, můžeme ho definovat jako muže ve středních letech ze střední společenské třídy. Rozhodně pro něj návštěva střední Evropy není prvním cestovatelským

počinem, ba právě naopak. Mnozí cestovatelé píší, že již navštívili jak jižní Německo, tak okolí Vídně nebo Drážďan. Přesto dodávají, že v českém prostoru cestují poprvé. To potvrzuje domněnku, že ačkoliv turisté z Anglie se zde objevovali, tak cíleně české země navštívil málokdo.

Příčinu cesty můžeme hledat v touze po objevování těchto turisticky méně vytižených měst. Čemuž by napovídalo i zařazení rozhodnutí jet do Čech až po procestování známějších míst jakými byli výše zmiňované Drážďany. Cestovatelé si chtěli odpočinout od stereotypních prázdnin, nebo dokonce se těmito známým místům chtěli vyhnout. Vidíme to například u Hutchinsona, který jediné dva cestopisy, u kterých se podařilo prokázat jeho autorství, píše o Krakovu a Karpatech a severním území Švédska a Finska. Autor očividně netoužil své prázdniny prožít v lázeňských městech ani v kulturní Paříži.

White procestoval velký kus Evropy pěšky, před svou cestou do Čech již navštívil Švýcarsko a Tyrolsko. Bylo vcelku logické, že další hory, které chtěl v Evropě navštívit byly Krkonoše a jejich okolí. Navazovalo to na jeho předchozí cestu. O svém vztahu k vydavateli se zmiňuje pouze White a to při výtce, že musel svůj cestopis zkrátit, protože již překročil maximální počet stran. Znamená to, že u Whitea mohla být příčina cesty i nabídka vydavatele, který chtěl případnou zprávu vydat. White je nejvíce plodným autorem cestopisné literatury mezi ostatními, je zřejmé, že s vydáním svých záznamů počítal již ve chvíli, kdy je psal.

Příčiny cesty mohly být i pracovní. Ačkoliv si Cole v devadesátých letech užívá své prázdniny na kole, tak v mezech sleduje geologické masivy a struktury, které se na cestě objeví a sbírá tak podklady pro své bádání přes rok v práci.

Mezi příčiny k návštěvě českého prostoru můžeme zařadit pomoc protestantské církvi, která se zde nacházela. Protestanští duchovní Moody-Stuart a MacDonald si nevybírají české země náhodně, ale jsou pozvaní do Čech a zabývají se konkrétním cílem, poznat stav věřících. Motiv pro sepsání

cestopisu je u nich také zřejmý. Pravděpodobně ze své cesty chtěli zanechat zprávu anglickým věřícím o stavu ostatních. Dále chtěli spisem podpořit i české duchovenstvo a navázat přátelské styky.

Ve zbylém výběru cestovních zpráv už není impulz k sepsání cestopisného díla zřetelně znát. Cestovní zprávy Forbese, Greena a Old traveller se podobají více cestovním příručkám. Mnozí z nich citují z Murraye a snaží se podat výčet všech míst, které navštívili. Chtěli tak předat praktické informace ostatním turistům? Požádal je nějaký vydavatel o sepsání konkrétního díla? Tyto otázky zůstávají nezodpovězeny a budou předmětem dalšího pátrání.

Cestovatelé vesměs hodnotí Čechy, Moravu a Slezsko kladně. Nejvíce negativní pojetí těchto zemí měl Hutchinson. Ostatní se vyjadřují o charakteru země neutrálně. Nejvíce nadšeným cestovatelem je Old traveller. Na druhou stranu v jeho případě je to spíše literární manýra, než skutečné nadšení, ačkoliv ani to nemůžeme vyloučit. České obyvatelstvo je pak popisováno velice rozdílně. Většina obyvatel si všímá lidových oděvů u venkovského obyvatelstva. Venkovany hodnotí jako zemědělce, často těžce pracující, na druhou stranu i pověřivé a tvrdohlavé. Pohled na obyvatele se rozhodně mění v čase. White i Old traveller v padesátých letech zdůrazňují chudobu. Naopak Cole popisuje upravené malebné vesnice, kterými je radost projíždět.

Pohled na český národ je také odlišný u většiny cestovatelů a můžeme tvrdit, že se vyvíjí. Všichni si všímají odlišnosti Čechů a Němců. White ve svém cestopise dokonce popisuje i změnu vzhledu, kdy slovanské obyvatelstvo považuje za bystré a nespoutané a Němce popisuje jako těžkopádné a rozhodné.

White píše, že v padesátých letech se českým jazykem mluví pouze okrajově. Na druhou stranu Cole v devadesátých letech se s češtinou setkává jak na vesnici, tak ve městech. Potvrzení zvětšujícího se zaměření na český jazyk v cestopisech ke konci století můžeme najít i v zařazení

českých vět a slov do jejich cestopisů. Cole již udává českou výslovnost a doporučuje čtenáři jazykovou učebnici, kde si může dohledat další fráze. Tedy Cole počítal s tím, že turista navštěvující český prostor po roce 1894 bude potřebovat znát češtinu. Zatímco White v padesátých letech spoléhá na svou znalost němčiny a ani čtenáři nedoporučuje, že by potřeboval znát další jazyk. Cole se tedy s jazykovou odlišností smiřuje a snaží se s ní pracovat. Green naopak v devadesátých letech také podává informace o jazykové otázce. Pro něj je to však něco nepříjemného, něco s čím nepočítal a musí se s tím vyrovnat. Dodává, že v budoucnu by čeština měla podlehnout němčině a Rakousko–Uhersko by mělo být jednotné.

Důležitou výpovědí o západním pohledu na národní hnutí Čechů a jejich nevraživostí vůči Němcům je Coleova zmínka o novinových článcích. Dokládá nejasnost jakou angličtí obyvatelé měli o národním hnutí. Ta je způsobena i tím, že pro Angličany nebylo možné přečíst si české noviny, tedy veškeré informace čerpali z německého tisku. Díky tomu, že se většinou dorozumívali ve městech německy, bylo pravděpodobné, že většinou mluvili s německým obyvatelstvem. Tedy opět výpověď o tom co se děje, měli ze strany Němců.

Obecně si pak všimají ve svých cestovních zprávách, že rakouské země jsou plně státního dohledu. Cestovatelé se setkávají především s pasovými kontrolami a přihlašování na hotely. Hodnotí je jako přehnané.

Zajímavý je i otázka, jaká je konstrukce obrazu Anglie v cestopisech. Ačkoliv nedokážeme říci, zda jsou názory obyvatel českých zemí zaznamenány podle pravdy či ne, tak je velice pravděpodobné, že byly zaznamenány až později podle paměti autora. Autor tak subjektivně mohl pozměnit vyjádření obyvatel, či neúmyslně něco vynechat. Názory obyvatel na Anglii jsou tedy především názorem samotných cestovatelů na svou mateřskou zemi. Hodnotí ji jako pokrokovou, průmyslovou a liberální. Většina autorů si uvědomuje svoje občanské svobody a jsou za ně rádi.

Výčet autorů ani cestopisných zpráv není konečný. Výzkum by se mohl zaměřit na nalezení dalších cestovatelů v druhé polovině 19. století, kteří navštívili české země. Další badatelskou výzvou by bylo pokusit se najít originální cestovní deníky autorů. Minimálně Cole se zmiňuje o tom, že při své cestě píše deník. Kam se tedy poděhl? Bádání by se také mělo rozšířit o srovnání názoru na české země s názorem na ostatní země v rámci Habsburské monarchie. Tyto náměty a další otázky zůstávají otevřené pro další bádání.

5. Seznam pramenů a literatury

Prameny:

COLE, Grenville Arthur James: *The Gypsy road; a journey from Krakow to Coblentz*. London 1894. In: <https://archive.org/details/gypsyroadjourney00coleiala> [cit. 25. 11. 2019].

FORBES, John: *Sight-seeing in Germany and the Tyrol in the Autumn of 1855*. London 1856. In: <https://books.google.cz/books?id=7KUWAAAAYAAJ&printsec=frontcover&dq=inauthor:%22Sir+John+Forbes%22&hl=cs&sa=X&ved=0ahUKEwj04pD7yoPmAhVNUZoKHTzVDuoQ6AEIQzAD#v=onepage&q&f=false> [cit. 25. 11. 2019].

GREEN, Samuel Gosnell – THWING Edward Payson: *Germany illustrated with pen and pencil*. New York 1891. In: <https://babel.hathitrust.org/cgi/pt?id=coo1.ark:/13960/t6058486b&view=1up&seq=10> [cit. 25. 11. 2019].

HODGSON, Randolph Llewellyn: *On plain and peak : sporting and other sketches of Bohemia and Tyrol*. Westminster 1898. In: <https://archive.org/details/onplainpeaksport00hodgiala/page/n8> [cit. 25. 11. 2019].

HUTCHINSON, Alexander Hadden: *Try Cracow and the Carpathians*. London 1872. In: <https://babel.hathitrust.org/cgi/pt?id=coo1.ark:/13960/t2m623901&view=1up&seq=9> [cit. 25. 11. 2019].

MACDONALD, James: *Glimpses of Bohemia, past and present*. Edinburgh 1882. In: <https://archive.org/details/glimpsesbohemia00macdgoog/page/n1> [cit. 25. 11. 2019].

MURRAY, John: *A Handbook for Travellers in Southern Germany: Being a Guide to Würtemberg, Bavaria, Austria, Tyrol, Salzburg, Styria &c., the Austrian and Bavarian Alps, and the Danube from Ulm to the Black Sea*. London 1857. In: <https://books.google.cz/books?id=o9GHP1QqJkkC&pg=PA432&dq=prague&hl=cs&sa=X&ved=0ahUKEwjQ44fR86XjAhVBaFAKHRqGDi0Q6AEITjAF#v=onepage&q&f=false> [cit. 25. 11. 2019].

OLD TRAVELLER: *An autumn in Silesia, Austria-Propier and the Ober Enns*. London 1859. In: <https://archive.org/details/autumninsilesiaa00lond/page/n7> [cit. 07. 12. 2019].

OLD TRAVELLER: *Travels in Bohemia, With a Walk Through the Highlands of Saxony*. 1. díl. London 1857. In: <https://books.google.cz/books?id=m3BEAQAAMAAJ&pg=RA1-PR1&dq=Travels+in+Bohemia,+With+a+Walk+Through+the+Highlands+of+Saxony+1857%E2%80%93&hl=cs&sa=X&ved=0ahUKEwiYN7YwJrmAhUKZcAKHZw1Da8Q6AEIPDAC#v=onepage&q=Travels%20in%20Bohemia%2C%20With%20a%20Walk%20Through%20the%20Highlands%20of%20Saxony%201857%E2%80%93&f=false> [cit. 03. 12. 2019].

OLD TRAVELLER: *Travels in Bohemia, With a Walk Through the Highlands of Saxony*. 2. díl. London 1857. In: <https://books.google.cz/books?id=m3BEAQAAMAAJ&pg=RA1->

[PR1&dq=Travels+in+Bohemia,+With+a+Walk+Through+the+Highlands+of+Saxony+1857%E2%80%93&hl=cs&sa=X&ved=0ahUKEwiY_N7YwJrmAhUKZcAKHZw1Da8Q6AEIPDAC#v=onepage&q=Travels%20in%20Bohemia%2C%20With%20a%20Walk%20Through%20the%20Highlands%20of%20Saxony%201857%E2%80%93&f=false](https://books.google.cz/books?id=PR1&dq=Travels+in+Bohemia,+With+a+Walk+Through+the+Highlands+of+Saxony+1857%E2%80%93&hl=cs&sa=X&ved=0ahUKEwiY_N7YwJrmAhUKZcAKHZw1Da8Q6AEIPDAC#v=onepage&q=Travels%20in%20Bohemia%2C%20With%20a%20Walk%20Through%20the%20Highlands%20of%20Saxony%201857%E2%80%93&f=false) [cit. 03. 12. 2019].

STUART MOODY, Alexander: *A visit to the land of Huss*. London 1870. In: <https://archive.org/details/avisittolandhus00stuagoog/page/n4> [cit. 25. 11. 2019].

WHITE, Walter: *A July holiday in Saxony, Bohemia, and Silesia*. London 1857. In: <https://archive.org/details/julyholidayinsax03whit/page/n5> [cit. 25. 11. 2019].

Literatura:

AGNEW, Robin A.L.: *Sir John Forbes (1787-1861) and Miss Florence Nightingale (1820-1910): an unlikely association?*. Vesalius, 7, 2001, č. 1, s. 36-44. In: <https://www.biusante.parisdescartes.fr/ishm/vesalius/VESx2001x07x01x036x044.pdf> [cit. 25. 11. 2019].

BAEDEKER, Karl: *Austria : including Hungary, Transylvania, Dalmatia, and Bosnia : handbook for travellers*. London 1900.

BOBKOVÁ, Lenka – HRUBÁ, Michaela: *Cesty a cestování v životě společnosti: [sborník příspěvků z konference konané 6.-8. září 1994 v Ústí nad Labem]*. Ústí nad Labem 1997.

BOROVÍČKA, Michael: *Velké dějiny zemí Koruny české - Cestovatelství*. Praha 2010.

BRACEWELL, Wendy: *Under Eastern Eyes: A Comparative Introduction to East European Travel Writing on Europe*. Budapešť 2008.

BRADSHAW, George: *Bradshaw's illustrated hand-book to Germany and Austria*. London 1895.

BRACKNEY, William H.: *The A to Z of the Baptists*. Plymouth 2009, s. 264. In: https://books.google.cz/books?id=BgfzHyve0T4C&pg=PA264&redir_esc=y#v=onepage&q&f=false [cit. 02. 12. 2019].

BRUCE, David M.: *Beadeker: the perceived „Inventor“ of the formal Guidebook- a Bible for travellers in the 19th Century*. In: BUTLER, Richard – RUSSELL Roslyn A.: *Giants of Tourism*. Cambridge 2010. s. 93-98. In: https://books.google.cz/books?id=CdNSNNvTFy8C&pg=PA93&dq=baedeker+publishing&hl=cs&sa=X&ved=0ahUKEwjajP_mjZXgAhUJEVAKHZdtC0QQ6AEISTAE#v=onepage&q&f=false [cit. 9. 12. 2019].

CARLETON, John William: *The Sporting review*, ed. by 'Craven'. London 1857, s. 224-225. In: https://books.google.cz/books?id=cosEAAAAQAAJ&pg=PA224&lpg=PA224&dq=Travels+in+Bohemia,+with+a+Walk+through+the+Highlands+of+Saxony,+an+Old+Traveller&source=bl&ots=RcbA_jHskP&sig=ACfU3U22tWG46K2o87GOY3aGNyP6onXmkw&hl=cs&sa=X&ved=2ahUKEwidsca2lZrmAhVEbFAKHVNZA vYQ6AEwBnoECAoQAQ#v=onepage&q=Travels%20in%20Bohemia%2C%20with%20a%20Walk%20through%20the%20Highlands%20of%20Saxony%2C%20an%20Old%20Traveller&f=false [cit. 25. 11. 2019].

DUCHAN, Judith Felson: Reverend Edward Payson Thwing 1830-1893 In: https://www.acsu.buffalo.edu/~duchan/new_history/hist19c/subpages/thwing.html [cit. 02. 12. 2019].

FAKTOROVÁ, Veronika: *Mezi poznáním a imaginací: podoby obrozenského cestopisu*. Praha 2012.

FERENCOVÁ, Hana: *Čechy a Morava očima anglických cestovatelů 1570–1800*. Olomouc 2018.

FRANEY, Laura E.: *Victorian travel writing and imperial violence : British writing on Africa, 1855-1902*. New York 2003.

GUNN, Adam – MACKAY, John: *Sutherland and the Reay Country: history, antiquities, folklore, topography, regiments, ecclesiastical records, poetry and music, etc.* Glasgow 1897. In: <https://digital.nls.uk/histories-of-scottish-families/archive/95317791?mode=transcription> [cit. 02. 12. 2019].

HANSEN, Susan: *British Radicals Knowledge of, and Attitudes to Austria-Hungary 1890-1914*. Nagoya 2012. In: http://www.biz.meijo-u.ac.jp/SEBM/ronso/no13_3/03_HANSEN.pdf [cit. 02. 12. 2019].

HANSSON, Heidi: *An Arctic Eden: Alexandre Hutchinson's Try Lapland and the Hospitable North*. Northern Review, 2012, č. 35, s. 147-166. In: <http://www.diva-portal.org/smash/get/diva2:540255/FULLTEXT02> [cit. 02. 12. 2019].

HLAVAČKA, Milan: *Cestování v éře dostavníku: všední den na středoevropských cestách*. Praha 1996.

HLAVAČKA, Milan: *České země v 19. století: proměny společnosti v moderní době*. Praha 2014.

HLAVAČKA, Milan: *Symboly doby: historické eseje*. Praha 2019.

HRABAL, Jiří: *Fenomén cestopisu v literatuře a umění střední Evropy*. Olomouc 2015. In: http://www.old.kb.upol.cz/fileadmin/kbh/eknihovna/publikace/Hrabal_cestopis_stredni_evropa.pdf [cit. 9. 12. 2019].

JACKSON, Patrick Wyse: *Grenville Arthur James Cole (1859-1924): the cycling geologist*. In: JACKSON, Patrick Wyse: *Four Centuries of Geological Travel*. Londýn 2007, s. 139-147. In: https://books.google.cz/books?id=olMgmIYuMPYC&pg=PA139&lpg=PA139&dq=W.+Butler,+B.+A.+1894&source=bl&ots=5n8iWiYAwh&sig=ACfU3U0GOR_1l7_4epyHX4L6ASQm4AzU

[Ig&hl=cs&sa=X&ved=2ahUKEwjupc_06vPIAhWCfFAKHYLQDeIQ6AEwC3oECAcQAQ#v=onepage&q=W.%20Butler%2C%20B.%20A.%201894&f=false](https://www.google.com/search?hl=cs&sa=X&ved=2ahUKEwjupc_06vPIAhWCfFAKHYLQDeIQ6AEwC3oECAcQAQ#v=onepage&q=W.%20Butler%2C%20B.%20A.%201894&f=false) [cit. 02. 12. 2019].

JŮNOVÁ MACKOVÁ, Adéla - NOVOSAD, Lukáš: *"Krásný, báječný, nešťastný Egypt!": čeští cestovatelé konce 19. a první poloviny 20. století*. Praha 2009.

KALETA, Petr – NOVOSAD, Lukáš: *Cestování Čechů a Poláků v 19. a 20. století: sborník z mezinárodní vědecké konference, (Praha 6.-7.9.2007)*. Praha 2008.

KOHOUT, J.B.: *Z mých potulek*. Velocipedista: sportovní časopis cyklistický, č. 1, 5.1.1888, s. 15-17.

KOHOUT, J.B.: *Z mých potulek*. Velocipedista: sportovní časopis cyklistický, č. 4, 15.2.1888, s. 50-51.

KORTE, Barbara: *English Travel Writing From Pilgrimages To Postcolonial Explorations*. New York 2000.

KUNSKÝ, Josef: *Čeští cestovatelé*. Praha 1961.

LEE, Sidney: *Dictionary Of National Biography*. 61 díl. London 1900, s. 83-84. In: <https://archive.org/details/in.ernet.dli.2015.39532/page/n7> [cit. 25. 11. 2019].

LENDEROVÁ, Milena - JIRÁNEK, Tomáš - DOUŠOVÁ, Hana: *Dějiny každodennosti "dlouhého" 19. století*. 1. díl. *Dějiny hmotné kultury*. Pardubice 2001, s. 115-116

LENDEROVÁ, Milena - JIRÁNEK, Tomáš - MACKOVÁ, Marie: *Z dějin české každodennosti: život v 19. století*. Praha 2009.

LENDEROVÁ, Milena – MARTÍNEK, Miloslav: *Dámská jízda: cestovatelky z českých zemí a jejich obraz Itálie v letech 1782-1936*. Pardubice 2017.

MANGUEL, Alberto: *Dějiny čtení*. Brno 2007. s. 185- 186.

MARTÍNEK, Jiří – MARTÍNEK, Miloslav: *Kdo byl kdo: naši cestovatelé a geografové*. Praha 1998.

MURRAY, Brian H. - HENES, Mary: *Travel Writing, Visual Culture, and Form, 1760-1900*. London 2016. s. 2-4

Na kolech do světa: po silnicích nejen Českého ráje a Pojizeří: referáty z vědecké konference konané ve dnech 17.-18. dubna 2015 v Mladé Boleslavi. Semily 2016.

PALIČKOVÁ, Tereza: *Severské země očima českých turistů v poslední třetině 19. a první třetině 20. století*. Olomouc 2013. (Magisterská diplomová práce)

PELC, Martin – MARTÍNEK, Miloslav: *Umění putovat: dějiny německých turistických spolků v českých zemích*. Brno 2009.

PFAFF, Ivan: *Čelakovský a Bowring: kapitola z česko-anglických vztahů v předbřeznové době*. In: ŘEPA, Milan: *19. století v nás: modely, instituce a reprezentace, které přetrvaly*. Praha 2008, s. 582-585

PÍŽA, Adam: „Cestodennost“ významných českých cestovatelů konce „dlouhého“ 19. století *Analýza cestopisných děl Daneše, Domina, Kořenského a Vráze*. Brno 2019. (Magisterská diplomová práce). In: https://is.muni.cz/th/xchfz/Diplomova_prace_Adam_Piza_.pdf [cit. 9. 12. 2019].

POLIŠENSKÝ, Josef: *Anglie a my: esej o dějinách anglo-českých styků*. Praha 1947.

PRATT, Mary Louise: *Imperial Eyes : Travel Writing and Transculturation*. London 1992.

ROZHONĚ, Vladimír: *Čeští cestovatelé a obraz zámoří v české společnosti*. Praha 2005.

RYCHLÍK, Jan: *Cestování do ciziny v habsburské monarchii a v Československu: pasová, vízová a vystěhovalecká politika 1848-1989*

ŘEPA, Milan: *19. století v nás: modely, instituce a reprezentace, které přetrvaly*. Praha 2008.

SAID, Edward W.: *Orientalismus: západní koncepce Orientu*. Praha 2008.

SPEAKE, Jennifer: *Literature of Travel and Exploration*. New York 2003.

STEPHEN, Leslie: *Dictionary of national biography*. Londýn 1912, s. 152-153. In: <https://archive.org/details/dictionaryofnati02stepuoft/page/152> [cit. 02. 12. 2019].

STUART, Kenneth: *Alexander Moody Stuart, D.D. : a memoir, partly autobiographical*. Londýn 1899. In: <https://archive.org/details/alexandermoodyst00stua/page/n9> [cit. 03. 12. 2019].

THOMPSON, Carl: *Travel Writing*. Abingdon 2011.

ULMANOVÁ, Kristýna: *Cestování před sto lety*. Praha 2011.

WALKER, David: *Scottish ministers: AlexanderMoody-Stuart*. 1997-2003. In: <https://web.archive.org/web/20060217063044/http://www.dwalker.pwp.blueyonder.co.uk/Fasti%20Web%20pages/p.%20110%20St%20Leonard%27s%20-%20St%20Luke%27s.htm> [cit. 03. 12. 2019].

WHITE, Walter: *The journals of Walter White*. London 1898. In: <https://archive.org/details/journalswalterw00whitgoog/page/n13> [cit. 25. 11. 2019].

WILSON, Thomas M. - DONNAN, Hastings: *A Companion to Border Studies*. Chichester 2016. In: https://books.google.cz/books?id=yu4kFC_vNokC&pg=PA1&hl=cs&source=gbs_toc_r&cad=4#v=onepage&q&f=false [cit. 25. 11. 2019].

YOUNGS, Tim: *Travel Writing in the Nineteenth Century: Filling the Blank Spaces*. Londýn 2006. In: https://books.google.cz/books?id=GVIJHDTb_EgC&printsec=frontcover&hl=cs&source=gbs_ge_summary_r&cad=0#v=onepage&q&f=false [cit. 9. 12. 2019].

6. Anotace

Jméno a příjmení:	Mgr. Eliška Krahulíková
Katedra nebo ústav:	Katedra historie
Vedoucí práce:	vedoucí práce: doc. Mgr. Radmila Švaříčková Slabáková, Ph.D.
Rok obhajoby:	2019

Název práce:	Anglicky psané cestopisy do českých zemí ve druhé polovině 19. století
Název v angličtině:	English travelogues to the Czech lands in the second half of the 19th century
Anotace práce:	Diplomová práce se zabývá pohledem anglických cestovatelů na české země v průběhu druhé poloviny 19. století. Pro výzkum bylo vybráno deset cestovních zpráv věnujících se českému prostoru. Cílem práce je najít charakteristiky českého prostoru, které jsou společné anglickým cestovatelům a určit stereotypní názory o českých zemích. Dále zjistí změnu pohledu na české země v průběhu procesu národního obrození, či jestli vůbec tato změna proběhla. V neposlední řadě bude důraz kladen i na každodennost cestování a reflexi zážitků na cestě, které se autoři rozhodli do svých cestopisů zařadit.
Klíčová slova:	Dějiny cestování, cestopisy, anglické cestopisy, dějiny Anglie, dějiny České republiky, cestování v 19. století, každodennost v cestování, angličtí cestovatelé
Anotace v angličtině:	The thesis looks at English friends on the Czech land during the second half of the 19th century. Ten travelogues of the prison in the Czech area were selected for research. Look for information about the Czech space, which are common to English travelers and certainly stereotypical views about the Czech lands. Another possible change in the view of the Czech lands during the process of national revival, whether this change occurred at all. Last but not least, it will be possible to travel and to reflect on-the-go experiences experienced by authors of road supervision.
Klíčová slova v angličtině:	Travel history, travelogues, English travelogues, history of England, history of Czech Republic, travel in 19th century, everyday life in travel, English travelers
Přílohy vázané v práci:	/

Rozsah práce:	113 stran
Jazyk práce:	Čeština